PANORMIA VI

[Incipiunt capitula sexti libri][1]

Sexta pars continet de nuptiis, quo scilicet tempore[2] et inter quas personas et qua de causa debent fieri. De tribus que perfectum reddunt coniugium. De perfecto et imperfecto coniugio. De concubinis. De coniugibus quorum alter sine altero continentiam vovit vel religionis habitum sumpsit. De uxoribus que viris in captivitatem ductis aliis nupserunt. Quod sit inter personas coniugium eiusdem religionis, hoc est inter gentiles, inter Iudeos[3]. Inter personas vero que non sunt eiusdem religionis vel fidei non potest fieri coniugium. Quibus de causis non debeat solvi coniugium. Cuiusmodi coniunctio non faciat coniugium.

Expliciunt capitula[4]

---

[1] Inc. – libri Tb; *om.* PhPrQeVm
[2] scil. temp. PhPrVm; temp. scil. Tb
[3] gent. inter Iud. PhVm; Iud. inter gent. Tb
[4] Sexta pars - capitula Ph(*after insc. to c 1*)PrQeTbVm; Sexta pars – coniugium *after rubric to c 1* La; *om.* AaAdBdBeCaCbCeDaDbEaFbFcGcLbLdLfLgLjLmMgMqOaObOcOdOeOfPaPcPfPkPqPtRaQaSbSgSlTc TdTeVnVoVpVqWaWbWc

Incipit sextus[1]

1

[2]*Ex libro constitutionum, tit. nono*[3]*. Quid sit matrimonium*[4]

Nuptie sive matrimonium est viri mulierisque coniunctio, individuam consuetudinem vite continens.

ID 8.1] da C 27 q 2 c 1

---

[1] Inc. sextus AaBdBeCaDaFbFcHaLbLdLmMqObOcOdOeOfPcPfPhPqPwQe(*before capitula*)Sb(*mg.*)SeSgSlTcTeVoVp; Incipit de nuptiis *add. in mg.* CaCeDa; Incipit liber sextus DbLdLmOaPfTc; Incipit sextus. sexta pars Ea; Incipit sexta pars EgGcLgMgPrVmVnWc; Sextus liber Oe*mg;* Incipit sexta pars et liber undecimus Pa; Liber sextus incipit. Incipit liber sextus Pk[2]; Incipit pars sexta Pt; Pars sexta Qa; Incipit sexta Ra. Require retro *add. in mg.* Lf[2]
[2] De nuptiis *add. in mg.* BeWc, *in text* Tb; i. De nuptiis quo scilicet tempore et inter quas personas et qua de causa debeant fieri *in mg.* Bd; Incipit de nuptiis *in mg.* CaGc; De nuptiis quo tempore et inter quas personas et qua de causa fieri debeat *add. in mg.* EgTc; Diffinitio coniugii *add. in mg.* Ja; i *add. in mg.* Be[2]; *om.* LdMgMqPfPtSg
[3] tit. viiii BeGcMgPfPhTbTe; primo tit. nono CaDaEaFbLbLgMqOaObOdOfPcPwTdVoVp; libro primo, tit. ii Eg; primo, tit. viii JaLdOcSl; ? Qa; primo tit. x Ra; [t]it. viii ?Sg; primo cap. viiii Tc; i in tit' ix Vn; iii tit. viii Wc; *no insc.* CeLcPk
[4] Quid (Quod Vn) sit mat. BeCaCe(*mg.*)DaFbLdMgMqOaOcOdOfPcPhPtPwRaSbSgSlTbTcTdTeVnVoVp; Incipit de nuptiis *add. in mg.* CaDa; *Capitulatio as above inserted here,* La; De nuptiis quo tempore et inter quas personas et qua de causa debeant fieri *add.* Of; Quid sint nuptie vel matrimonium Pa; De nuptiis et quid sit matrimonium *in mg.* Pr; *om.* EgLbLcOePfPkQaWc

2

Ex concilio Hilerdensi[1], cap. iii[2]

Quod[3] non oporteat[4] a Septuagesima usque in[5] octavas Pasche et tribus hebdomadibus ante festivitatem sancti Iohannis, et ab adventu Domini[6] usque post[7] Epiphaniam nuptias celebrare. Quod si factum fuerit, separentur.

ID 8.142] +C 33 q 4 c 10

---

[1] -erdensi *BeCaLbMgOaQaTbTcVn; -ernensi EaGcMqPfTe; -enensi Fb.
[2] cap. iii CaLbMgPfTbTcTeVn; *om.* Qa. Quo tempore nuptie debeant fieri *add. in mg.* BeDaCa, Quo tempore fieri non liceant *add. in mg.* Ja; Quo tempore fiant nuptie et quo non *add.* Pa
[3] Ideo Pk
[4] -eat BeCaJa[2]MgPfTbTcVn; -et JaQaVo
[5] in *CaJaMgPfTb; ad Tc
[6] Domini *CaJaMgPfQaTb; *om.* Tc
[7] post *BeCaJaMgPfTbVo; in Qa; ad Tc

3

[1]Responsa Nicolai[2] ad consulta Bulgarorum[3], cap. xlviii[4]

Nec uxorem ducere, nec convivia facere in quadragesimali tempore convenire posse ullatenus[5] arbitramur[6].

ID 8.47] +C 33 q 4 c 11 var.

---

[1] Item *add. in mg.* Ja
[2] Resp. Nich. *BeCaGcLbMgPfTbTeVnVo; <Responsio> Nich. Ja; Nich... Qa; Nicolai pape resp. Tc
[3] Bulg- *BeCaGcJaLbQaPfTeVnVo; Bulgarum Mg; Bulg' Mq; Burgalorum Oa; Burg- PhPwTbTc
[4] cap. xlviii BeCaMgPfTbTcTeVn; xlviiii Lb; *om.* Qa. De eodem *add.* Pa
[5] ul- CaJaMgPfQaTb; nul- LbTcTeVn
[6] -amur *BeCaGcJaLbMgPc[2]PfQaTbTeVnVo; -antur Mq; -emur Pc; -emus Tc; -amor Vp. Nubendi licentia *add.* Aa *from beg. of next c.*

4

[1]Augustinus de conflictu vitiorum atque[2] virtutum, cap. xxii[3]

Nubendi[4] licentia[5] quibusdam tribuitur, hoc est[6] qui[7] virginitatem vel castimoniam[8] vidualem nequaquam professi sunt; quibusdam[9] autem non tribuitur, id est

---

[1] Qui debeant nubere *add. in mg.* BeCaDaLn[2], Quod quibusdam licere quibusdam non *add. in mg.* Ja; Cur anulus detur *add. in mg.* Tc[2]
[2] atque *BeCaGcJaLbMgPhTcTeVnVo; ac Mq; et Pf; ? Tb
[3] xxiii Be. *insc. before c 5* Fb. Quibus datur licentia nubendi et quibus non *add.* Pa
[4] Iubendi Qa
[5] licentiam Qa ; *for* Aa *see end of last cap.*
[6] est *MgPfTbTc; *om.* Ca
[7] *lacuna follows* Pf

qui virgines[10] vel[11] continentes esse decreverunt. Fornicatio autem nulli impune conceditur.

ID 8.72] C 27 q 1 c 20

---

[8] castimoniam BeCaCeDbJaLbMqOaObOcOdOeOfPaPcPfPhPkPrPwRaTbTcTdTeVmVoWc*Brant*; vel titatem *add. ss* Ja; castitatem EgGcLgMgQaVn
[9] -dam *ss* Ra
[10] qui virg. *in mg.* Wc
[11] vel CaJaMgPfQaTb; et Tc

5[1]

Ex decret' Hormisde pape, cap. vi[2]

Ut nullus fidelis[3], cuiuscumque conditionis sit, occulte nuptias faciat, sed benedictione a sacerdote accepta[4] publice nubat in Domino[5].

ID 8.141] C 30 q 5 c 2

---

[1] *cc 5-6 reversed* Lh
[2] *Insc.to cc 4-5 in mg. here* Fb. Ut nuptie non fiant occulte *add. in mg.* BeCaCeDaLn[2], Ne fiat occulte *add. in mg.* Ja, De occultis nuptiis *add.* Pa, Non occulte *add. in mg.* Tc[2]
[3] fidelis *CaJaMgPfPhQaTc; *om.* Tb
[4] a sac. acc. *CaPfTbTcVn; acc. a sac. Mg
[5] Oa *runs end of 5 into 6:* nubat in iugum iuxta possibilitatem

6[1]

Ex concilio Arelatensi, cap. vi[2]

Nullum sine dote fiat coniugium, iuxta possibilitatem fiat dos, nec sine publicis nuptiis quisquam nubere vel uxorem ducere presumat.

ID 8.144] C 30 q 5 c 6

---

[1] *Whole cap. with inscr.repeated in mg. against c 8* Gc, *inserted below in c 8 after* subiectas et humiles Sl
[2] Ex - vi BeCaMgPfTbTcTeVn; Ex decret' Hormisde pape ca. vi (*repeated in mg. to c 5)* Fb; Ex concil' Aurel' c. vi Lb; Vianensi capitul' Qa. Ut nullum sine dote fiat coniugium *add. in mg.* BeCaDaLn[2], Ne fiat sine dote *add. in mg.* Ja, Ut coniugium non fiat sine dote nec occulte *add.* Pa, Non sine dote *add. in mg.* Tc[2]

7

Novellarum constitutionum[1] *LXV*[2] *cap. i*[3]

---

[1] Nov. const. *MgPfTbTc; Const. nov. CaLbTd
[2] LXV *GcJa[2]MgMqPcPrTbTc; LXVIII DaSb; LXXV Oa; libro ii Qa; XLV Vn; *om.* AaBeCaEaFbJaLbLcPfRaTdTeVo
[3] cap. i *BeCaFbJaMgOaPcPfTbTeVnVo; cap. iiii DaSb; L. i Lb; Item de illo *only* Pa; *om.* Qa; cap. ii Tc; *no insc.* CePk. ii. (*om.* Ea) De tribus (*corr. fr.* tribubus Bd) que perfectum reddunt coniugium *add.*

Si quis divinis tactis scripturis iuraverit[4] mulieri se eam legitimam uxorem habiturum, vel si in oratorio tale sacramentum[5] dederit, sit illa legitima uxor, quamvis[6] nulla dos, nulla scriptura alia[7] interposita sit.

ID 8.44] +C 30 q 5 c 9

Bd(*mg.*)Ea; Quod possit etiam fieri sine dote *add. in mg.* Ja; Qui iuravit mulieri se eam habiturum uxorem *add.* Pa, sine dote *add. in mg.* Tc[2]

[4] -verit *MgPfTbTc; -vit Ca

[5] tale sacr. *CaJaMgPfPhQaTb; sac. tale Tb

[6] quis Qa

[7] scr. al. *MgOaPfTbTcVo; scr. aliam Ca; al. scr. Qa

8

Isidorus de officiis, lib. II[1], cap. xvii[2]

Quod[3] femine dum maritantur velantur, scilicet[4] ut noverint semper se viris suis[5] esse subiectas[6] et humiles. Item. Quod nubentes post benedictionem vitta[7] uno invicem[8] vinculo copulantur, videlicet ne[9] compagem coniugalis unitatis[10] dirumpant. At vero quod eadem vitta candido[11] purpureoque colore permiscetur[12]. Candor[13] quippe[14] est munditia vite; purpura[15] ad sanguinis posteritatem adhibetur, ut hoc signo et continentia et[16] lex tenenda ab[17] utrisque ad tempus admoneatur, et post[18] hec reddendum debitum non negetur. Item.[19] Quod in primis anulus a sponso sponse datur, fit hoc nimirum vel propter

---

[1] *II BeCaLbMgPfTbTcTe; V Qa

[2] xvii BeDaGcMgMqOaPfQaRaTbTeVnVo; xx CaFbLb; xxvii Eg; xviii Tc; xvi Vp. Quid significet velum in desponsatione, quid vitta, quid anulus *add. in mg.* BeCaLn[2], Quid significet velum *add. in mg.* Ce, Quid sign. - desp. *add. in mg.* Ja, De quibusdam que fiunt in desponsacione quid significent *add.* Pa, Cur velentur *add. in mg.* Tc[2]

[3] *om.* Vn. hoc *add. and canc.* Ja

[4] scilicet CaMgPfQaTb; sign'c' Tc

[5] semper se viris suis *BeGc[2]OaMqPhPkPwTcVo; semper viris se Ca; se viris suis semper EgMgVn; se viris suis GcPf; se suis vir. semper Qa; se semper viris suis Ra; semper se viris Tb

[6] esse sub. *BeOaPf TbVo; sub. esse CaGc[2]MgQaRaTcVn; esse sub. esse Gc

[7] factam *add. and canc.*, vittam in *mg.* Mg

[8] uno inv. CaMgPfQaTb; inv. uno Tc

[9] nec Qa

[10] *corr. fr.* -atem Qa

[11] cond- Tc

[12] perm- *MgQaTbTc; comm- Pf

[13] Condor Tc

[14] quippe *CaMgPfQaTb; *om.* Tc

[15] purpura *BeCaPfTbVn; purpurea MgQa; *om.* Tc

[16] continentia et BeCaCeFbGcMqOaPfPkPrPwTbTcTdTeVnVo; continentie *EgMgQa

[17] ab *CaMgQaTbTc; ad Pf

[18] *om.* Qa

[19] Cur anulus detur *add. in mg.* Tc[2]

mutue dilectionis signum, vel propter[20] id[21] magis ut eodem pignore eorum corda[22] iungantur. Unde et quarto digito anulus inseritur, id est[23] quod in eo vena[24] quedam, ut fertur[25], sanguinis ad cor usque perveniat.

ID 8.7-8] C 30 q 5 c 7

---

[20] propter *MgPfTbTc; *om.* Ca
[21] id *CaMgPfPhQaTc; hoc Tb
[22] eod. pign. eorum corda *BeCaMgOaPfPwVo; in eo pign. eorum corda Qa; eorum corda eodem pignore Tb; eo quidem pignore corda eorum Tc
[23] id est *BeCaGcPfPhPwTcVnVo; *om.* MgQa; ideo MqTb
[24] vena *MgPfTbTc; veno Ca
[25] ut fertur *CaMgPfQaTc; *after* cor Vn; *om.* Tb

9

Responsa Nicolai[1] ad consulta Bulgarorum[2]

Nostrates[3] tam mares quam femine non ligaturam auream[4] vel[5] argenteam aut ex quolibet metallo compositam, quando nuptialia[6] federa contrahunt, in capitibus[7] deferunt. Sed[8] post sponsalia que futurarum sunt nuptiarum promissa, federa quoque consensu eorum qui hec[9] contrahunt et eorum in quorum potestate sunt celebrantur, et postquam arrhis sponsam[10] sibi[11] sponsus per digitum fidei a se[12] anulo insignitam desponderit, dotemque utrique placitam[13] sponsus[14] ei cum scripto pactum[15] hoc continente, coram invitatis ab utraque parte tradiderit, aut mox aut apto[16] tempore, ne videlicet ante tempus lege definitum tale quid fieri presumatur, ambo ad[17] nuptialia federa perducuntur[18], et

---

[1] pape *add.* Tc, *om.* *CaMgPfQaTb
[2] Bulg- *BeGcPfPkQaTeVnVo; Burg- CaPhTbTc; Bulgarum Mg; Burgallorum Oa. Quomodo venitur secundum quosdam a sonsalibus ad nuptialia federa *add.* Pa. Resp. – Bulg.] Constit. novellarum L. i *(repeated from c. 7 q.v.)* Lb
[3] Mostrates Pk
[4] *om.* Vo
[5] vel BeCaMgOaPfTbVo; aut Qa; non Tc
[6] -lia *ss* Ra[2]
[7] capitibus *BdBeCaDaFbGcLbMgMqOaPaPcPrPwQaRaSbTbTcTdTeVmVn; capitalibus CePfPhPkTb[2]Vo
[8] hoc *add.* Tc, *om.* *CaMgPfPwQaTb
[9] hec *CaOaPwQaTb; ? Mg; hoc PfTcVn
[10] *om.* Vo
[11] sibi *CaMgPfQaTb; *om.* Tc
[12] a se *CaMgPfQaTb; *om.* Tc
[13] *obsc. corr.* Ca; *om.* Vo
[14] -us *Be[2]CeMqOaPaQaTbVn; -usque BdCaGcMgPcPfPkPhPwRaTcTeVoVm
[15] pactum *CaEgPfTbTcTe; peractum GcMgPrVn
[16] acto Qa
[17] *repeated* Tc
[18] fed. perd- *BeCaGcMqRaTbTc; fed. prod- EgMgPkVn; fed. perducantur Oa; perd- fed. PfVo

primum quidem in ecclesia Domini cum oblationibus[19] quas offerre debent Deo per sacerdotis[20] manum, statuuntur, sicque demum benedictionem et velamen celeste suscipiunt[21].

ID 8.6a] C 30 q 5 c 3 in the earlier form, later enlarged [cf 7.32 below]

---

[19] oblononibus Qa
[20] *corr. fr.* -tes Qa
[21] susc- *CaMgPfQaTb; acc- Tc

10

[1]Augustinus, libro VIII[2] Confessionum[3]

Institutum[4] est ut iam pacte sponse non tradantur statim, ne vilem habeat maritus datam quam[5] suspiraverat[6] sponsus dilatam.

ID 8.33] +C 27 q 2 c 39

---

[1] Ut pacta *[with stroke over* Ca*]* sponsa non cito tradatur *add. in mg.* CaDaLn[2]
[2] libro VIII *CaMgPfTbTcTeVn; librorum III Qa
[3] Aug. – Confess.] Ysid' de off' cap. vii Lb
[4] Inst- *CaGcLbMgOaPfQaTcTeVn; Const- LaPhQeTb
[5] non *add.* Pf, *om.* *CaLbMgQaPkPwTbTcTe
[6] -erat *CaMgQaTbTc; -erit Pf

11

[1]Pandectarum libro[2] XXIII, tit. i[3]

In sponsalibus consensus eorum exigendus est[4] quorum in[5] nuptiis desideratur[6]. Intelligitur tamen semper filiam patri consentire, nisi evidenter dissentiat. **[12]** Item. Sponsalia sicut nuptie consensu fiunt contrahentium[7], et ideo sicut nuptiis, ita sponsalibus filiamfamilias consentire[8] oportet. Que[9] patris voluntati[10] non repugnat, consentire intelligitur. Tunc autem dissentiendi a patre licentia conceditur, si indignus moribus vel

---

[1] In *add.* Qa
[2] Pan. lib. *LbMgPfTbTcVn; Lib. Pan. CaFb
[3] tit. i *BeDaMgPfTbTcTeVnVo; tit. ii CaFbLb; *om.* Qa. *No insc. no break* Wc. Quod consensus (sensus Ca) exigendus est in sponsalibus et quod etas contrahentium diffinita non est *add. in mg.* BeCaDaLn[2]*;* iii. (*om.* Ea) De perfecto et imperfecto coniugio *add.* Bd*mg.*Ea; Quid exigendum sit in sponsalibus et a qua etate fieri possint *add.* Pa
[4] *om.* Qa
[5] de (in *ss*) Ra
[6] in nupt. des. *BeCaPfTbTcVo; des. in nupt. GcMgPrQaVn; nupt. des. Oa
[7] fiunt cont. *CaMgPfQaTb; cont. fiunt Tc
[8] Lj *fo. 97 resumes*
[9] si *add.* CeEgGcMgQa, *om.* *AaBeCaFbLbMqPaPfPhPkPrPwRaTbTcTdTeVnVo

turpis[11] sponsus ei[12] a patre eligitur. Filiofamilias dissentiente, sponsalia eius nomine fieri non possunt. **[13]** Item. In sponsalibus contrahendis etas contrahentium definita non est ut[13] in[14] matrimoniis. Quapropter a primordio[15] etatis sponsalia effici possunt, si modo[16] id fieri ab utraque persona intelligatur, id est, si non sint minores quam septem annis.

ID 8.20-2]

---

[10] *corr. fr.* -ati Qa
[11] turpis *CaMgQaTbTc; tempore Pf
[12] ei *CaMgPfTb; *om.* Tc
[13] ut *MgPfTbTc; aut Ca
[14] *om.* Qa
[15] -dio *CaMgPfPhQaTc; -diis Tb
[16] modo *MgPfTbTc; in Ca

14

Ambrosius ad virginitatis exhortationem[1], libro II. Quando fiat coniugium[2]

Desponsata[3] viro[4], coniugis[5] nomen accepit[6]. Cum enim initiatur coniugium tunc coniugii nomen assumitur. Non enim defloratio virginitatis facit[7] coniugium, sed pactio coniugalis. Denique cum iungitur[8] puella, coniugium est, non cum viri admixtione cognoscitur.

ID 8.2] C 27 q 2 c 5 from Cum initiatur

---

[1] -atis -onem *MgPfTbTcVo; -ati -one Ca; ad virgi *only* Te
[2] Quando - con. CaLbMgPaPkPwQaSb(*mg.*)TbTcTeVnVp; Quando fiat conubium Ce. In desponsatione fit coniugium *add. in mg.* Tc[2], *om.* Pf
[3] Desponsata *CaLbMgPfQaTbTcVn; Responsata PyTe; E desponsato Cb
[4] viro *BeCaLbMqOaPfPwTbTcTeVnVo; vgo Eg; virgo Be[2]GcMg(vel viro *ss*)Pk
[5] viro *add.* Ca, *om.* *MgPfTbTc
[6] -epit *MgPfQaTbVnVo; -ipit CaTc
[7] factus Qa
[8] cum iung- *BeCaGcMg[2]PfPwQaTbTeVnVnVo; coniung- Mg; cum coniung- Tc

15

Isidorus, Etimologiarum, libro IX[1], cap. vii[2]

Coniuges verius appellantur a prima desponsationis fide, quamvis adhuc[3] inter eos ignoretur coniugalis concubitus.[4]

ID 8.3] C 27 q 2 c 6

---

[1] II Lb
[2] xxxii *add.* Da; libro - vii *om.* Qa. De eodem *add.* Pa, Sponsalia sine consensu non fiant *add. in mg.* Tc[2]
[3] adhuc *CaMgPfQaTb; *om.* Tc
[4] xxxii *add.* Sb. AaCe *lack all from* quamvis adhuc inter eos *to* quam concubitu nec *in c 16*

16

Augustinus de bono coniugali[1]

[2]Coniunx[3] vocatur[4] ex[5] prima desponsationis fide,[6] quam concubitu nec cognoverat[7] nec fuerat cogniturus. Nec perierat nec mendax manserat coniugis appellatio, ubi nec fuerat nec futura erat ulla carnis commixtio. Propter quod fidele coniugium parentes Christi ambo[8] vocari meruerunt, et[9] non solum illa mater[10], verum etiam ille pater eius, sicut coniunx matris eius, utrumque mente, non carne.

ID 8.14b] C 27 q 2 c 9

---

[1] coniugio Mq; Aug. - con. *om.* Qa. De eodem *add.* Pa
[2] Non fallaciter ab angelo dictum est ad Ioseph, Noli timere accipere Mariam coniugem tuam *add.* Fb[2]Ra *(cf Conspectus after 6.10 for* Vc, *ID)*
[3] Non iunx Fb
[4] Maria Ioseph *add.* PaTb, *om.* *CaLbMgPfPhPkQaTcTe
[5] ex *CaMgPfQaTb; a Tc
[6] quamvis adhuc inter (*c 15*) – desp. fide *om.* AaCe
[7] cogn- *BeCaLbOaPfPkPrTbTcTeVo; agn- GcMgQaVn
[8] Chr. ambo *BeCaGcOaPfTbTcVnVo; ambo Chr. MgQa
[9] *om.* Qa
[10] illa mater *CaMgPfQaTb; mater illa Tc

17

Ambrosius ad Paternum[1]

Si quis desponsata sibi[2] et tradita[3] utatur, coniugium vocat[4].

ID 8.101a] +C 27 q 2 c 38

---

[1] De eodem aliter *add.* Pa
[2] desp. sibi *CaEgMgPfPkPwTbTc; sibi desp. Tc
[3] sibi *add.* GcMgQa, *om.* *BeCaLbPfPkTbTcTeVnVo
[4] -at *AaCaFbGcMqOaPfPhPkPrTdTeVoWd; -atur BeCeLbMgPaPcRaTbTcVn

18

Ex[1] *epistola Siricii*[2] *pape, cap. iiii*[3]

---

[1] *om.* Qa
[2] Siricii *CbFbGcLbLfLjLmMgOaPcRaTbVnVo; Siriaci Ca; Surtii Ld; Silicii Pf; Syrici Qa; Syrii Tc; Siriscii Te
[3] x Lb; cap. iiii *om.* Qa. *No insc.* Mq(*no break*)Wc. Quod desponsatam alii alter ducere non potest *add. in mg.* BeCaDaLn[2], Utrum puella alii desponsata possit alteri nubere *add.* Pa, Ne uni desponsata alteri nubat *add. in mg.* Tc[2]

De coniugali autem[4] violatione requisisti[5], si desponsatam alii puellam alter in matrimonium possit accipere[6]. Hoc ne fiat modis omnibus inhibemus[7], quia illa[8] benedictio quam nupture[9] sacerdos imponit, apud fideles[10] cuiusdam sacrilegii instar est[11], si ulla transitione[12] violetur.

ID 8.169] C 27 q 2 c 50 which is fuller in mid-text

---

[4] *ss* Be
[5] -isti *BeCaEgPfTbTcTe; -iti GcMgQaVnVo
[6] tale coniugium anathematizamus, et *add. Brant with Gratian, om.* *BeCaCbDaDbEaGcLbLdLgLfLjLmMgMqObOcOdOeOfPfPhPtQaRaSgTbTcTeVmVnVoWc
[7] iubemus Lf, *obsc. corr.*
[8] illa *CaMgPfQaTbTc; *om.* Ld
[9] nupture *MgPfTbTcQa; innupture Ca
[10] fid- *BeCaCeCbGcMqLdLfLjLmPaPkTbTcTd²Vo; infid- LbMgPfQaTdTeVn
[11] inst. est *CaCbLdLfLjLmMgPfQaTb; est inst. Tc
[12] transitione BeCaCbGcLbLd²LfLjLmMgPfQaTbTcTeVo; transiotione Ld; remissione Vn; transgressione *Brant*

19

Ex concilio Ancirano[1], cap. x[2]

Desponsatas puellas et post ab aliis raptas placuit erui, et eis[3] reddi quibus ante fuerant desponsate, etiam si eis a raptoribus vis[4] illata constiterit[5].

ID 8.176] C 27 q 2 c 46, in the later enlarged form

---

[1] Ancirano *CaMgPfQaTbVn; Aveirano Fb; Antiano PcTc; Ancirino Te
[2] xiii Da; xi Lb; ?Sb. De eodem *add.* Pa, Desponsate et a raptoribus violate sponsis reddantur *add. in mg.* Tc²
[3] eis *CaMgQaTbTc; *om.* Pf
[4] ius Qa
[5] illata constiterit *BeCaDbGcLc²MgOaPcPfPhPkQaTeVnVo; fuerit illata Tb; illata fuerit Tc

20

Ex[1] concilio IV Carthaginensi[2], cap. xiii[3]

Sponsus[4] et sponsa cum benedicendi sunt a sacerdote, a parentibus, a[5] paranymphis[6] offerantur[7]. Qui cum benedictionem acceperint[8], eadem nocte pro reverentia benedictionis in virginitate permaneant[9].

---

[1] Ex *GcMgPfQaTcVo; *om.* BeCaLbMqOaTbTe
[2] IV Cart. BeCaMgMqOaTbTcTeVnVo; IV Art- Lb; Cart. IV Pf; III Cart. Da
[3] xiii BeCaLbOaPfTbTeVo; xiiii GcMgMqPaPkTcVn; xvii Ra. Quod (Ut BeDa) benedicti prima nocte post benedictionem maneant in virginitate *add. in mg.* BeCaDaLn², Qualiter sponsus et sponsa benedicendi sunt a sacerdote *add.* Pa, Prima nocte post benedictionem servanda *add. in mg.* Tc²
[4] Coniux Vp

ID 8.143] D 23 c 33; C 30 q 5 c 5

---

[5] a MqOaPfTb; et a BeCaGcRa; vel a MgQaRa[2]TcVo; et Vn
[6] parinthis Mg; panimphis Oa
[7] in ecclesia sacerdoti *add.* EgFb[2]LgMgQaVn *Brant with Gratian C 30 and ID, om.* AaBdBeCaCeDaDbFbGcLbMqOaObOcOdOeOfPaPcPfPhPkPqPtPwRaSbSgTbTcTdTeVmVoWc
[8] accip- Qa
[9] perm- CaMgPfQaTb; rem- Tc

21

Ambrosius super[1] epistolam primam ad Corintios[2]

Si causa procreandorum filiorum ducitur[3] uxor, non multum tempus concessum videtur ad usum ipsum[4], quia et dies festi, et dies processionis et ipsa ratio conceptus et partus iuxta legem cessari temporibus his debere monstrant.

ID 8.84] +C 33 q 4 c 4

---

[1] in Qa
[2] Quibus temporibus abstinendum sit ab uxore *add.* Pa, Quantum temporis concessum ad usum coniugii *add. in mg.* Tc[2]
[3] dicitur (vel ducitur *ss*)Mg
[4] usum ipsum *MgPfTbTc; ipsum usum Ca

22

De adulterinis coniugiis Augustinus[1], libro[2] II[3]

Deus[4] qui masculum et feminam propagandi generis causa nuptiali castitate[5] coniunxit, et secundas nuptias que in unoquoque[6] testamento permittuntur, licitas esse monstravit.

ID 8.269d] cf below, 6.61; +C 31 q 1 c 12

---

[1] De ad. (adulteriis Pa) con. Aug. BeCaGcLbMgMqOaPaPhPkRaTbTeVoVnWc; Aug. de ad. con. (Aug. *repeated* Da) DaPfTc. in *add.* Tc, *om.* CaMgMqPfPkTb
[2] ibro Vo
[3] Quod secunde nuptie in novo testamento concesse sunt (sint Ce) *add. in mg.* BeCeDaLn[2]; Quod non sit matrimonium in quo non est nuptiale misterium. Quod secunde - concesse sunt *add. in mg.* Ca *(cf c 23)*; Quod secunde nuptie licite sint *add.* Pa, Licita est digamia *add. in mg.* Tc[2]
[4] Opus Oa
[5] -ate CaEgMgPfPkPwQaTb; -ali Tc(*corr. fr.* -ale)
[6] unoquoque BdFbGcLbMqPcPfPqPrPwOaQaSbTbVnWc; uno *with* quoque *after* testamento Aa; novo quoque BeDaMgPaPhPk[2]RaTcTd; novo CaCeTeVo

23

Ex decret' Leonis pape, cap. xviii[1]

Cum[2] societas nuptiarum ita ab initio constituta sit ut preter sexuum coniunctionem[3] que[4] haberet[5] in se[6] Christi[7] et ecclesie sacramentum[8], dubium non est eam mulierem non pertinere[9] ad matrimonium in qua docetur nuptiale[10] non fuisse misterium[11].

ID 8.139 med.] C 27 q 2 c 17

---

[1] xviiii FbVo. *Insc. in mg.* Pc. Quod non sit matrimonium in quo non sit nuptiale misterium *add. in mg.* BeDaLn[2], Quod secunde nup (*sic*) *add. in mg.* Ca, Quod ibi non sit matrimonium ubi non fuit nuptiale ministerium *add.* Pa, Non est matrimonium ubi non est nuptiale misterium *add. in mg.* Tc[2]
[2] Cum *CaCbGcLbMgPfPhTbTcTeVn; Dum CeMqPaQe; Nunc Qa
[3] sex. coniunctionem *BeCaDbMgPfTbVo[2]; coniunctionem sex. Qa; sex. commixtionem Tc
[4] que BeGcPfOaOdTe; etiam MgTcVn; non MqOd[2]Ra; *om.* CaDbOeQaTbVo
[5] haberet *DbMgPfTbTc; liberet Ca; habent Lb
[6] nuptie coniunctionis *add. Brant (*nuptie *add. Grat.), om.* *BdBeCaCbCeDbEaGcLbLgMgMqOaObOcOdOeOfPaPcPfPhPkPqPtPwQaRaTbTcTeVmWc
[7] *om.* Pc
[8] esse non posse (potest Pf) *add.* PfVnVo, *om.* *BeCaCbCeEaGcLgMgMqOaObOcOdOeOfPaPcPhPkPqPtPwRaSbSgTbTcTeVmWc
[9] opt- Qa
[10] *obsc. corr.* Ca
[11] mist- *AaBdCaCeEaFbMgMqOcOePc[2]PfPhPrPtQeRaSbTbTcTdTeVnVoWcWd; minist- BeLbPaPkQa *Brant*; sacramentum mist…. Pc; matrimonium Oa. sed perfectum inchoantium enim fuit *add.* OcMg, *om.* *AaBdBeCaCeDbEaEgFbGcLbLgMqOaObOdOeOfPaPcPfPhPqPrPtPwQeSbSgRaTbTcTeVmVnVoWcWd

24

Ambrosius super Lucam, libro I[1]

Pudor est feminis nuptiarum premia non habere, quibus hec sola causa est nubendi.

ID 8.75b] +C 32 q 2 c 1a

---

[1] lib. I BeCaGcOaPfPkTbTcTe; lib. II Lb ; lib. I cap. ii MgVn; cap. i Pw; primo libro Vo; *om.* Qa. Qua de causa debeant fieri nuptie *add.* Pa, Premium coniugii est partus *add. in mg.* Tc[2]

25

[1]*Libro II*[2]

---

[1] Idem *add.* Pf, Item *add.* Tc, *om.* *BeCaMgOaTb. Ex concilio apud Valentiam cap. c. i *add. in mg.* Mg
[2] Lib. II *BdDaGcMgPaPfPhPqPwTbTeVm[2]Vn; Ambrosius super Lucam Fb; L i lib. ii Pr; L. i Vm; *om.* BeLbRaSbTcWc *with break,* CeMqPcPtQaVo *with no break, but* Vo *has coloured initial.*

Cum[3] coniugii premium et gratia nuptiarum[4] partus sit feminarum, non mediocris causa est[5], ut virginitas Marie falleret principem mundi.

ID 8.76] +C 32 q 2 c 1b

[3] Ut Ce
[4] et gr. nupt. *CaMgPfPhQaTc; nupt. et gr. Tb
[5] causa est CaMgPfQaTb; est causa Tc

26

[1][Augustinus de bono coniugali][2]

Debent ergo sibi coniugati non solum ipsius sexus sui commiscendi fidem, liberorum[3] procreandorum causa, que[4] prima est[5] humani generis in ista mortalitate societas, verum etiam infirmitatis invicem excipiende ad[6] illicitos concubitus[7] evitandos[8], mutuam quodammodo servitutem, ut etsi[9] alteri eorum continentia perpetua placeat, nisi ex[10] alterius consensu[11] non possit. Item. Reddere vero debitum coniugale nullius est criminis[12]; exigere autem ultra generandi necessitatem[13], culpe venialis.

ID 8.234b, 235a] +C 32 q 2 c 3b to non possit

[1] Quod alter coniugatorum non potest continere absque (*om.* Da) alterius consensu (-ensa Ln) *add. in mg.* BeCaCeDaLn[2], Neuter sine consensu alterius debet abstinere *add. in mg.* Tc[2]
[2] Aug. de bono con. *MqPf; Item FbTb; Idem l. ii de coniugio Oa; Libro secundo QaPcPtTc; Aug. in libro de bono coniugali Sb; Idem de eodem Te. *om.* AaBdBeCaCeDaEaGcLbMgOaPaPhPkPrPwRaVnVoWc
[3] fid. lib. *added* Ca[2]
[4] que BeDaFbMqPfTcVnVo; quia CaCeGcMg(vel que *ss*)PhPkPrQaSbTbTdTe; quam Oa
[5] est *CaMgPfQaTb; *om.* Tc
[6] ad *BeDaMqRaTcTd[2]; propter MgPfQaRa[2]VnVo; *om.* CaCeFbGcLbOaPhPkPrSbTbTdTeVm
[7] conc. *BdBeCaCeEgLbPaPcPfPhPkPqPwSbTbTcTeVm[2]VnVo; motus vel concubitus Fb; motus GcMg(vel conc. *ss*)Qa; concubitas Vm
[8] -dos *MgPfTbTc; -do Ca
[9] ut etsi *CaGcMgPkRaTbTc; ut si BeEgLbPfPwTeVnVo; et si Oa
[10] ex *BePhTbVo; *om.* CaGcLbMgMqOaPfQaTcTeVn
[11] alt. cons. *CaMgPfQaTb; cons. alt. Tc
[12] est crim. *CaMgQaTbTc; crim. est Pf
[13] gen. nec. *BeGcMgPfQaTbVo; nec. gen. CaTc

27

Augustinus de bono coniugali[1]

Solet[2] queri cum masculus et femina nec ille maritus, nec illa[3] uxor alterius, sibimet[4] non filiorum procreandorum[5], sed pro incontinentia solius concubitus causa

[1] Aug. - con. (coniugio Mq) *BeCaLbMgMqPkQaTbTcTeVn; Idem in eodem Pf; iiii. De concubinis *add. in mg.* Bd, De copulacione que fit solius causa concubitus *add.* Pa

copulantur, ea fide media, ut nec ille cum altera[6], nec illa cum altero[7] id faciat, utrum nuptie sint vocande. Et potest quidem fortasse[8] non absurde hoc appellari connubium, si usque ad mortem alicuius eorum id[9] inter eos placuerit, et prolis generationem quamvis non ea causa coniuncti sunt[10], non tamen vitaverunt[11], ut vel noluerint[12] sibi nasci filios vel etiam opere[13] aliquo malo agant ne[14] nascantur. Ceterum si vel[15] utrumque vel unum horum desit[16], non invenio quemadmodum[17] has nuptias appellare possimus. Etenim si aliquam sibi ad tempus adhibuerit donec illam[18] dignam honoribus[19], vel suis facultatibus[20] inveniat[21] quam comparem ducat, ipso animo[22] adulter est, nec cum illa[23] quam cupit invenire, sed cum ista cum qua sic cubat[24], ut cum ea non habeat maritale consortium.

ID 8.65] C 32 q 2 c 6

---

[2] autem *add. Brant, om.* *CaLbMgMqPfPkQaTbTcTeVn
[3] illa *CaGcPfQaTbTcVn; ulla Mg
[4] et *add.* Pf, *om.* *CaMgQaTbTc
[5] fil. proc. *BeGcMgOaPfTb; fil. Qa; proc. fil. causa CaTc; proc. fil. Vo
[6] nec ille cum alt. *CaGcMgMqPfPkQaTcTe; *om.* Ph(*with mark of omission*)Tb
[7] nec illa cum alt. (-era Ph) *BdCaDaFb²LbMgMqPcPwQaSbTbTcTdTeVm²Vn; *om.* BeCeFbGcPaPfPkPqVmVo
[8] hoc *add. and canc.* Ra
[9] *ss* Ra
[10] sunt *BeCaPfTbTcVn; sint GcMgQa
[11] -erunt *BeCaGcQaTbTc; -erint MgPfVnVo
[12] -erint BeGcPfTbTcVnVo; -erit CaMg
[13] alio *add.* Tc, *om.* *CaMgPfQaTb
[14] agant ne *BeCaGcMgOa²RaTbTcVn; agunt ne Oa; agant ut non PfVo; agatur ne Qa
[15] si vel *BeCaGcPfTbTcVn; scilicet Mg
[16] horum desit *BeGcMgOaPfQaTbVnVo; desit horum CaTc
[17] quemadmodum *CaMgPfPhQaTc; quomodo Tb
[18] illam *BeCaCeGcOaPaPhPkPrTbTdTeVnVo; aliam MgMqQaRa; ullam PfTc
[19] in oribus Ca
[20] suis fac. *CaGcPfTbTcVn; fac. suis Mg
[21] in- *ss* Ca; -nia Tc
[22] ipso animo] animo ipso Qa
[23] cum illa] ullam Qa
[24] sic cubat *CaMgPfPhQaTc; cubat sic Tb

28

Augustinus de bono coniugali[1]

---

[1] Aug. - con. (coniugio Mq) *CaLbMgMqQaTbTcTeVnVo; Idem de eodem Be; Idem in eodem Pf; Item de cono coniug. Ra; Idem Vp. Quod causa sterilitatis non solvatur coniugium *add. in mg.* BeCaDaLn², Quid valet sociale vinculum *add.* Pa, Causa procreandi non solvitur coniugium *add. in mg.* Tc²

Tantum[2] valet sociale vinculum ut cum causa procreandi colligitur, nec ipsa causa procreandi[3] solvatur.

ID 8.254a, cf 6.105 below] C 32 q 7 c 27a

---

[2] Quantum Qe
[3] causa proc. *BeCaGcLbMqOaPfQaTbTeVnVo; causa non proc. Mg; proc. causa Tc

29

Augustinus[1] contra Iulianum, libro I[2]

Non in sola ut deliras[3] commixtione maris et femine nuptiarum veritas est, quamvis sine illa nuptie filios propagare non possint[4]. Sed alia sunt[5] ad nuptias proprie pertinentia, quibus ab adulteriis[6] nuptie[7] decernuntur[8]. Sicut[9] est thori coniugalis fides et cura ordinate filios procreandi et que maxima differentia est, bonus usus mali, hoc est bonus usus concupiscentie carnis, quo malo[10] adulteri utuntur[11] male.

ID 8.77] C 32 q 1 c 11

---

[1] Aug. *BeCaMgTbTcTeVn; Idem Pf; *om.* Vo
[2] lib. I BeGcLbMg?PfTbTcTeVnVo; lib. II Mq; *om.* CaFbQa. ii *in mg.* Be[2], De eodem *add.* Pa, De tribus que perfectum reddunt coniugium *add.* PhVn[3](*in mg.*)
[3] ut del *ss* Be[2]
[4] -int *OaPfPhTbVm[2]; -unt BdBeCaFbGcMgPcPwQaSbTcTeVmVo
[5] sunt *CaMgPfQaTb; *om.* Tc
[6] *corr. fr.* ailteriis Ca
[7] filios propagare – nuptie *om.* PaPk (*in* Ce)
[8] dec- *CaMgPfQaTbTeVn; disc- Tc
[9] -ut *OaPfTb; -uti BdBeCaCeGcMgPaPcPhPkPwQaSbTcTeVmVn; Sicut uti Vo
[10] malo *AaBdBeCaDaFbLbMqOaPaPcPfPhPkPqPrPwRaSbTbTcTdTeVmVo; bono CeEgGcQaVn; bono vel malo (vel malo *also in mg*) Mg; vel bono *add. in mg.* Ra[2]
[11] nituntur Qa

30

Augustinus[1] de tripertito bono nuptiarum[2]

Omne itaque nuptiarum bonum impletum est in illis parentibus Christi, proles, fides, sacramentum. Prolem cognoscimus ipsum Dominum; fidem quia nullum adulterium; sacramentum, quia nullum divortium. Solus ibi nuptialis concubitus non fuit,

---

[1] Aug. *BeCaMgQaTbTcVn; Idem PfSb; *om.* LbTeVo
[2] Aug. – nupt.] In libro de nuptiis et concupiscentiis DaSb, *cf XP 7.6.1 (3)*. Quod omne bonum nuptiarum impletum (completum Be) sit in parentibus Christi *add. in mg.* BeCaDaLn[2]

quia in carne peccati fieri non poterat[3] sine pudenda[4] concupiscentia carnis, que accidit ex peccato, sine qua concipi voluit, qui[5] futurus erat sine peccato.

ID 8.15] +C 27 q 2 c 10

---

[3] fieri non pot.] non pot. fieri Qa
[4] sine pudenda *BeDaGcLbMgMqPfTbTcTeVnVo; sine pudentia Ca; si non prudentia Qa
[5] qui *DaGcMgPfPk[2]QaTcVnVo; quia BeCaCeFbLbMq?OaPhPkPrRaTbTe

31

Evaristus[1] episcopis[2] Africe, cap. ii[3]

Aliter legitimum non fit coniugium[4] nisi ab his[5] qui super ipsam[6] feminam dominationem habere videntur, et a quibus custoditur, uxor petatur, et a parentibus propinquioribus sponsetur, et legibus dotetur, et suo tempore sacerdotaliter[7], ut mos est, cum precibus et oblationibus a sacerdote[8] benedicatur[9], et a paranymphis ut consuetudo docet[10] custodita et sociata[11] a proximis[12] congruo[13] tempore petita, legibus dotetur[14] ac solempniter accipiatur: et biduo vel triduo orationibus vacent, et castitatem custodiant. Item. Ita[15] peracta legitima scitote esse connubia[16]. Aliter vero presumpta non[17] coniugia sed adulteria, vel contubernia, vel stupra, aut fornicationes potius quam legitima coniugia esse[18] non dubitate, nisi voluntas[19] propria[20] suffragaverit[21] et vota succurrerint legitima.

---

[1] Evaristus BeCaGcLmMgMqOaPfTbTeVnVo; Avaristus papa CbLj; Euvaristus CePa; Evaristus IIII a Petro Fb; Evaristius LbPcPh; Euvaritus Pk; Evaristius papa Qa; Eucharistius Tc
[2] -opis CaCbLdLfLjLmMgQaTbTcTe; -opus Pf
[3] cp. i Te; cap. ii *om.* MqQa. iii *add. in mg.* Be[2]. Qualiter fiant legitima coniugia *add. in mg.* BeCaDaLn[2], *in text* Pa; De perfecto et imperfecto coniugio *add.* PhVn[3]*(mg.)*
[4] leg. non fit con. *BeCaLbOaPfTbTcVo; non fit leg. con. Cb; non fit leg. con. *subs. rearranged* Lj; con. non fit leg. GcMgQaWd; con. leg. non fit Vn
[5] his *BeCaLdLfLmMgPfQaTbVnVo; iis CbLj; ipsis Tc
[6] ipsam *CaMgPfQaTbTc; *om.* Lf
[7] sacerd. *CaMgPfQaTbTc; *om.* Lf
[8] a sac. *suppl. in mg.* Ld[2]
[9] -atur *CaCbLdLjLmMgPfQaTb; -antur Tc
[10] cum precibus et obl. - docet *CaEaLbLdLgLjMgOaObOcOdOeOfPfRaSgTbTcTeQaVmVnVo; *om.* Lf
[11] societa Lf. et *add.* Tc, *om.* *CaCbLdLfLjLmMgPfQaTb
[12] proxi Qa
[13] -rue Lm
[14] dotetur *BeCaDbGcLdLfLjMgPfRaTbTeVnVo; detur LmOaTc; docetur Qa
[15] Uta Lm
[16] Item. Ita - conn. BeCaCbGcLdLfLmMgPfPkQaTbTcTeVn*Brant*; *om. Migne*
[17] *om.* Qa
[18] coniugia esse *BeCaCbLdLfLjLmOaPfVnVo; esse coniugia GcMgQa; connubia esse PhTb; esse Tc
[19] Sl *has here a lacuna followed by* quam legitima coniugia – voluntas (*repeated*)
[20] propria *BeCaMgPfQaTbTcTeVo; pia CbLj
[21] *after corr.* Pf

ID 8.4-5] C 30 q 5 c 1

32

Responsa[1] Nicolai ad consulta Bulgarorum[2], libro I[3]

Hec[4] sunt, preter alia que ad memoriam non[5] occurrunt[6], pacta coniugiorum solempnia. Peccatum autem esse[7], si hec cuncta[8] nuptiali federe non interveniant non[9] dicimus[10].

ID 8.6b] +C 30 q 5 c 3b

---

[1] -onsa *BeCaLbPfPkTbVo; -onsio GcMgTc; -ons' TeVn
[2] Bulg- *BeCaLbMgPfPkTbTeVnVo; Burg- OaTc
[3] lib. I *BeCaLbMgPfPkSbTbVn; libro de legitimis coniugiis Te; *om.* DaQaTcVo. *Insc. in mg.* Pc. De eodem *add.* Pa, Quid imperfectum *add. in mg.* Tc[2]
[4] Hec *CaFbMgPcPfTbTcTe; Nec Ce; Sed PaPk
[5] non *MgPfTbTc; *om.* Ca
[6] occ- *CaMgPfPhQaTc; rec- Tb
[7] autem esse] esse autem Qa
[8] cuncta *CaMgPfQaTb; certa Tc
[9] non *BeCaLbMgMqOaPcPfQaRa(*pt erased)*TbTeVnVo; nunc Ea; vel nunc *add. ss* Ra; nos Wc; *om.* Tc
[10] dicimus] didicimus Qa

33

[1]De[2] legitimis coniugiis[3]

Hieronimus ait[4], Tria[5] legitima coniugia in scripturis[6] leguntur. Primum legitimum est virgo casta in virginitate viro[7] data legitime[8], et reliqua sequuntur in predictis[9]. Secundum, virgo in civitate deprehensa a viro, et illi per vim copulata, si voluerit pater eius, dotabit eam iste vir, quantum iudicaverit pater, et[10] dabit[11] pretium pudicitie eius. Tertium filia predicta deprehensa, si non[12] fuerit voluntas patris, trahet eam a viro

---

[1] Ieronimus *add.* FbLbPf, *om.* CaMgTbTcVn
[2] tribus *add.* Pa
[3] *in text and mg.* BeCa. De quarto coniugio noto Mg(*in mg., later canc.)*TeVp; De tribus que perfectum reddunt coniugium *add. in mg.* Lj[2]Tc[2].
[4] Hier. ait *BeCaMgOaPfPkQaTbVnVo*Brant*; Hier. dixit Tc; Hieronym. *Migne*
[5] Tua Qa
[6] -ura Qa
[7] legitimo *add. Brant, om.* *BeCaLbMgPfPkQaTbTcTe
[8] -ime *MgPfTbTc; -imo Ca
[9] et rel. (que *add.* BdBeFbGcLbPwRaTdVn) sequuntur (relinquuntur Oa) in pred. *BdBeCaCeDaFbGcLbMqOaPaPcPfPhPkPqPrPtPwRaSbTbTdTeVmVnVo; *om.* MgQaTc
[10] et *BeMgQaPfTbVo; *om.* CaGcTcVn
[11] dabitur Qa
[12] si non] non si ?Qa

predicto[13] et tradet eam alio[14] et dotabit eam[15], et legitima erit ei[16]. Sed primum his duobus prefertur.[17]

ID 8.40] C 36 q 2 c 8

---

[13] *corr. fr.* -icta Mg
[14] alio CaPfTb; alii GcMgTcVn
[15] eam *BeCaGcMgPfPhQaTb[2]VnVo; *om.* Tb; eam alii Tc
[16] ei *CaMgPfQaTbTeVn; *om.* BeGcTc
[17] Sed primum his duobus pref. *om.* Ra

34

[1]De quarto coniugio noto[2]

Hieronimus ait[3], Additur itaque[4] aliud quartum[5] legitimum[6] coniugium. Dum mortua fuerit uxor eius, licet illi accipere[7] aliam, sed non repudiatam, nec[8] desponsatam viro, sed filiam. Similiter debet et mulier[9]. Unde et Paulus ait, Mulier que sub viro est ligata sub lege viri est quandiu[10] vivit vir eius[11]. Igitur vivente viro eius[12] vocabitur adultera si iuncta fuerit alteri[13] viro. Si autem mortuus fuerit[14] vir eius, liberata est a[15] lege viri[16] ita ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro.

ID 8.41] +C 27 q 2 c 13

---

[1] Ex decretis Leonis pape cap. xviii *add. and canc.* Mg; Idem *add.* Pf, Item ait additur *add.* Ra; *om.* *CaCbLbLdLfLjLmMgMqTbTcVo, ? Qa
[2] De - noto (notho Fb) *CaCbCeFbGcLbLdLfLjLmMgPaPfPkPtQa?TbVn; Ieronimus Be; De - dato PcTc; Quartum legitimum conoigium Ra; *om.* DaMqSbTe. Gradus perfectionis in coniugio *add. in mg.* Tc[2]
[3] Hier. ait *BeCaCbDbGcLbLdLfLjMgPfQaRaTbTcTeVnVo*Brant*; *om.* LmMq*Migne*
[4] itaque *CaGcMgPfQaRaTbTc; ita Lm; *om.* Vn
[5] quartum *CaCbCeLdLfLjMgPfPhPkPwQaTcTe; *om.* Tb
[6] leg. *CaMgPfQaTbTc; *om.* Lf
[7] illi accipere *BeCaGcPfQaTbTcVnVo; ei rec. Te; illi suscipere Lf; acc. illi Mg
[8] nec *CaMgPfQaTbTc; non Lf
[9] deb. et mul. *CaMgPfTbTc; et mul. deb. Qa
[10] quam Vo
[11] viv. vir eius BeCaMgPfTbTcVo; vir eius viv. Lm; viv. vir Qa
[12] Igitur vivente viro eius *BeCaMgOaPfPhTcVo; Ig. vivente eius Tb; *om.* Qa
[13] alteri *CaMgPfQaTbTc; *om.* Lf
[14] mort. fu. *CaMgPfQaTbTc; fu. mort. Lm
[15] a *CaCbLdLfLjLmMgPfQaTb; de Tc
[16] etc *add.* Mq, *ending cap. here, with addn (see Conspectus)*

35

Ex decret' Leonis pape, cap. xviii[1]

Non omnis mulier viro[2] iuncta uxor est viri[3], quia nec omnis filius heres est patris[4]. Nuptiarum autem federa inter ingenuos sunt legitima, et inter equales, et[5] multo prius[6] hoc ipsum[7] Domino[8] constituente quam initium Romani iuris existeret[9]. Itaque aliud est uxor, aliud concubina, sicut aliud est ancilla, aliud[10] libera. Propter quod etiam apostolus ad manifestandam harum personarum discretionem, testimonium ponit ex Genesi, ubi dicitur Abrahe, Eice ancillam et filium eius. Non enim heres erit[11] filius[12] ancille cum filio meo Isaac. Igitur cuiuslibet loci laicus, si filiam suam viro habenti concubinam in matrimonium dederit, non ita accipiendum est quasi eam coniugato[13] dederit[14], nisi forte illa mulier[15] et ingenua facta et dotata legitime et publicis nuptiis[16] honestata[17] videatur, quia paterno arbitrio viris coniuncte carent culpa, si[18] mulieres que a viris habebantur, in matrimonio non fuerunt[19], quia aliud est nupta, aliud[20] concubina[21].

ID 8.139] +C 32 q 2 c 12

---

[1] Item *only, as insc.* Pa; *no insc.* Ce; *no insc., no break* Pk; cap. xviiii *om.* MqVp. Quod vir habens concubinam legitime possit ducere uxorem (ux. duc. Be) *add. in mg.* BeCaDaLn[2], De perfecto et imperfecto coniugio *add. in mg.* Lj[2], Inter quos sint federa nuptiarum legitima *add.* Pa, De concubinis *add. in mg.* Tc[2]Vn[3]

[2] mul. viro] viro mul. Qa

[3] eius *add.* Tb, *om.* *CaPfMgQaTc

[4] her. est pat. *CaMgQaTbTc; est pat. her. Pf

[5] et *MgPfTbTcTe; *om.* Ca

[6] prius *CaMgPfPhQaTcTe; prior Tb

[7] ipsum *BeCaGcOaPfTbTcTeVo; ipso MgQaVn

[8] *ss* Pr

[9] Qa *unclear*

[10] est *add.* Mg, *om.* *CaGcPfTbTcVn

[11] heres erit *BeCaMgPfTb; erit heres QaTc

[12] *corr. fr.* filium Ca

[13] -ato *CaGcMgQaTbTc; -atam Pf; -io Vn

[14] non ita accipiendum – dederit *in mg.* Be[2]

[15] que habebatur prius *add.* Tc, *om.* *BeCaGcMgPcPfPkRaQaTbTeVnVo

[16] *ss* Ra[2]

[17] nupt. -estata *BeCaMgPfQaTcVnVo; nupt. -esta PhTb; -estata nupt. Qa

[18] si *CaMgQaTbTc; sed Pf

[19] -erunt CaMgPfQaTb; -erint Tc

[20] est *add.* CaQaTeVn, *om.* *BeGcMgPfTbTc

[21] *corr. fr.* conc. al. nupta Tb

36

Ex epistola Leonis pape[1]

Qualis uxor esse debeat[2] que habenda est[3] secundum legem. Virgo[4] casta et desponsata in virginitate et dotata legitime, et a parentibus tradita, et a sponso et a[5] paranymphis accipienda, et ita secundum legem et evangelium publicis nuptiis honeste in coniugium liquide sumenda et omnibus diebus vite nisi[6] ex consensu et causa vacandi[7] Deo, nunquam propter hominem separanda[8], et, si fornicata[9] fuerit, dimittenda. Sed[10] illa vivente, altera non ducenda[11], quia adulteri regnum Dei non possidebunt, et penitentia illius per scripturas[12] recipienda[13].

ID 8.140] +C 30 q 5 c 4

---

[1] *No insc.* Fb. Quod (Qualis Da) legitima uxor esse debeat *add. in mg.* BeCaDaLn[2], Qualiter debet esse uxor habenda secundum legem *add.* Pa, Qualis legitima uxor *add. in mg.* Tc[2]
[2] esse deb. *CaMgPfPkQaTcVn; deb. esse PhTb
[3] est *Mg?PfTbTc; *om.* Ca
[4] Virgo *MgPfTbTc; Viro Ca
[5] a *CaMgPfQaTb; *om.* Tc
[6] non Qa
[7] vacandi *BeCaCeDbGc[2]MgMqPaPfPhTcTdTeVoVn; vocandi GcLbOaPkQaTb[2]; vacanda Tb
[8] propt. hom. (-ines Tc) sep. *BeCaPfTbTcVo; per hom. sep. GcMgVn; sep. per hom. Qa
[9] -ata *Ca(forn. *repeated and canc.*)MgPfQaTb; -anta Tc
[10] et *add.* Tc, *om.* *CaMgPfQaTb
[11] altera non ducenda BeEgLbOaTbTcTdVo; altera non deducenda (*corr. fr.* -anda Ca) Be[2]CaEaEg[2]FbGcMqPfPhPrTe; alteram dico non esse ducendam CeMg; alia non ducenda PaPkVn; altera non est deducenda Pw
[12] -uram Pa; -urs Pk
[13] repudianda (vel recipienda *in mg.* Ra[2])

37

Ex decret. Iulii pape, cap. iv[1]

Si quis ancillam suam[2] libertate[3] donaverit, et in[4] matrimonio sibi[5] sociaverit, dubitabatur[6] apud quosdam utrum huiusmodi nuptie legitime esse videantur[7] an non. Nos

---

[1] cap. iv *CaCeLbMgMqOaPaPfPkTbTcTeVnVo; cp. iii BeDa; cap. viii CbLj; *om.* AaGcQa. De ancilla si proprio domino legitime nubere possit *add. in mg.* BeCaDaLn[2], De matrimonio ancille liberte et domini sui *add.* Pa
[2] suam *CaLbMgPfQaTbTcTeVn; *om.* CeLmPaPk
[3] -ate *BeGcLdLmMgOaPfQaTbVn; -ati CaCbLfLjTcVo; -atem Te
[4] et in *BeCaCbLdLfLjLmMgPfTbVnVo; et Qa; et ita in Tc
[5] sibi *CaMgPfQaTbTc; *om.* Ld
[6] -abatur *BeEgGcLdMgOaPhQaVo; -atur CaPfPkTbTcVn; dubibatur Pk[2]
[7] leg. esse vid. *BeCaGcLdLfLjLmMgPfQaVo; leg. vid. CbPhTbVn; leg. (*lacuna*)sint Tc

itaque vetustam[8] ambiguitatem[9] decidentes[10], talia connubia legitima esse[11] censuimus. Si enim ex affectu fiunt[12] omnes nuptie et nihil impium et legibus contrarium in tali copulatione fieri potest[13], quare predictas nuptias inhibendas[14] existimaverimus? [**38**] Omnibus vobis[15] unus est pater[16] in celis[17] et unusquisque dives et pauper, liber et servus equaliter pro se et pro animabus eorum rationem daturi[18] sunt. Quapropter omnes cuiuscumque conditionis sint[19], unam legem, quantum ad Deum[20], habere non dubitamus[21].

ID 8.156] +C 29 q 2 c 3, Si quis ancillam – existimaverimus; *C 29 q 2 c 1,* Omnibus - non dubitamus, *then* Si autem omnes legem habent, ergo – dimitti poterit

[8] vectam Qa
[9] vetustatem Ce
[10] decidentes *CaLbMgPfQaTbTcTeVn; deducentes CeLmPk
[11] leg. esse *BeCaCbLfLjLmMgPfTbQa; esse Ld; esse leg. Tc
[12] fiunt *CaCbLdLfLjLmPf?QaTc; fiant Tc
[13] potest *CaCbLdLfLjLmMgPfQaTb; solet Tc
[14] inhibendas *CaMgPfQaTbTc; nubendas Lf
[15] vobis *BeCaGcLdLmMqOaPfRaTbTeVnVo; nobis CbLfLjMgQaTc
[16] unus est pater *BeGcLmMgPfRaTbVnVo; unus pater CaCbLfLj; pater est unus Ld; unus est nobis pater Qa; est unus pater Tc
[17] in celis *CaMgPfQaTbTc; celestis Lf
[18] daturi *CaMgPfQaTbTc; reddituri Lj
[19] sint *BeCaGcPfTbTcVn; sunt MgQa
[20] Deum *BeCaCbLdLfLjMgPfPhQaTc; eum LmTe; eam Tb
[21] hab. non dub. *BeMgPcPfRaTbTcTeVn; non dub. hab. Qa; non dub. Vo. Ergo sicut ingenuus dimitti non potest, sic nec servus semel coniugio copulatus ulterius dimitti poterit *add. Brant (cf Grat.); om.* AaAbBdBeCaCbCeDaEaEcEgFbFcGcKaLbLdLfLgLjLmMgMqOaObOcOdOeOfPaPcPfPhPkPhPtPwQaRaSdSeSgTbTcTeVmVnVoVpWaWbWcWd*W*

39

Ex concilio Maticensi[1], cap. x[2]

Si servum et ancillam dominus amborum in matrimonium coniunxerit[3], et postea liberato[4] servo vel ancilla non potest redimi[5] que[6] in servitio est, ideo matrimonia non solvuntur.

[1] De servorum coniugio quod contractum non debet dissolvi licet alter illorum liberetur *add. in mg.* BeCaDaLn[2], De matrimonio servi et ancille *add.* Pa, Inter personas non eiusdem conditionis est matrimonium *add. in mg.* Tc[2]
[2] Matic. cap. x] Maticensi I cp. x DaRaSbVo; Matisconensi Fb; Mansiensi c. x Lb; Magontiensi Mq; Marticensi Ph; Magontie Qa
[3] -erit *MgPfTbTc; -it Ca
[4] -erato *CaMgPfQaTb; -ertato Tc
[5] non pot. red.] red. non pot. Qa
[6] que CaMgPfQaTb; qui Tc

ID 8.157]

40

Ex concilio Cabilonensi, cap. xxx[1]

Dictum[2] est nobis[3] quod quidam legitima servorum[4] matrimonia[5] potestativa quadam presumptione dirimant, non attendentes illud evangelicum[6], Quod Deus coniunxit, homo non separet. Unde nobis visum est ut coniugia servorum non dirimantur, etiamsi diversos dominos habeant, sed in uno coniugio permanentes dominis serviant suis. Et hoc in illis observandum est, ubi legalis coniunctio fuit[7] et per voluntatem dominorum.

ID 8.167] +C 29 q 2 c 8

---

[1] xxx *GcLbMgPfTbTcTeVn; cxx Ca. De eodem *add.* Pa, Servorum matrimonia voluntate dominorum fiant *add. in mg.* Tc[2]
[2] Sictum Pk
[3] *om.* Oa
[4] *corr. fr.* suorum Ra
[5] matrimonia *BeCaMgPfPhTcVo[2]; in matrimonia Pk; *om.* Tb
[6] -icum *BeCaLbOaTbTcVo; -ii GcMg; -ium PfTeVn
[7] fuit *CaMgPfTb; fit Tc

41[1]

Ex concilio apud Vermeriam[2] *cui interfuit rex Pippinus, cap. vii*[3]

Si quis ingenuus homo ancillam alterius[4] uxorem acceperit[5], et existimat quod ingenua sit, si ipsa femina postea fuerit[6] in servitute[7] detecta[8], si eam a servitute redimere potest, faciat. Si non potest, si voluerit, aliam accipiat. Si autem servam eam[9] scierat et

---

[1] *in* Ps *a marg. add. before c 109*
[2] Vermeriam BeCaLbMqOaPaPh(*obsc. corr.*)PkTbTd; Vrgmeriam Ce; Aermeniam DaSb; Vermieram Fb; Vermeniam GcPr; Vermariam MgVn; Guermeriam Pf; Ermeniam Ra; Aermeniam Te; Verminiam Tc; Armeniam Te; Verberiam Vo
[3] cap. vii *BeCaLbMgMqPkPwTbTeVnVo; *om.* EgTcVp; ? Pf. De ingenuo qui ignoranter ancillam alterius ducit uxorem *add. in mg.* BeCaDaLn[2], De matrimonio ingenui et ancille alterius *add.* Pa
[4] anc. alt. *CaMgPfTb; alt. anc. Tc
[5] acceperit *CaMgPfTb; duxerit Tc
[6] postea fuerit *BeMgPfTbVo; fuerit postea Ca; fuerit Tc
[7] -ute *BeCaPfPwTbVo; -utem GcMgTc
[8] detecta *BeCaGcMgMqPfPkTbTe; redacta Pw; reddita Tc; deiecta Vn
[9] eam *CaGcMgPfTcTe; eius PhTb; esse Vn

collaudaverat, post ut legitimam habeat. Similiter et mulier ingenua de servo alterius facere[10] debet[11].

ID 8.164, and cf 6.111 below] C 29 q 2 c 4

---

[10] *om.* CeLb
[11] debet *CaMgPa[2]PfTbTeVn; faciat CeLb; debeat PaPk; potest Tc

42

Ex eodem concilio[1], cap. viii[2]

Si femina ingenua acceperit servum, sciens quod servus[3] esset[4], habeat eum, quia omnes unum patrem habemus in celis, una lex erit et viro et[5] femine.

ID 8.165] C 29 q 2 c 5

---

[1] Ex eod. conc. *BeMgOaTbTcTeVnVo; Eodem conc. Ca; Item Pf
[2] vii Fb. Lb *reverses inscs of cc 42-3*. Ut si ingenua (ingen. si Be) scienter servum accipit, habeat eum et e converso *add. in mg.* BeDaCa; De matrimonio ingenue et servi *add.* Pa
[3] *om.* Vn
[4] esset *BeCaOaPfTbTcTeVo; sit EgGcMgVn
[5] *ss* Ra

43

Ex dictis[1] Augustini[2]

Audite, charissimi, membra Christi et matris catholice ecclesie filii. Quod dico competentibus[3], audiant fideles. Quod dico fidelibus audiant competentes; quod dico fidelibus et competentibus et penitentibus[4] audiant et catechumeni, audiant omnes[5], timeant, et nemo contempnat. Sit[6] mihi in consolationem[7] vester auditus[8], ne[9] vobis sit[10] in testimonium dolor meus. Competentibus dico, Fornicari vobis non licet, sufficiant vobis uxores, concubinas vobis[11] non licet habere[12]. Audiat Deus[13] si vos surdi estis.

---

[1] beati *add.* DaPfTeVo, *om.* *BeCaCeMgPaPkSbTbTc
[2] iiii *add. in mg.* Be[2]; *for* Lb *see c. 42*. Quod nulli liceat concubinam habere *add. in mg.* BeCaDa; De concubinis *add.* Lj[2](*mg.*)Ph, Quod non liceat habere concubinam *add.* Pa
[3] -entibus *CaMgPfPhTc; -entius Tb
[4] et pen. *in mg.* Ra[2]
[5] aud. omn. *ss* Be. et *add.* CaMgTcVnVo, *om.* *BeGcOaPfTbTe
[6] Sit *CaMgPfPhPwTc; Si Tb
[7] -onem *CaMgPfTb; -one Tc
[8] vest. aud. *CaMgPfTb; aud. vest. Tc
[9] ne *Mg; nec CaPfTbTcVo
[10] sit *BeGcMgTbTcVo; *om.* CaPfTe
[11] ux. conc. vobis *in mg.* Vo

Audiant angeli eius[14], si vos contempnitis. Concubinas non licet vobis habere[15]. Et si non habetis[16] uxores tamen non licet vobis habere concubinas[17], quas postea dimittatis et ducatis uxores. Tanto maior dampnatio vobis erit, si volueritis habere et[18] concubinas et uxores[19].

ID 8.153a] +D 34 c 6, Palea

---

[12] vob. non lic. hab. *PfPhTbTcVo; vob. hab. non lic. BeGc; hab. vob. non lic. CaMg ; vob. hab. conc. hab. non lic. Vn
[13] Audiat Deus *FbMgPfTbTc; Audiant omnes Ca
[14] eius *CaMgPfTb; *om.* Tc
[15] vobis hab. *CaGcPfTbTc; hab. vobis MgVn
[16] -etis *AaBeDbGcOaPfPhVo; -eatis CaMgVn; -eretis Tb; -ueritis Tc
[17] *corr. fr.* uxores Ce
[18] et *CaGcPfPrTbTeVo; *om.* BeMgTcVn
[19] conc. et ux. *GcLbMgPfPkPrSbTbTeVnVo; ux. et conc. BeTc; conc. uxores Ca; uxores Ce; concubinas Ce[2]; non uxores Pa; uxores esse et conc. Pc

[1]Item Augustinus[2]

Quale est et[3] illud quod multi virorum ante nuptias concubinas sibi adherere non erubescunt, quas post aliquot annos dimittunt, et sic postea legitimas uxores accipiunt? Unde coram Deo et coram[4] angelis eius[5] contestor atque denuntio Deum et ista semper prohibuisse, et nunquam ei placuisse, et precipue[6] temporibus Christianis[7] concubinas habere nunquam licet et nunquam[8] licebit.

ID 8.154]

---

[1] E *add.* Vo
[2] Item Aug. *BeCaLbMgPhPkSbTcTeVnVo; Aug. GcTb; Item Pf. De eodem *add.* Pa
[3] et *GcLbOaPaPhPkTb; etiam AaBeCaMgPfTcTdTeVnVo[2]Vp; *om.* CeMqWc
[4] coram *CaMgPfTb; *om.* Tc
[5] eius *CaMgTbTc; *om.* Pf
[6] his *add. and canc.* Ra
[7] temp. Chr. *CaMgPfTb; Chr. istis temp. Tc
[8] et nun.] numquamque Ra

44

Augustinus[1] de bono coniugali[2]

Si quis aliquam sibi ad tempus[3] adhibuerit[4], donec[5] dignam honoribus vel[6] suis facultatibus inveniat quam comparem ducat, ipso animo adulter est, nec cum illa quam cupit invenire sed cum ista cum qua sic cubat, ut cum ea[7] non habeat maritale consortium.

---

[1] Aug. *BeCaLbTbTc; Idem Pf

ID 8.65 mod., cf 6.27 above] C 32 c 2 c 6b

---

[2] coniugii Pa; De – con.] Aug’ de facultatibus adhibuerit(a) bono coniugali (*pt in mg.*) Aa; *om.* EaVn
[3] aliq. sibi ad temp. *CaEgGcPfTcVn; ad temp. sibi aliq. QeTb
[4] *corr. fr.* habuerit Ra
[5] illam *add.* BeFbGcMqOaPrRa, aliam *add.* EgVn, ullam *add.* Tc, *om.* BdCaCeDaPaPcPfPkSbTbTcTdTeVo
[6] vel *CaEgPfTb; et Tc
[7] ea *CaEgPfTb; illa Tc

45

Item ibidem[1]

Nec[2] concubine ad tempus adhibite[3], si[4] filiorum causa[5] concumbant, iustum faciunt[6] concubinatum[7] suum[8]. Posse sane fieri nuptias ex male coniunctis, honesto postea placito consequente, manifestum est.

ID 8.10] C 32 q 2 c 5 to conc. suum *only; C 31 q 1 c 2b from* Posse sane

---

[1] Item ib. CaLbMqPfRaTbTc; Item Be; Aug. de bono coniugali EgMg; Idem ibidem GcTe; Item idem Oa; Novell. const. c’ lxxix Pw (*whose inscs. to cc 45-8 are displaced by one)*; *om.* VnVo. Qualiter concubine possint duci *add.* Pa
[2] Nec BeCaCbLbMgMqOaPa[2]PfPtQaTbTcTeVnVo; Hec CePk; Ut *Brant*
[3] ad temp. adh. *CaMgPfTb; adh. ad temp. Tc
[4] si *CaMgPfQaTbTc; etsi Cb
[5] *ss* Tb
[6] -unt *CaMgPfTb; -ent Tc
[7] -inatum *CaEgPfTbTcTeVn; -itum GcMg
[8] nec coniugate si cum maritis lasciviunt nuptiali ordini crimen imponunt *add. ss.* Bd

46

Novellarum Constitutionum[1] lxxviiii[2]

Nemo intelligatur concubinam habere qui[3] cum multis mulieribus[4] concumbere[5] cum aliqua[6] solet. Nam quemadmodum qui legitimam uxorem habet, aliam habere

---

[1] Nov. Constitutionum BeGcPfS; Constitutio Nov. CaFb; Nov. Constit’ DaEgSbVn; Nov. Const’ Mg; Nov. Constitutio MqOaPhPrTb; Nov. Institutionum TcVo
[2] lxxviiii *CaDaFbGcMgOaPfPhPrSbVn; lxxx BeMqPkTb; lxxxi CePa; lxxxviii Lb; xxix Ra; clxxviiii Tc; l’ xxix Te. Item de unico bapt. lib. I Pw; lxxx Vo. Quod nullus (nemo Be) potest habere duas concubinas insimul *add. in mg.* BeCaDaLn[2], Quod non sit concubinam habere cum sola concumbere *add.* Pa
[3] non *add.* Pa (*om.* CePk)
[4] multis mul. *BeCaGcPfPhPkTcVn; mul. mult. Mg; mult.. Tb
[5] ut Oa; vel *add.* Ph, non *add. ss* Sb
[6] conc. (vel. *add.* Ph) cum aliqua EaFbOeMqPcPfPhPkPqPrRaSgTbTeVmVo; conc. BdBeCaCeDaDbGcLbLgMgObOcOdOfPwSlTcVn; ut cum aliqua Oa; conc. sed cum aliqua Pa; conc. eum aliquando (*corr. fr.* aliquam) Pk; conc. <non> cum aliqua Sb; <conc.> non cum aliqua Td

durante eodem[7] matrimonio non potest, ita[8] et qui unam concubinam habet, non potest[9] alias eodem tempore habere.

ID 8.60]

[7] hab. dur. eodem *BeCaMgOaPfPhVo; dur. eadem hab. in Tb; hab. dur. Tc
[8] *ss* Tb
[9] et qui unam – potest] ut qui unam concubinam hebet potest non *ss* Fb

47

Augustinus[1] de unico baptismo, libro I[2]

Ismael ut separaretur a populo Dei non obfuit mater ancilla[3], sed obfuit fraterna discordia, et non profuit potestas uxoris cuius magis[4] filius erat, quia per ipsius iura coniugalia[5], et in ancilla seminatus erat, et ex ancilla susceptus.

ID 8.61] +D 56 c 9

[1] Aug. *FbPfRaTc; Idem BeCaCeDaGcMgMqOaPaPkSbTbVn; Idem LbTe; vel Idem *in mg,* Ra[2]; Item Vo
[2] Pand. lib. xxiii tit. ii Pw
[3] non obf. mater anc. *in mg.* Td
[4] magis *CaMgPfTbVn; maior PcTc
[5] coniugalia *BeCaGcMgPcPfPkTcTeVn; legalia MqTc; et iugalia Vo

48

Pandectarum libro XXIII, tit.[1] ii[2]

In libere mulieris consuetudine, non concubinatus, sed nuptie intelligende sunt, si non corpore questum fecerit[3].

ID 8.62].

[1] tit. CaMgPfTb; c. Tc
[2] Pan. - ii *om.* Pw (*cf n. to c 45*); Tit' Pand. L xxiii Lb; Concil' II Pandectarum l' xxii Ra; Tit. ii Pand. libro xxiii Te; tit. ii *om.* Be. De consuetudine libere mulieris utrum sit concubinatus *add.* Pa
[3] fecerit *Be[2]MgOaPfPhTcVnVo; fuerit Ca; fecerint Tb

49

Toletano concilio[1] I, cap. xvii[2]

Si quis habens[3] uxorem fidelem et[4] concubinam habeat[5], non communicet. Ceterum is[6] qui non habet uxorem, et pro uxore concubinam habet[7], a communione non repellatur, tantum[8] ut unius mulieris aut uxoris aut concubine, ut ei[9] placuerit, sit coniunctione contentus[10]. Alias vero abiciatur[11], donec desinat et ad penitentiam revertatur.

ID 8.64] D 34 c 4 has Is qui non - contentus *only*

---

[1] Toletano concilio BeCaEgLbMqOaPwRaSbTbTcVo; Ex Tol. conc. FbPf; Taletano concilio Lc; Ex concilio Toletano MgVn; Toletanum concilium Qa

[2] I cap. xvii *BeCaDaEgFbLbMqOaPf?RaSbTbTcTe; cap. xvii GcMgVo; I cap. xvi Pk; I cap. xviiii Ra[2]; c. vii Vn; *om.* Pw. Si quis habet uxorem et concubinam communione privetur *[etc* Ca*] add. in mg.* BeCaDaLn[2], De eo qui non habens uxorem si concubinam habeat quod non repellatur a communione *add.* Pa

[3] habens *BeCaCeDaEgLbMqPaPcPfPkPwRaSbTbTcTdTeVnVo[2]; habeat GcMgPrWc; habeat vel habens Qa; fecerit Vo; ha't Wd

[4] -lem et *CaFbGcMqTcVnVo; -elis et BePfRaSb; -l' et EgLbMg; -elem et si Gc[2]; fidel' <et>Ph; -lis Tb

[5] -eat *MgPfTbTc; -et Ca

[6] is *MgPfTbTc; his CaVn

[7] habet *MgPfTbTc; *om.* Ca

[8] tantum *CaMgPfTb; tamen Tc

[9] ut ei *BeCaMgOaRaTbVn; que ei PfVo; ut eis Tc

[10] -entus *CaMgPaPfPrSbTcVn; -emptus CePhPkTbTdTe

[11] -iatur *BeMgOaPfTbVnVo; -iat CaTc; -ietur Lb

50[1]

Isidorus de consonantia[2] veteris et novi testamenti, cap. iii[3]

Christiano non dicam plurimas, sed nec duas simul habere licitum est[4], nisi[5] unam tantum aut uxorem, aut[6] certe loco uxoris, si coniux deest[7], concubinam.

ID 8.66] D 34 c 5

---

[1] *Whole canon over erasure* Vn

[2] consonantia *BeCaFcGcLbMgPkSbTbTcVnVo; constantia DaLcMqPf; concordia Ra; constatia Te

[3] xvii Fb. Quod liceat habere concubinam *add.* Pa

[4] duas simul hab. lic. est *BeGcMgPfPkTbVnVo; hab. duas simul lic. est Ca; duas simul lic. est hab. Tc

[5] nisi *AaBeCaFbGcLbMgOaPcPkTbTcTeVn; non Fc; non nisi Mq; ubi PfVo

[6] unam *add.*Tc, *om.* *CaFcMgPcPfTbTe

[7] si coniunx deest] ut dictum est Pa (*not* Ce)

50A[1]

Augustinus de bono coniugali, Require in tertio folio[2]

Solet queri cum masculus et femina et cetera[3].

cf above 6.27]

---

[1] *in* BdCeDa(*after c 51*)EaFc(Gc)Ha(Ka)LaLbLkLmMqObOdOePaPfPhPkPrPtQeSbSdSeSg(Td)TeVmVq(Vt)WbZa; *om.* AaAbAdBeCaCbEbEcEgFbGcLcLdLfLgLhLjLk(Titulo tercio *add in mg.* Lk[2])LnMgOaOcOfPc(Pw)PyQaRaSlTbTcVnVoVpWaWcWd*Brant;* Redire in iiii folio Pq; Db *has* Require in tertio folio *only*
[2] de bono coniug. – folio Mq; de coniug. Require - folio Bd; Constit. LXIIII cp. i Da *(cf c 52)*; de bono coniugali. Codicum lib' V cp. xv, titl. iii Ce; de coniug. Require tert. fol. Fc; de bono coniug. LmObOdSbSe; de bono coniug. Require - folio coniugali Oe**; de bono coniug. ut supra Pf; de bono con. Femina etc. require in ii folio Ph; de coniug. etc Req. in tert. fol. Pk; de bono con. Require in iiii folio Pq; de con. Require retro Pt; de codicum lib. VII cap. xv Sg; de bono con. Require retro in iiii folio Te; require retro in ii folio Vm; Req. retro in iiii folio V; *om.* Lb. *For the rubric see too under c 51 for* Td
[3] etc HaLbMqPfQeTe; Require in iii (ii Pa) folio *add.* CeLmObOdPaQeSeSg; Q' in iii folio Da; Require in iii folio codicum lib. Ha; Require retro in iii folio Pr; *om.* SbPkPt. Solet – cet. *om.* PqTd

51

Codicum libro VII, cap. xv, tit. iii[1]

Si quis[2] sine uxore constitutus ancillam suam[3] nomine habeat concubine, et in eadem usque ad mortem suam consuetudine permanserit, et forsitan ex ea liberos susceperit, sancimus omnimodo[4] non concedi heredibus defuncti eamdem vel liberos eius. si etiam liberos habuerit, in servitutem deducere[5], sed post mortem domini eripiatur[6] in libertatem una cum sobole sua.

ID 8.31]

---

[1] Codicum (Pandectarum Pf; Constitutionum Tc) lib. VII (VIII EgPaPkTc) cap. xv (xii Oa, xxii Oc, xxxv Te), tit. iii (tit. iii *om.* DaEgLbTc, tit ii Mg[2], iii *om.* PrVm) *BeCe(*repeated from* c *50A*)EaEgFc(*mg*)Mg[2]MqOaOcOeOf(*mg.*)PfPhPkPtTbTcTeVmWc; tit. iii Cb; Aug. de bono coniugali (*cf c 50A)* CaFbFcGcLgMgPcPwQaVoVpWc; Cod. lib. VII Ob; Cod. lib. Od; Cod. l' VII cap. tercio (tii *in mg.*) Ra; Cod. lib. Sb; Require in iii folio codicum lib. vii cap. xv tit. iii Td (*cf c 50A*); Aug' de bono coniugali Vn. Ut (*om.* Ca) si quis ex ancilla propria generaverit post mortem suam ancillam vel (*om.* Be) liberi servituti heredum non subiciantur *add. in mg.* BeCaDaLn[2], De concubinatu ancille et de filiis inde procreatis [?] *add.* Pa
[2] Si quis] *om.* Lb
[3] sub *add.* Pf, *om.* *BeCaMgTbTc
[4] omnimodo BeCaCeDaMqPaPfPhPkSbTbTcTdTeVo; omnino *GcLbMgRaVn
[5] deduc- *BeCaLbPfRaSbTbTeVo; reduc- GcMgTcVn
[6] eripiatur *CaMgPfTbTeVn; recipiatur Tc

52

Constitutionum LXIIII[1], cap. xiv[2]

Si quis cum muliere libera consuetudinem habeat, non affectione maritali, et ex ea filios procreaverit[3], eosque velit filios legitimos in potestate sua habere, liceat ei cum matre eorum instrumenta dotalia componere. Nam filii qui ante naturales erant, post compositionem strumentorum[4] dotalium, sui et[5] in potestate patris efficiuntur, sive postea nati filii vivunt, sive mortui sunt, sive omnino nullus alius procreatus est.

ID 8.36]

---

[1] Const. LXIIII *BeCeFbMqOaPaPhPk; Const. XLIIII CaCbPf; Const. LXIII Da, *cf c 50A*; Const. lib. XIIII EgGcMgPrTbVnVpWc; L. lxiiii Lb; Codicibus lib. VII Qa; Cap. const. LXIIII RaVo; Ex libro capitulari Const. LXIII cp. i Sb; Const. lib. LXIIII Tc; Apud Constatnt' LXIIII Te

[2] xiv *BeCaEgGcMqOaPkPwRaTbTcVnWc; i DaSb; xviii Fb; xiii LbMgTeVo; ? Pf. Quod habens consuetudinem cum libera possit ei dotem componere *add. in mg.* Be?CaLn[2], De consuetudine libere et de filiis inde (*pc*) procreatis *add.* Pa

[3] -erit *CaMgTbTc; -erint Pf

[4] strum - GcMqPfTbTeVo; instrum- BeCaGc[2]MgTcVn; frum- Oa

[5] et *CaMgPfTcVn; etiam PhTb

53

Isidorus, Etimologiarum libro V[1], cap. xxiiii[2]

Raptus quippe[3] illicitus coitus a corrumpendo[4] dictus. Unde et[5] qui rapto potitur stupro fruitur.

ID 8.26a] C 27 q 2 c 48; C 36 q 1 c 1

---

[1] VI Lb

[2] xxiiii *BeCaCbEgMgPfPhPkTcTeVn; xxvi DaLbSb; *om.* Tb. Quid sit raptus *add. in mg.* BeCaDaLn[2], De rapto illicito coitu *add.* Pa, Qui raptus *add. in mg.* Tc[2]

[3] Raptus quippe BeCaCbCeFbGcLb[2]LgMgMqOaObOcOdOeOf[2]PaPfPhPrPtQaRaSgTbTcTd[2]VmVnWc; Raptum proprium est Da; Stuprum raptus proprie Eg; Captus quippe LbPcPkTdTe; Raptus quoque Pw; Raptus proprie (*after corr.*) Sb; Raptus (*with* quippe *after* choitus) Vo

[4] est *add.* Pf, *om.* *CaMgPkTbTc

[5] et *BeGcMgOaVn; *om.* CaPfPhPtTbTcTeVo

54

Decretum[1] Gregorii iunioris[2]

Si quis viduam rapuerit vel furatus fuerit uxorem, anathema sit. Si virginem, nisi desponsaverit in[3] uxorem, anathema sit.[4]

ID 8.149-50 mod.] cf C 36 q 2 c 5 var.

---

[1] Decretum CaEgLbPfTbTcVo; Ex decretis MgTeVn; *om.* Mq
[2] De puellis *add. and canc.* Vo. Quid faciendum sit de raptoribus puellarum aut viduarum et de cooperatoribus eorum *add. in mg.* BeDaCa, De raptu vidue vel virginis *add.* Pa, Quid pena raptoris, utrum raptam ducere liceat *add. in mg.* Tc²
[3] in BeFcGcLbLcMgMqOaPfPhSbTc²Vo; *om.* CaTbTc
[4] Si virginem nisi – sit *om.* RaTeVn

55

Ex concilio Cabilonensi[1], cap. xxvii[2]

De puellis raptis[3] necdum[4] desponsatis in Calcedonensi concilio scriptum est, Eos[5] qui rapiunt puellas sub nomine simul habitandi cooperantes et connibentes[6] raptoribus, decrevit sancta synodus ut si quidem clerici[7] sunt, decidant de gradu proprio; si vero laici, anathematizentur. Quibus verbis datur intelligi qualiter huius mali actores[8] dampnandi sunt, quando[9] participes[10] consilii[11] connibentes[12] tanto anathemate feriuntur, et iuxta canonicam auctoritatem ad coniugia legitima raptas sibi iure vendicare nullatenus possunt.

ID 8.174] C 36 q 2 c 4

---

[1] Ex – Cab.] Concil' Cabil' Lb
[2] Lc *omits insc. and runs on directly from c 54.* De puellis raptis nondum desponsatis *add.* Pa
[3] *om.* Pa (*in* CePk)
[4] necdum *MgPfTbTcTe; necnon CaLb
[5] Eos *CaMgPfTb; ut eos Tc
[6] connibentes CeDaFbGcMqOaPfPkPr(-oni *ss*)SbTbTd(*obsc. corr.*)Vo²; conubentes AaPcSbTeVo; conniventes (vel consentientes *ss*) BeMgPa; conviventes CaRaTcVn ; convenientes Lb
[7] clerici *BeCaMg²MqTbTcVnVo; cleri GcMgPfTe
[8] act- Be²TbTcTe; auct- BeCaGcLbPfMgMqPhVnVo
[9] magis *add.* Tc, *om.* *CaMgPfTb
[10] vel particeps *add. ss* Mg
[11] consilii BeCaGcLbMgOaTbVn; consilium PfVo; consilii et Tc
[12] connibentes Ce²Da²FbGcMqOaPfPkPrSb?Tb SbTbTd(*obsc. corr.*)Vo²; conubentes AaLbTeVo; convientes BeCa; inhibentes Ce; conniventes Da?MgPaRa; ; vel convenientes *add. ss* Sb²; conviventes TcVn

56

Ex concilio Meldensi[1], cap. lxxv[2]

Si autem[3] necdum eas quas rapuerant cum voluntate parentum[4] sub prefato desponsionis[5] vel dotalitii nomine in coniugium[6] sumptas habent, quando in omnium aures hec fuerit[7] constitutio promulgata, ab earum coniunctione separentur et publice penitentie subigantur. Rapte autem parentibus legaliter restituantur[8]. Post actam[9] vero publicam penitentiam[10], si etas incontinentiam[11] exegerit, legitimo et[12] ex utrisque partibus[13] placito coniugio socientur. Nam[14] in his[15] non[16] regulam[17] constituimus, sed ut verbis magni Leonis utamur, quod[18] sit tolerabilius estimamus. Quod si unus ex coniugatis obierit, is[19] qui publicam penitentiam exegerit et superstes extiterit iterare[20] coniugium non presumat, nisi forte episcopus previderit aliquam concedere indulgentiam, ut graviorem possit amovere[21] offensam.

ID 8.177] C 36 q 2 c 10

---

[1] Cab' Ra
[2] cap. lxxv PhTbTc; cap. lxv AaBeCaDaGcLbMgMqOaPhSbTeVoVp; c. xxvii Ra; *om.* Pf. De eodem *add.* Pa
[3] autem BdBeCaCeEg²Fb²FcGc²OaPaPcPfPkPwRaSbTbTcTdTeVmVo; *om.* EgFbGcMgMqPqPtVnVpWcWd
[4] parentum *CaMgPfPkTbTc; *om. Brant*
[5] -sionis *Be²GcMg(vel satio *ss*)PfTb; -sationis CaLbPhRaTcTeVn
[6] -ium *BeCaMgPfPhVnVo; -ia TbTc
[7] fuerit *MgPfTbTc; fuit Ca
[8] leg. rest. *CaPfTbTc; rest. leg. GcMgVn
[9] Post act.] *om.* Vn. act- *GcMgPfTbTc; auct- Ca.
[10] pub. pen. *MgPfTbTc; pen. pub. Ca
[11] incont. MgPfTbTc; in penitentiam Ca
[12] et CaMgPfTc; *om.* Tb
[13] partibus *BdBeCaCeDaFbOaPaPcPfPhPkPqPrPwRaSbTdTeVmVo; *om.* Tb; parentibus GcMgTcVn
[14] Nam BeGcOaPfTbTeVo; Non CaDaLbMgPwRaVn; Nam non Tc
[15] Nam in his *om.* MqPq
[16] non *BeCePaPhPkPqPrSb(*after* regulam)Tb SbTbTd²VmVo; *om.* BdCaFbGcLbMgPcPfPwRaTcTdTeVn
[17] -lam *MgPfTbTc; -la Ca
[18] quod CaMgPfTb; quia Tc
[19] is *MgPfTbTc; his Ca
[20] iterare *BeGcMgOaRaTbTcVn; iteratum CaPfVo; intrare Fb
[21] pos. am. *CaMgPfTb; pos. am. iste Mq; am. pos. Tc

57

Hieronimus super Osee, libro I[1]

Non est culpandus Osee propheta, si meretricem quam duxit converterit[2] ad pudicitiam, sed potius laudandus[3] quod ex mala bonam fecerit. Non enim qui bonus permanet ipse polluitur, si societur malo, sed qui malus est[4] in bonum vertitur, si exempla boni sectetur. Ex quo intelligimus non prophetam perdidisse pudicitiam[5] fornicarie copulatum, sed fornicariam assumpsisse pudicitiam[6], quam antea non habebat.

ID 8.38] C 32 q 1 c 14

---

[1] lib. I] *om.* BeLb. Quod coniugium potest contrahi cum fornicaria *add. in mg.* BeCaLn[2], De coniugio meretricum *add.* Pa, Quod meretrices nubere possunt *add. in mg.* Tc[2]
[2] -erit *CaPfTbTc; -it GcMgPrTeVn
[3] *corr. fr.* lavandus Pf
[4] mal. est *CaMgPfTb; est mal. Tc
[5] -tie ?Ca
[6] fornicarie copulatum – pud. *ss* Fb, *in mg.* Pc

58

Constitutio Novellarum[1] *XLVI, cap. i*[2]

Princeps constituit ut liceat meretricibus honestiorem vitam eligere sine aliquo timore, quamvis iuratoriam cautionem exposuerunt[3]. Hi[4] autem qui tale iusiurandum exegerunt[5], et contra castitatem operam suam[6] dederunt, pene nomine x libras auri persolvant isdem[7] meretricibus, que sacramenta dederunt[8]. Pena autem[9] x librarum[10] officio presidis flagitetur. Quod si preses neglexerit, de suo patrimonio penam prestare cogatur, et[11] magistratu[12] sibi commisso cadat[13], et non solum mulieribus, sed etiam

---

[1] Constitutio Novellarum *BeCaLbOaPkPwTb; Const' Novellarum MgPh; Constitutionum Novellarum Pf; Constitutiones Novelle Tc; Constituit Novellarum Vo
[2] XLVI cap. i (cp. i *ss* Da) *CeDaOaPaPhPkPrSbTbVmVo; *om.* BdBeCaFbGcLbMgMqPcPfPwRaTcTdTeVnVpWc. De illis qui iusiurandum a meretricibus exigunt contra castitatem *add.* Pa
[3] -erunt CaMgTbTc; -erit Pf
[4] Hi *CaMgPfTc; Illi Tb
[5] -erunt *CaDbMgTb; -erit Pf; -erint Tc
[6] operam suam *CaMgPfTc; opera sua PhTb
[7] isdem TbTc; hisdem BeGcCaMgPfVn; his de Vo
[8] -unt *CaMgTbTc; -int Pf
[9] *ss* Ra
[10] ab *add.* Tc, *om.* *CaDbMgPfTb
[11] de *add.* Db, a *add.* BeGcRa[2]TbTcVo, *om.* *CaLbMgOaPfRaTeVn
[12] *corr. fr.* magisterio Ra[2]
[13] cedat (vel a *ss*)Ra

heredibus et aliis successoribus earum[14] penam solvat. Hoc si probatum sit quod[15] sacramentum a meretrice[16] exegerit. Si autem[17] ipse sacramentum[18] exegerit a meretrice[19], teneatur quidem ea pena[20].

ID 8.37]

---

[14] earum *CaMgPfTcVn[2]; eorum PhTb; erarum Vn
[15] quod *CaMgPfTb; quid Tc
[16] tenetur *add. and canc.* La
[17] Si autem *corr. to* Sin autem prese… Se
[18] ipse sac. BeCaMgPhTcVnVo; sac. ipse Pf; sac. Tb
[19] exegerit. Si – mer. *in mg.* Pc
[20] quid. ea (eadem Da[2]Sb[2]) pena *BeCaCeDaGc[2]LbMgPaPkSbTbTcTeVo; quid. ei pena Cb; ea quid. pena Gc; ea pena ducere uxorem Mq; quid. pena ea Pf; quidem pena Vn

59

Augustinus de bono viduitatis[1]

De tertiis et de[2] quartis[3] et de ultra pluribus nuptiis[4] solent homines movere questionem. Unde ut[5] breviter[6] respondeam[7], nec[8] ullas nuptias audeo[9] dampnare, nec eis verecundiam numerositatis auferre. Item[10]. Nec contra humane verecundie sensum audeo dicere, ut quotiens voluerit, viris mortuis, nubat femina, nec ex meo[11] corde preter scripture sancte[12] auctoritatem, quotaslibet nuptias audeo condempnare[13].

ID 8.268] +C 31 q 1 c 13 med. is remote

---

[1] voluntatis Lb. Quod non sunt dampnande tertie vel (aut BeDa) quarte nuptie *add. in mg.* BeCaCeDaLn[2], Quod si liceat binas aut plures habere uxores *add.* Pa, Licita est digamia *add. in mg.* Tc[2]
[2] de *MgPfTbTcTeVn; *om.* CaRaWc
[3] tert. – quart.] quartis et de tertiis Ad
[4] nuptiis *CaMgPfPhTc; *om.* MqTb
[5] ut *MqOaTc; et AaBeCaCbGcLbMgPfPhTbVnVo. ut breviter] habetur Te
[6] dicitur Mq
[7] -eam *CaGcPfTbTcVn; -eo Mg
[8] nec *MgPfTbTc; *om.* Ca
[9] -eo *CaMgPfTb; -ea Tc
[10] Item *BeCaGcLbMgMqOaRaTbTcTeVn; Idem Pf; *om.* Vo. BeMqPfTbTe *break,* GcLbMgRaTcVnVo *do not*
[11] meo *MgPfTbTc; in eo Ca
[12] sc. san. *BeCaGcLcOaPfPhVo; sc. sacre MgVn; san. sc. Tb; divine sc. Tc
[13] condempnare *AaBdCaCeDaFbLbMgMqPaPcPfPkPrPwRaSbTbTdTeVmVn; commendare GcTcWd

60

Augustinus[1]

Iste Abrahe etiam[2] usque ad decrepitam[3] senectutem fornicationis obicit[4] crimen[5]; profecto quia et[6] post mortem Sare alteram duxit. Ubi et si nullum intelligeretur rei abdite sacramentum, propter id solum hoc facere debuit Abraham[7], ne putarent heretici adversus apostolum[8] (quibus etiam[9] Tertullianus astipulator[10] assistit) post uxoris mortem, crimen esse ducere uxorem.[11]

ID 8.269a] C 32 q 4 c 1

---

[1] Aug' BeCaGcLbMqPkSbTbTe; Faustus *ss* Da; Aug' de adulterinis coniugiis MgVn; Idem Pf; Item idem Tc; Item Augustinus Vo. De eodem *add.* Pa
[2] Iste Ab. et. *BeCaFbMgOaPaPfPkPrPwTbTeVn²Vo; Iuste Ab. et. GcMg²Ra; Iuste Ab. Lb; Iniuste et. Ab. Tc; Abraham etiam Py; Iste Abr. et animam Vn
[3] etatem vel *add.* Tc*, om.* *CaMgPfTb
[4] -it *CaMgPfTb; -itur Tc
[5] esse ducere uxorem, *omitting rest of cap.* Oa
[6] et *Tc; *om.* BeCaMgPfTbVn
[7] Abraham *CaMgPfTb; *om.* Tc
[8] apostolum *CaMgPfPwTbTcTe; populum Dei *Brant*
[9] etiam *CaMgPfPhTc; et Tb
[10] astipulator *CaMgPfTbVn; *om.* Tc. Assertor. Iste secundas nuptias tanquam stupra sicut et Cathafrige *add. ss* Da
[11] crimen esse ducere uxorem] crimen non esse Mq

61

[1]*Item*[2]

Deus qui masculum et feminam propagandi[3] generis[4] causa nuptiali[5] castitate coniunxit, et secundas nuptias, que in Novo quoque Testamento permittuntur, licitas esse monstravit.

ID 8.269b] cf above 6.22; +C 31 q 1 c 12

---

[1] *Break here* FbMqPkTbVoWc, *but not* CaDaGcLbMgPfPtRaSbTcTeVn
[2] Ieronimus *add. and canc.* La. De eodem *add.* Pa
[3] propagandi *CaMgOaPcPfTbVn; procreandi Tc
[4] humani *add.* Tc, *om.* *CaMgPfTbVo
[5] *corr. fr.* nut- Ca

62

Hieronimus[1]

Aperiant, queso, aures obtrectatores mei, et videant me secundas et tertias nuptias[2] in Domino concessisse. Qui secundas et tertias non dampnavi[3], primum[4] potui dampnare matrimonium[5]? Item[6]. Non dampno digamos immo nec trigamos, et[7], si dici potest[8], octogamos. Item[9]. Ego nunc libera voce proclamo, non dampnari in ecclesia digamiam immo nec trigamiam[10], et ita licere quinto et sexto et ultra quomodo et secundo marito[11] nubere[12].

ID 8.270] +C 31 q 1 c 11

---

[1] Hieronimus *BeCaGcMgPrSbTbTc; Item Aug. EaLbLcRaTe; Iher. ad Oa; ep… Pc; Item idem Pf; Item Vo; *om.* CeDaPaVn (*with break*), MqPk (*with no break*)
[2] et tert. nupt. *CaMgPfTc; nupt. et tert. PhTb
[3] nec *add.* Ca, *om.* *MgPfTbTc
[4] -mum *CaMgPfPhTc; -ma Tb
[5] -ium *CaMgPfPhTc; -ia Tb
[6] Item *BeCaMgPfPhTcTeVo; *om.* Sg; Idem Tb
[7] et *CaMgPfTb; sed etiam Tc
[8] si dici potest *BeMgOaTbTcVnVo; si dici potest nec Ca; dici si potest Pf
[9] *om.* OcVn
[10] immo nec trig. CaMgPfTb; *om.* Tc
[11] marito *CaMgPfTb; viro Tc
[12] Item. Non dampno digamos (deg- Sg) - octogamos. Item. Ego - nubere *BeCbGcLbLgMgMqOaObOcOdOeOfPkPtPwRaSgTbTcTeVmVnVo; Item. Ego - nubere. Item. Non dampno - octogamos Pf

63

Ambrosius in epistola ad Vercellenses[1]

Qui[2] sine crimine est unius uxoris vir tenetur ad legem sacerdotii suscipiendi. Qui autem iteraverit coniugium, culpam quidem non habet coinquinati, sed prerogativa exuitur sacerdotis. Item.[3] Cognoscamus non solum de episcopo et presbitero apostolum statuisse, sed etiam patres in concilii Niceni[4] tractatu addidisse[5], clericum quemquam non[6] debere esse, qui secunda coniugia sortitus sit.

ID 8.290] +D 26 c 5 to sacerdotis, *D 34 c 14 from* Cognoscamus

---

[1] Verc- *CaLbMgTbTcTeVnVo; Verg- Pf. Quod digami non debeant ordinari *add. in mg.* BeCaDaLn[2], Quod iterans coniugia non peccat sed non potest ordinari *add.* Pa, Digamus clericus esse non potest *add. in mg.* Tc[2]
[2] Qui CeMgPaPfPk[2]TbTcVn; Quia BdCaDaFbGcHaLbPcPhPrQeSbTdTe
[3] Vo *breaks here*
[4] Niceni *MgPfTbTc; vicem Ca
[5] *over erasure* Pf

[6] non *MgOaPfTbTcTeVn; cum Ca

64

[1]Ambrosius[2] de officiis, libro I[3]

Una tantum[4] nec[5] repetita nobis[6] permittitur copula, et in ipso coniugio lex est non iterare coniugium, nec secunde[7] coniugis sortiri coniunctionem. Quod plerisque mirum videtur[8], cur etiam ante baptismum iterati[9] coniugii[10] ad electionem muneris et ordinationis prerogativam[11] impedimenta generentur, cum etiam delicta obesse non[12] soleant, si lavacri remissa fuerint sacramento[13]. Sed intelligere debemus, quia[14] baptismo culpa dimitti potest, lex aboleri non potest. In[15] coniugio non culpa[16] sed lex est[17]. Quod culpe est igitur, in baptismo relaxatur: quod legis est, in coniugio non solvitur. Quomodo[18] autem potest hortator esse[19] viduitatis qui ipse coniugia frequentaverit?

ID 8.291] D 26 c 4

---

[1] Digamus etiam ante baptismum non ordinetur *add. in mg.* Tc[2]
[2] Amb. *BeCaMgTbTcTeVnVo; Idem Pf
[3] lib. I] *om.* Lb
[4] tamen MqVo; Tria tantum Py
[5] nec *BeCaCeLbMqOaPaPfPkPrRaTbTcTdTe; non EgGcMgPhVnVoVpWcWd
[6] nobis *BeCaGcMqPfTbTeVnVo; vobis MgRaTc
[7] *after corr.* Pf
[8] mir. vid. *CaGcOaPfTcVnVo; nimirum vid. Mg; vid. mir. PhTb
[9] -ati *CaGcPfPrRaVnVo; -ata Be; -ari MgPhTbTc; irritati Te
[10] -gii *Ca[2]GcMgPfPhRaTcTeVnVo; -gia Be; -giis CaTb
[11] -ivam *BeCaPhRaTcVo; -iva GcMgPfTbTeVn
[12] *ss* Pc
[13] remissa fuerint sac. *BeGcMgOaTbVnVo; remisso sac. fuerint Ca; remissa fuerant sac. Pf; fuerint remissa sac. Tc
[14] in *add.* Tc, *om.* CaMgPfTb
[15] In *CaMgPfTb; *om.* Tc
[16] dimitti potest *add.* GcVn, *om.* CaLbMgPfTbTcTe
[17] sed lex est *CaLbPfTbTc; est sed lex Mg; sed lex Vn. In coniugio – est *in mg.* Pg
[18] Quomodo *BdBeCaCeDaFbLbMgPcPhPwRaSb(*pc*)TcTdVn; Quod GcMqPaPkPrTeVmVo; Qui Pf; Quis TbVo
[19] pot. hort. (hortor GcVm) esse *CaGcMgPfTcVm; esse pot. hort. Tb

65

Augustinus de bono coniugali[1]

Sacramentum nuptiarum[2] temporis nostri sic ad unum virum et[3] unam uxorem redactum est, ut ecclesie dispensatorem non liceat ordinari, nisi unius uxoris virum. [**66**] Quod acutius intellexerunt, qui nec eum qui catechumenus vel paganus alteram habuerit, ordinandum esse[4] censuerunt.[5] De sacramento enim agitur, non de peccato. Nam in baptismo peccata omnia[6] dimittuntur. Sed qui dixit, Si acceperis uxorem non peccasti, et si nupserit virgo non peccat, et quod vult faciat, non peccat si nubat, satis declaravit nuptias non esse peccatum. Propter sacramenti autem sanctitatem, sicut femina, etiam si catechumena fuerit vitiata, non potest post baptismum[7] inter Dei virgines consecrari[8], ita non absurdum visum est, eum qui excessit numerum uxorum singularem, non peccatum aliquod commisisse sed normam quandam sacramenti amisisse, non ad vite bone meritum, sed ad ordinationis ecclesiastice[9] signaculum necessarium.

ID 8.294] D 26 c 2a from Acutius intelligunt *to* signaculum *is largely a paraphrase*

---

[1] coniugio. De eodem Pa
[2] *om.* Be
[3] et *BeOaPfTbTcVo; et ad CaMgVn
[4] esse *CaMgPfPhTc; *om.* Tb
[5] *At an uncertain point in the text* Wc *mg. adds:* Set hec de illo intelligendum est qui vivente propria uxore aliam superduxerit
[6] pec. omn. BeCaGcMgPfVo; omn. pec. PhTbTc
[7] *corr. fr.* -ma Tb
[8] consecrari *CaMgPfTb; computari Tc
[9] *after corr.* Mg

67

Neocesariense concilium[1]*, cap. vi*[2]

Presbiterum in nuptiis bigami prandere non convenit, quia cum penitentia bigamus egeat, quis erit[3] presbiter qui[4] talibus nuptiis possit[5] prebere consensum[6]?

ID 8.48]

---

[1] Neoc. conc. BeGcPtTbTcVo; Gneo conc. Ca; Ex conc. Neoc. MgVn; Nic' cesaense conc. Mq; Ex Neoc. conc. Pf
[2] vi *BeCaEgGcLbMqPfPwTbTcTeVo; vii DaMgSbVn; v Ra. Quod non licet (-eat Ln) presbitero (*ss after* prandere Be) prandere in nuptiis digami *add. in mg.* BeCaDaLn², Quod presbiter non debet prandere in nuptiis bigami *add.* Pa, Bigamos penitentiam egere *add. in mg.* Tc²
[3] erit *CaMgPfTc; iret Ph; *om.* Tb
[4] qui *CaLbMgPfTcTeVn; ad convivium ut Ph; coniugium Pk; *om.* Tb
[5] possit Ce; *om.* PaPk; audeat Pk²

[6] assensum VnWc

68

Hieronimus ad Fabiolam de veste sacerdotali[1]

Vidua est cuius maritus[2] est mortuus[3], eiecta que marito vivente proicitur, meretrix que multorum libidini patet.

ID 8.297] +D 34 c 16

[1] de veste sac. (sacerdotis Te) *CaLbMgPfPtTbTeVn; *om.* Tc. Quid sit vidua, quid eiecta, quid meretrix *add. in mg.* BeDaCa, *in text* Pa.
[2] maritus *BeMgPfTbTc; vir Ca
[3] est mort. *BeTb; mort. est AaCaFbGcLcMgMqOaPfPkPrRaTcVnVo; mort. Ph

69

Lib. V, cap. xxxiii[1]

Matres[2] que amissis viris tutelam administrandorum negotiorum in liberos postulant, priusquam confirmatio officii talis in eos[3] iure eveniat[4], fateantur actis[5] sacramento prestito ad alias se nuptias[6] non venire. Sane in optione huiuscemodi nulla[7] cogatur[8], sed libera in conditiones[9] quas prestitimus voluntate descendat[10]. Nam si maluerit[11] alia optare[12] matrimonia, tutelas filiorum administrare non debent[13].

ID 8.271]

[1] xxxiii *BeCaCeDaGcLbMqOaPaPhPkPrRaVn; xxxiiii MgPcPfTcTeVo; xxiii Tb. Idem libro v Vp; cap. xxiii *om.* Sb. Quod matres non debent tutelam filiorum administrare que secunda adoptant matrimonia *add. in mg.* BeCaCeDaLn[2], De mulieribus que post mortem virorum secundas nuptias postulant *add.* Pa, Idem de veste sacerdotali *add.* Tc (*cf c 68)*
[2] Patres Lg
[3] eos *MgPfTbTc; eas Ca
[4] ev- *BeCaGcOaPfTbTeVo; dev- MgVn; perv- Tc
[5] actis *Be[2]GcMgOaPfPhTcTeVnVo; actu Ca; eis Tb; *om.* Be; scriptis publicis *add. ss* Wd[2]
[6] se nupt. *CaMgPfTb; nupt. se Tc
[7] Pc *fo. 88v ends. Text resumes in 7. 6 below*
[8] Sane in optione – cogatur *in mg.* Pa
[9] *conditiones *CaMgPfPhTc; constitutiones Tb
[10] -at *CaMgPfTb; -ant Tc
[11] -unt Tc
[12] alia opt. *CaPfTbTc; opt. al. GcMgVn
[13] -ent MgPfPhPtTcVnWcWd; -et Tb?Ca?

70[1]

Novellarum Constitutionum XXXVI, cap. xi[2]

Si mulier post mortem mariti[3] necdum annali spatio completo[4] ad secundas nuptias properaverit, omni quidem modo inter infames erit, sed[5] si quidem liberos ex priori[6] matrimonio[7] non habeat infamiam quidem solvere poterit, si preces imperatori porrexerit[8], et divino principis nutu[9] priori[10] opinioni[11] restituta[12] fuerit, res autem a priore[13] marito sibi relictas[14] nullo modo lucrabitur.

ID 8.272]

[1] *After c 71* Te; *Before c 59 and here* Vp
[2] Nov. Constitutionum (Const' Mg, constito Oa, -io PkPhTbVo, -iones Tc) XXXVI (XXX Pr, XXXV TcWc, XXXVII Vp*ID, om*. Be) cap. xi BeCeDa(*before* Nov.)GcOaMgPaPfPkPrTbTcVnVoVp(*omitting* cap.xi)Wc; Cap. xi Nov. Constit' CaFbRa; Nov. Const. c. ix Lb; Nov. const. Lc; *Insc. in mg.* La. De eodem *add.* Pa, Post mortem mariti ante annum infamis est *add. in mg.* Tc[2]
[3] sui *add.* EgFbGcMgPrRaVn*, om.* *BeCaCeDbLbMqPaPfPkTbTcTdVo
[4] compl- *CaMgPfTb; impl- Tc
[5] sed *MgPfTbTc; *om.* Ca
[6] *obsc. corr.* Ca
[7] -ni- *ss* Pf
[8] vel quod liceat ei nubere *add. ss.* MgWd
[9] princ. nutu *repeated* Vo
[10] priori BeCaGcMgOaPaTcTdVnVoWd; prioris CeLbMqPhPk; potiori Pf; priora Tb
[11] *corr. fr.* ione Tb
[12] per concessionem *add. ss* MgWd
[13] -re *CaGcMgMqPfPhVnVo; -ri TbTc
[14] sibi rel. *BeCaGcLbMgMqPfRaTbVo; rel. sibi Tc. quas lucraretur si annum expectaret *add.* Eg[2]Mg[2]Wd[2]

71[1]

Cap. xxiii[2]

Mulier que ad secundas migravit nuptias[3] privilegiis vel dignitatibus[4] prioris mariti non utitur[5].

ID 8.273a]

[1] *Inserted in a heavy hand over erasure in* Te, *which omits c. 70*
[2] cap. xxiii *BeCaGcMgMqPwTbTeVn; cap. xxiiii DaSbVoVp; cap. xxxiii Lb; Item cap. xxiii Pf; cap. xiii Tc. Ut comitissa maneat *add. in mg.* Mg[2], De eodem *add.* Pa
[3] mig. nupt. *BeCeGcMgOaPaPfPhPkPwVnVo; nupt. migraverit CaRaTc; nupt. migravit Mq; migraverit nupt. Tb
[4] ut comitissa *add. ss* Wd[2]
[5] utitur *BeGcLbOaPfPhRaTbTe; utatur CaMgPwTcVnVoWc

72

[1]*Cap. xxvii*[2]

Si mulier liberorum suorum tutelam administraverit, et post inchoatam administrationem[3] ad secundas nuptias migrare voluerit, prius filiis suis[4] impuberibus tutorem[5] petere debet, eique ministrationem[6] administrationis sue reddere et post[7] reddita ratione[8], si debitrix appareat, debitum suum persolvere debet. Deinde si velit ad matrimonium secundum perveniat[9]. Si autem hac observatione contempta secundas contraxerit nuptias, non solum res ipsius, id est matris, liberis eius hipotetice[10] titulo supponatur[11], sed etiam res vitrici ex presentis constitutionis auctoritate[12].

ID 16.129 (IDcrsm, om. IDpv) as here; Arsenal 713 fo. 169v after ID 8.273 has Si mulier liberorum - *to* matrimonium secundum [perveniat]; *ID 8. 273b has only end from* Si autem hac, , *cf* Tc)

---

1 Item *add.* Pf, *om.* *CaMgPkTbTcVo
2 xxvii BeCaDaGcLbMgMqPfTbTeVnVo; xxiiii Tc; xviii Vp. De eodem *add.* Pa
3 inc. adm. *CaMgPfTb; inchoationem administrationis Tc
4 suis CaPfTbTcVn; *om.* GcMg
5 imp. tut. *BeMgPfTbVo; tut. imp. CaTc
6 ministrationem *CaMgPfTb; rationem Tc
7 post *CaMgPfTc; postea PhTb
8 reddita ratione *CaMgPfTb; redditam rationem Tc
9 tam res vitrici quam matris liberis obligantur *add. in mg.* Mg[2]; Tc *canon ends*
10 id est pignoris *add. ss* Ld[2]; pignoris vel conditionis *add. ss* Mg[2]
11 -atur *CaMgPfPh; -antur Tb
12 Si autem hac observatione - auctoritate *CaDaGcLbMgPfPhPkPrPtTbTeVnWcWd; *om.* Tc

73

Constitutionum[1] *LXXXIV*[2]*, cap. i*[3]

Si mater[4] marito defuncto filiorum suorum tutelam gubernare maluerit, renuntiet secundis nuptiis in iudicio sine iusiurando[5]. Res autem suas filio suo impuberi obliget, atque ita ei tutela[6] committatur.

ID 8. 274, 16.157]

---

1 Constant’ Te
2 LXXXIV Be[2]CaCeLbPfPkTbTeVoVp; LXXXVIII DaSb; lib. XXXIV GcMgPaRaVnWc; LXXXIII Tc
3 De eodem *add.* Pa
4 maritus Py
5 iusiur. *MqOaPaPkTbVn; iureiurando BdBeCaCeGcMg(vel quod antiquitus faciebat *add. ss*)PfPhPrPwRaTcVmVo
6 ita ei tut. *BeGcMgPfRa[2]TcVn; ei tut. ita Ca; ita tut. ei Ce; ei tut. LbRaTe; ei ita tut. PhOaVo; eius ita tut. Tb

74

Augustinus de bono coniugali[1]

Usque adeo manent[2] inter viventes semel inita iura nuptiarum ut potius sint inter se coniuges etiam separati quam cum his quibus aliis adheserunt.

Item de eodem[3]

Et[4] post[5]. Manet inter viventes quoddam[6] coniugale[7] quod nec separatio nec cum altero[8] copulatio possit auferre, sicut apostata anima velut de coniugio Christi recedens etiam fide perdita sacramentum fidei non amittit[9], quod lavacro regenerationis accepit. Redderetur enim procul dubio redeunti si amisisset abscedens. Habet autem hoc qui recesserit[10] ad cumulum supplicii, non ad meritum premii.

ID 8.12-13] C 32 q 7 c 28

---

[1] de bono coniugali BeCaCeGcLbMgMqOaPfPkTbTcTeVnVo; de bono coniugio Pa; de nuptiis et concupiscentia *Eg. De coniugibus quorum alter sine altero continentiam vovit vel religionis habitum sumpsit *add. in mg.* EgLj, Quanta sit firmitas coniugii *add.* Pa, Vinculum coniugale inter viventes manet *add. in mg.* Tc[2]
[2] -ent *BeDbEgMgOaTbTcVo; -et Ca; -eant Pf
[3] Item de eodem BeCaCeFbLbPaPtTcVo; *om.* DaGcMgPrSbVnWd; Item Mq; Item ibidem de eodem Oa; Item idem Pf; Item in eod. PhTbTe; Item eiusdem Pk; De eodem Ra
[4] Ut VnVo
[5] obitum *add.* Td[2]Vo
[6] vinculum *add. Brant, om.* CaDbGcLbMgPfTbTcTeVn
[7] -iulale Tb
[8] altero MgPfTbTc; adultero Ca
[9] am- *CeMgPaPfPkPrTcTeVnVo; dim- Ca *(after corr.)*Td; adm- PhTb
[10] -erit *CaPfTbTc; -it GcMgVn

75

Item idem[1] *de eodem*[2]

Quibus vero placuerit[3] ex consensu ab usu[4] carnalis concupiscentie in perpetuum continere absit ut vinculum inter illos[5] coniugale rumpatur. Immo firmius erit quo magis

---

[1] *om.* BeGcPaPkRa
[2] de eodem *BeCaCeLbMgOaPkTcTeVnVo; *om.* GcPf; in eodem Tb; *no insc.* Da. v. De coniugibus quorum altera sine altero continentiam vovit vel religionis habitum sumsit *add. in mg.* Bd
[3] -uerit *BeOaPfTcVo; -uit CaGcMgRaTbVn
[4] ab usu *CaMgPfTb; *om.* Tc
[5] illos *CaMgPfTb; eos Tc

ea pacta secum inierunt[6], que carius[7] concordiusque servanda sunt, non voluptariis corporum nexibus sed[8] voluntariis affectibus animorum.

ID 8.14a]

---

[6] inierunt BeCa²GcMgTbTcVo; inerunt Ca; inhierunt Oa; ingerunt Pf
[7] carius *MgPf?TbTc; carnis Ca
[8] non volupt. (volunt- Be) corp. (corporis Vn) nex. sed *BeCaGcLbMgPfPkPtVnVo; non PhTe; non in vol. corp. nex. sed Tc; *om.* Tb

76

Eugenii pape sinodus tempore Ludovici et Lotharii augustorum, cap. xxxvi[1]

Si vir et uxor divertere pro sola religiosa[2] inter se consenserint vita[3] nullatenus sine conscientia[4] episcopi fiat, ut ab eo singulariter proviso constituantur loco[5]. Nam uxore nolente aut[6] altero eorum etiam pro tali re matrimonium non solvitur.

ID 8.127] +C 27 q 2 c 23

---

[1] Eug. pape sin. tempore (*om.* Da) - augustorum cap. xxxvi (xxxiii DaSbTeVo, xxx Vp) *BeCaCeDaDbFbGcLbMqOaPaPkPrPtRaSbTbTeVnVoVp; Sinodus Eug. pape temp. - aug. cap. xxxvi Eg; Eug. papa Lc; Aug. cap. xxxvi Eugenii pape sinodus temp. Lud. et Loth. Mg; Eug. pape sin. sub Ludovico et Lothario augustis, cap. xxxiii Pf; Eugenius papa sinodo temp. - aug. cap. xxxvi Tc. Quod coniuges converti non debent nisi utroque consensu (utr. cons. Ca, utrorumque cons. utroque Da) religionem appetente *add. in mg.* BeDaCa (*cf c 77 for* Ln), De coniugibus quorum alter sine altero continentiam vovet vel religionis habitum sumit *add.* Pa
[2] religione Lb
[3] divertere pro sola rel. (religione Vn) inter se cons. vita CaLbMgPfTbTcTeVn; diverse inter se pro sola rel. vita con. *Brant*
[4] conscientia *CaMgPfPhTc; consensu Tb
[5] const. loco CaPfTbTc; loco const. GcMg; const. loro Vn
[6] cum *add.* Tb, *om.* *CaMgPfPhTc

77

Nicolaus papa Carolo regi[1]

Scripsit nobis[2] Tetberga[3] regina[4] se velle dignitate seu copula exui et sola privata vita esse contentam[5] desiderare. Cui nos scripsimus non hoc[6] aliter fieri posse[7] nisi eamdem vitam coniunx eius Lotharius[8] elegerit.

---

[1] Quod coniuges – appetente (*cf c 76) in mg.* Ln², De eodem *add.* Pa
[2] nobis *MgPfTbTc; *om.* Ca
[3] Tet- BeGcLbMgPfTe; Tetherga CePk; Theib- Ca; Terb- DaQa; Tib- Mq; Theot- Pa; Teib- RaVn; Thet- Tb; Thege- Tc; Teht- Vo; *om.* Oa
[4] regia *add.* CaEgMgRa²Sb², *om.* AaBdBeCeDaFbGcLbMqPaPfPhPkPqPrPwRaSbTbTcTdTeVnVm
[5] contentam *AaBeDaGcLbMgOaPrPwRaTbTcTdVmVnVo; contemptam BdCaCeFbMqPaPfPhSbTe; contempta Pk; contenta ?Qa
[6] non hoc *Ca(*repeated*)MgPfPkPwTb; hoc non Tc

ID 8.128] +C 27 q 2 c 26a

---

[7] fieri posse *CaPfPwTbTcVn; posse fieri GcMg
[8] Ioth- Ca

78

Gregorius Theotiste patricie[1]

Si dicunt aliqui religionis causa coniugia debere[2] dissolvi[3], sciendum est quia et si[4] hoc lex humana concessit[5], lex tamen divina prohibuit. Per se enim Veritas dixit, Que[6] Deus coniunxit homo non separet. Que[7] etiam ait, Non licet dimittere uxorem excepta causa fornicationis. Item[8]. Si vir et uxor[9] una caro sunt et religionis causa[10] vir[11] dimittit uxorem, vel mulier virum in hoc mundo remanentem, vel fortasse[12] ad illicita migrantem, que est[13] ista conversio[14] in qua eadem caro ex parte transit ad continentiam[15] et ex parte remanet in pollutione[16]? Si vero utrisque conveniat[17] continentem vitam ducere, hoc quis audeat accusare?[18] Item[19]. Cum boni coniuges aut meritum augere desiderant, aut ante acte[20] vite[21] culpas delere, ut se ad continentiam[22] astringant[23], et meliorem vitam appetant, licet. Si vero continentiam quam vir appetit[24], mulier recusat[25], dividi coniugium non licet[26].

---

[1] patricie *BeCaFcMgPfPwTbTcTeVnVo; regine Eg; patricii Lb. De eodem *add.* Pa
[2] debere *CaCbLdLfLjMgQaPfPhTcTeVnVo; non posse Tb
[3] dissolvi *CaMgPfPhQaTbTcVo; solvi Ld
[4] quia et si *CaMgPfQaTbTcVo; quod si et Lf
[5] hum. concessit *CaGcPfQaTbTcVnVo; hum. consensit Lf; concessit hum. Mg
[6] Que *BeCaCbGcLdLfLjLmMgMqPfRaVo; Quod OaQaRa[2]TbTcTeVn
[7] Que *BeCaCbGcLdLfLjMgMqPfPhQaTbTeVn; Qui Tc; Quod Vo
[8] *om.* Qa. Vo *breaks here*
[9] uxor *CaCbLdLfLjMgPfPhQaTc; mulier Tb
[10] et rel. causa *CaMgPfQaTbTc; *om.* Ld
[11] vir *CaMgPfQaTbTc; *om.* Lm
[12] fortasse *BeCaCbLdLfLjLmMgPfPhPrQaVnVo; forte TbTc
[13] est BeCaCbLdLfLjPfQaTcVn; *om.* *CeLmPaPhPkTb
[14] conversio *BeCaCeLbLdLfMgPaPkQaTbTcTdVnVo; conversatio CbFbLjPfPrTeVm
[15] ex parte trans. ad cont. *BeCaMgPfQaTbTcVnVo; trans. ex parte ad cont. CbLj; trans. ad cont. ex parte Ld
[16] pollutione *BeCaCbLdLfLjMgPfQaTeVnVo; pollutionem PhTb; corruptione Tc
[17] conveniat *CaCbLdLfLjMgPfPhQaTcVo; placet Tb
[18] Lc *ends cap. here*
[19] Item *BeCaMgPfQaTbVo(*with break*); Sermo Lm; *om.* TcVn
[20] ante acte *BeCa[2]CbLdLfLjMgPfTbVn; acte Ca; ante QaTc; ante acta Vo
[21] *in mg.* Be
[22] aut ante - continentiam *over erasure* Cb
[23] astr- *CaMgPfQaTbTc; abstr- Lm
[24] -etit *repeated ss* Mg

ID 8.129] C 27 q 2 c 19 originally as here to audeat accusare, *then var.; later enlarged*

---

25 recusat LmMgPfQaTbTe; accusat Ca
26 quia scriptum est, Mulier potestatem sui corporis non habet, sed vir; similiter et vir potestatem sui corporis non habet, sed mulier *add. Brant with Ctp 1.55.31 (cf Gratian); om.* AbBdBeCaCbCeEcEgFbFcGcKaLbLdLfLgLjLmMgMqOaObOcOdOeOfPaPfPhPkPrPtPwRaQaSbSdSeSg SlTbTcTeVnVoVpWaWbWcWd*W with ID*; Si vero continentiam quam – licet *om.* Ce (*in* PaPk)

79

Sermo[1]

Si tu abstines sine uxoris voluntate tribuis illi[2] fornicandi[3] licentiam, et peccatum illius tue imputabitur abstinentie.

[4]*Augustinus de adulterinis coniugiis*[5]

Apostolus[6] nec ad tempus ut vacetur orationi, nisi ex consensu, voluit[7] coniuges carnali invicem fraudare[8] debito. Item.[9] Si dicat vir, Dimitto quidem uxorem meam[10] sine ulla causa fornicationis, sed continens permanebo, ideone dicemus eum impune[11] fecisse, quod fecit? Quis hoc dicere audebit[12] qui voluntatem Domini hec dicentis intelligit? Quoniam nec[13] continentie causa dimitti coniugem voluit[14], qui solam fornicationis causam excepit?[15] Item[16]. Ecce placuit continentia mulieri[17], viro non placuit. Discessit a viro mulier[18], et cepit vivere continenter, ipsa scilicet[19] casta mansura, sed factura quod

---

1 Sermo DaLbMqOaPfPhPkPrPwRaTbTeVo; Sermo Augustini Be; Aug. de adulterinis coniugiis CaEgFbGcMgPhVnVp; Sermo Aug. de adult. con. CePt; Sermo Augustini de eodem Pa; *om. with no break* Sb; Ex sermone sancti Augustini Tc
2 illi *BeMgPfTbVo; ei CaTc
3 -andi *CaMgTbTc; -ationis Pf
4 Aa *omits rest of cap.*
5 Aug. - con. BeDa(*ss*)LbMqPaPfPrPwTbTcTeVo; Item CaEgGcMgVp; Idem de eodem Ce; Item Augustinus Fb, *and see above*
6 Amplius Py
7 vol- *BeCaGcMgPkTbVn; nol- CePfTcTdTeVo
8 -are CaMgPfTc; -ari PhTb; fraudereare ?Vn
9 *om.* Vn. Vo *breaks here*
10 meam *BeMgTc; *om.* CaPfPhTbTeVnVo
11 eum impune *CaMgPfTb; impune eum Tc; impune Vn
12 dic. aud. *CaMgPfTb; aud. dic. Tc
13 *ss* Ca
14 vol- *MgPfTbTc; nol- Ca
15 Lc *lacks all from* Item. Si dicat vir - excepit
16 *om.* Vn. VnVo *break here*
17 mul. *BeCaMgOaPfPhVo; mul. que Tb; dimittere coniugem mul. Tc; mulieris Vn
18 a viro mul. *CaMgPfTcVn; mul. a viro PhTb
19 vel sola *add. in mg.* Ra[2]

Dominus[20] non vult, adulterum[21] virum quia[22] cum se non continuerit[23] alteram queret. Quid sumus dicturi mulieri? Nonne quod dicit ecclesie sana doctrina? Redde debitum viro, ne dum[24] tu queris unde amplius honoreris, ille unde dampnetur inveniat.

ID 8.130 to abstinentie, *rest 8.133] +C 27 q 2 c 24 to* abstinentie; *C 33 q 4 c 12 has* Apostolus - fraudari debito

[20] Dominus *CaMgPfTb; *om.* Tc
[21] alterum Vn
[22] quia BeCaMgMqPfTbVnVo; qui *Tc
[23] tinuerit Ca
[24] ne dum *BeCaMgOaTcVnVo; nec dum Cb; nondum CeGcPaPfPkTb; nam dum Ph; nonne Te

80

Augustinus ad Editiam[1]

Quod[2] Deo pari[3] consensu ambo[4] voveratis[5], perseveranter[6] usque in finem reddere debuistis. A quo proposito si lapsus est ille, tu saltem constantissime[7] persevera. Quod te[8] non exhortarer[9], nisi quia tibi ad hoc ipse[10] consenserat. Nam si nunquam tenuisses[11] eius assensum, numerus te nullus defendisset annorum. Item. [12]Non quia pariter temperabatis a commixtione carnali, ideo tuus maritus[13] esse destiterat, immo[14] vero tanto sanctius[15] inter vos coniuges manebatis, quanto sanctiora concorditer placita servabatis. Nihil ergo de tua veste, nihil de auro vel[16] argento, vel quacumque pecunia, vel rebus illis[17] terrenis[18] sine arbitrio eius facere[19] debuisti. Item[20]. Est[21] quidem pro

[1] Euticiam Ra. Quod coniuges non debeant indui viduitatis vestibus sine consensu maritorum *add. in mg.* Be, De eodem *add.* Pa, Si ambo castitatem voverint a proposito lapsi alter non sequatur *add in mg.* Tc[2]
[2] Idem Pk
[3] pari *BdBeCaDa[2]FbGcLbLfLj[2]MqOaPa[2]PfPhPwRa[2]SbSeTbTcTdTeVnVoWc; patri CbCeDaEgFc(pari *ss*)MgLjPa?PkPqPyQaVm; pat Ra
[4] par. consensu (-sum Mg) ambo (*ss* Gc) *CaCbGcLbLjMgOaPfQaTbTcVoWc; ambo pari cons. Lf
[5] vov- *BeMgMqPfPr(*after* persev.)TbTcVnVo; nov- CaCbQaTe
[6] *corr. fr.* perseverantis *in mg.* Ra[2]
[7] *after corr.* Lf
[8] te *CaMgPfTbTc; *om.* Qa
[9] exhortarer *BeGcLfOaPrQaRaTbTcVn; exhortare Ca; hor- CbLdLjMgPf; exhor. non Lm; exhortaret Mq; hortetur Te; ottaretr *obsc. corr.*Vo
[10] tibi ad hoc ipse *CaMgPfQaTbTc; ipse tibi ad hoc Lf
[11] -ses *BeCaCbLdLfLjLmMgPfTcVn; -se Qa; -sem PhTb
[12] Vo *breaks here*
[13] tuus maritus *BeLmOaTb; mar. tuus CaCbGcLdLfLjMgQaPfRaTcVnVo
[14] immo *CaMgPfQaTbTc; in uno Lf
[15] sanctius *CaLj[2]MgOaPfQaTbTcVo; sacratius Ld; santius BeLj
[16] vel CaCbLdLfLjMgOaPfQaRaVnVo; vel de BeLmTb; et Tc
[17] illis *CaCbLj; ullis BeDaGcMgOaPfQaRaTbTcVo[2]; ullis TeVn; vel Vo
[18] tuis *add. ss* Da

modulo[22] persone habitus matronalis[23] a viduali veste distinctus[24], qui potest fidelibus coniugatis salva religionis causa vel observantia convenire. Hunc[25] te maritus si deponere[26] noluit[27], ne te[28] velut viduam[29] illo vivente[30] iactares, puto quia non fuerat in hac re[31] usque ad dissensionis[32] scandalum[33] perducendus, magis inobedientie malo quam[34] ullius[35] abstinentie[36] bono. Quid enim est[37] absurdius quam mulierem de humili veste viro[38] superbire, cui te potius[39] expediret obtemperare candidis moribus[40] quam nigellis[41] vestibus repugnare[42]? Quia etsi te indumentum monache delectabat, etiam hoc gratius[43] posset marito observato exoratoque[44] sumi, quam illo inconsulto contemptoque[45] presumi. Quod si omnino non sineret, quid[46] tuo proposito deperiret? Absit ut[47] hinc

---

19 fac. *repeated and canc.* Cb
20 *om.* Vn. Quod coniuges non debent indui viduitatis vestibus sine consensu maritorum *add. in mg.* CaDa, Mulier etiam post complacitum votum castitatis habitum matronalem sine viri consensu non deponat *add.* Tc, *om.* *AbBdBeCbDbEaEbEcEgFcGcKaLbLdLfLgLjLmMgMqOaObOcOdOeOfPfPhPkPtPwQaRaSdSeSgTbTeVmVnVoVtWaWbWcZa *Brant.* VoWc *break here*
21 Est *BdBeCaCbEgMgPfPwQaTbTcVo; Et LmPk
22 -ulo *CaMgPfQaTbTc; -ule Lf
23 matronalis *CaMgPfQaTbTc; matrimonialis Lf
24 -inctus *CaMgPfQaTbTc; -entus Lf
25 H. cum PrVm; Huic Te
26 dep- *BeCaCbLdLfLjLmMgPfPhQaTcTe; disp- TbVo
27 noluit *BeCbDbLdLjLmMgMqPhTbVnVo; noluerit CaPh²; voluit LfPfPrQaTcTe
28 ne te *ss* Ld
29 -uam *CaMgPfQaTbTc; -ua Lf
30 illo viv. *BeCaCbLdLjLmMgQaTbTc; viv. illo LfPf; illo veniente Vo
31 re *CaCbLdLfLjLmMgPfQaTb; *om.* Tc
32 dissensionis *BeCaMgPfQa²TbTcVo; discessionis CbVn; dissentionis Qa
33 -alus Ca
34 in *add.* Ca, *om.* *MgPfTbTc
35 ullius *PfMgTbTc; in ullius Ca; *om.* Qa
36 abstinentie *CaMgPfQaTbTc; continentie Lf
37 est *CaMgPfQaTbTc; *om.* CbLj
38 viro *CaMgPfQaTbTc; *om.* Lf
39 cui te potius *BeCaMgOaPfQaTbTcVo; cui potius te CbLj; cuius te potius Lf
40 moribus *CaCbLdLfLjLmMgPfQaTb; *om.* Tc
41 nigellis *BeCaMgPfQaTbVo; ingellis Cb; negellis Tc
42 rep- *CaCbLdLfLjLmMgPfQaTb; imp- Tc
43 gratius *BeCaCeLdLfLmOaPaPkPrTbTdVo; gravius CbLjGcMgMqPfQaTcTeVn
44 exoratoque *CaCbLdLfLjLmMgPf²PhQaTc; exorato Tb
45 *obsc. corr.* Ld
46 quid *BeCaMgPf²TbTcVo; quid de Cb; quod QaVn
47 ut *BeCbLdLfLjPfQaVnVo; ut et CaTc; et Gc(vel ut *ss*)Tb; ut ex Mg

displiceres Deo quod coniuge tuo[48] nondum[49] defuncto non indueretis sicut Anna sed sicut Susanna[50].

ID 8.136] C 33 q 5 c 4 originally to defendisset annorum; *later as here*

---

[48] tuo *CaMgPfQaTbTcTeVo; *om.* CbLj
[49] nondum *CaCbLdLfLjLmMgQaTbTc; *om.* Pf
[50] Anna – Susanna] Susanna sed sicut Anna Pt

81

Augustinus in epistola ad Armentarium[1] et[2] Paulinum[3]

Possim[4] pro modulo meo eosdem ipsos pertinentes ad dexteram regnumque celorum in suis gradibus meritisque[5] distinguere, atque ostendere quo differat vita coniugalis filios procreantium, patrum[6], matrum[7] familias, verumtamen religiosorum ac piorum ab ea vita quam[8] Deo vovistis[9], si nunc ad eam vovendam exhortandus esses. Sed quia iam vovisti, iam te obstrinxisti, aliud tibi facere non licet. Priusquam esses voti reus, liberum fuit quo esses inferior, quamvis non sit gratulanda libertas, qua fit ut non debeatur quod cum lucro redditur[10]. Nunc vero quia tenetur apud Deum sponsio tua, non te ad magnam iustitiam invito, sed a magna[11] iniquitate deterreo. Non enim talis eris, si non feceris quod vovisti, qualis mansisses, si nihil tale vovisses[12]. Minor enim tunc esses non peior. Modo autem tantum[13] quod absit inferior, si fidem Deo fregeris, quanto beatior si persolveris. Nec ideo te vovisse peniteat, imo gaude iam tibi[14] non licere quod cum tuo detrimento licuisset. Aggredere itaque intrepidus[15], et dicta imple factis, ipse adiuvabit

---

[1] Armentarium *CaMgPfPhTcVo; Armanitarium Tb
[2] et *MgPfTbTc; *om.* Ca
[3] et Paul.] *om.* Lb. Quod vota (non *add.* Be) sunt (sint Da) solvenda que facta (non *add. ss* Da²) sunt pari consensu coniugum *add. in mg.* BeCaDaLn², Quod vota sunt solvenda que consensu pari coniugum sunt facta *add. in mg.* Ld²Mg, De eodem *add.* Pa, Votum castitatis consensu factum non reliquatur *add. in mg.* Tc²
[4] Possim *CeFbGcOaPaPfPhPkPrTeVn; possum AaMq; Possem AdBeCaDaMgRaTbTcTdVo ; Nossem Lb
[5] grad. meritisque *CaMgPfTcVnVo; grad. meritis Ph; meritis gradibusque Tb
[6] et *add.* Tc, *om.* *CaMgPfTb
[7] matrum GcOaPfTbVo; matrumve BeCa; matru Mg; et matrum Tc ; matrumque Vn
[8] vos *add.* *CePaPhPkPrTb, nos *add.* Oa, *om.* AaBdBeCaFbMgPfPwRaSbTcTdTeVnVo
[9] -istis *BeGcPfRaTbTcVo; -isti CaMgPrRa²Vn
[10] -itur *CaPfTbTcVn; -atur GcMg
[11] magna *CaGcPfTbTcVn; maligna Mg
[12] nov- Ca
[13] tantum CaMgPfPhTc; tanto TbVn
[14] gaude iam tibi *BeMgOaSb²TbTcVnVo; gaudere te decet Ca; gaude te Pf
[15] intepididus Ca

qui vota tua[16] expetit. Felix est necessitas que in[17] meliora compellit. Una sola esse causa[18] posset qua te id quod vovisti non solum non[19] hortaremur, verumetiam prohiberemus implere, si forte tua coniunx hoc tecum suscipere animi seu carnis infirmitate[20] recusaret. Nam et vovenda[21] talia non sunt[22] coniugatis nisi ex consensu et voluntate communi. Et si prepropere[23] factum fuerit, magis est[24] corrigenda temeritas[25] quam persolvenda[26] promissio. Neque Deus exigit si quis ex alieno aliquid voverit[27], sed potius usurpare vetat alienum. Divina quippe per apostolum[28] de hac re est prolata[29] sententia, Uxor non habet potestatem corporis sui[30], sed vir, similiter et[31] vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier.[32]

ID 8.137] *C 33 q 5 c 6,* Una sola – vetat alienum

---

[16] tua *MgPfTbTa; sua Ca
[17] in *MgTbTc; ad Ca; *om.* Pf
[18] esse causa *BeCaGcPfTcVn; causa esse MgTbVo
[19] non *CaGc²MgPf²TcVn; *om.* GcTb
[20] *corr. fr.* -atis *to* -ati Ca
[21] vov- *CaMgTbTc; mov- Pf
[22] a *add.* Tb, *om.* *CaMgPfPhTc
[23] prep- *BeGcPfTbTcVo; perp- CaMg
[24] est CaMgPfTbTc; *om.* Ph
[25] corr. tem. *CaMgPfPhTc; tem. corr. Tb
[26] persol- *BeCaMgPfPhVnVo; sol- TbTc
[27] vov- *CaMgTbTc; nov- Pf
[28] per apost. *after* hac re Vn
[29] est prol. *CaGcPfTbTc; prol. est Mg
[30] corp. sui MgPfTbTc; sui corp. Ca ; corp. Vn
[31] et *MgPfTbTc; *om.* Ca
[32] similiter et vir – sed mulier *in mg.* Vo

82

Ex concilio Remensi, cap. iii[1]

Qui uxorem suam permiserit velari, aliam non accipiat, sed similiter convertatur.

ID 8.184] C 33 q 5 c 10

---

[1] iii BeCaCeGcLbMgPaPfPkPrTbTeVm²(*mg.*)VnVo; iiii PhTc; *om.* LcVm. Ut aliam non ducat uxorem qui suam velare permiserit *add. in mg.* BeCaCeDaLn², Similiter vir non habet potestatem sui corporis sed mulier *also in mg. in another hand* Be, De eodem *add.* Pa

83

Nicolaus papa[1] *ad Lotharium*[2]

---

[1] papa BeCaLbMgOaPfTbTcTeVnVo; *om.* Lf; ? Qa

Itaque summo studio[3] Thiebergam[4] coniugem tuam tanquam propriam carnem fovere ac diligere[5] procurato, et ne illam[6] a te ullo pacto[7] consentias discedere, vigilanter[8] attende[9]. Unde si vult a te discedere[10], corripe, immo corrige[11] eam, et a tali intentione per omnia revocare satage. Iam vero si amore pudicitie separationem querit, et coniugalis connubii solutionem efflagitat, certum est Apostolo dicente, quia[12] mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Verum[13] si et[14] ipse pudicitiam sectatus religionis obtentu copulam dissolvere vis[15] tantum ne simulate fiat concedimus. Nam licet sit scriptum, Quod Deus coniunxit homo non separet, Deus tamen et non homo separat quando divini amoris intuitu[16] ex consensu utriusque coniugis matrimonia dissolvuntur. Si ergo[17] hoc modo ius gratuito permittimus animo, celeremque prebemus assensum. Aliter autem[18] fieri mutuam separationem vestram[19] prohibemus.

ID 8.188] +C 27 q 2 c 26b has most of Nam licet sit - prohibemus*, but beg. wholly var.*

---

2 -arium *CaMgPfTbTcVo; -arinus Lf. Quod non valeant vota uxorum absque consensu maritorum *add. in mg.* BeDaLn2Mg (*om.* Ca), De eodem *add.* Pa
3 summo stud. *after* coniugem tuam Ra
4 Thieb- CeLmOaPfPhTcVo; Teb- BdCbLjPrTeVm; Tetb- Be; Tietb- Gc; Theb- Ld; Teib- CaLfMqRaVnWc; Tieb- Lb ; Titb- Mg; Thetb- Tb
5 fove. et dilig.] vovere ac diligenter Vn
6 coniugem tuam tanquam propriam *add. Brant , om.* *BeCaCbEaEgFcGcLbLdLgLfLjLmMgMqOaObOcOdOeOfPfPkPrPtPwQaRaSeSgTbTcTeVmVnVoWc
7 a te ullo pacto BeCaMgPfTbTcVn; ullo pacto a te Lf; ullo pacto Vo
8 *after corr.* Pf
9 -de *BeGcLdLmMgPfTbVo; -das CaLfRaTc
10 vigilanter - discedere (vigilanter *add.* CaLdLfRa) *BeCeFbGcLdLfMgMqOaPaPfPhPkPqPwRaSbTbTcTeVmVnVo; *om.* BdCbLj
11 corrige *CaMgPfTbTc; corrigere Lm
12 quia *BeCaMgPfTbVo; quod CbLjTc
13 Verum *BeCaCbLdLfLjLmMgPfPhTc; Unde Tb
14 et *BePfMgTbTc; *om.* Ca
15 copulam dissolvere vis *BeCeLmPaPhPkPrTb; copulam diss. velis CaEgMgTc; copulum dissolvere velis (Pf *corr fr.* -lit) CbDaLjPf; copulam solvere velit EaFbPqVp; copulam diss. *and lacuna* Oa; copulam dissolvere velit DaGcMqPkPtPwSbTdVnVo; copulam diss. queris Ra; culpam dissolvere velit Te; copulationis solvere velit *Brant;* copulationem solvere velit *Vosm.*
16 et *add.* LdLf, *om.* *BeCaMgPfTbTc
17 Si ergo *BeCeGcLfLmMqOaPaPkPrTbVm; Ergo BdCaCbDaLdLjMgPfPwRaSbTeVo; Ergo si TcVn. homo *add. and canc.* Vo
18 autem *BeMgOaPfRaTbTcVmVo; enim CaLdLf; *om.* Vn
19 vestram *BeMgPfTbTc; nostram Ca

84

Ex registro[1] ad Adrianum notarium[2], cap. lxxx[3]

Agathosa[4] latrix presentium questa est, maritum suum contra voluntatem suam in monasterio Urbici abbatis esse conversum. Quod quia ad[5] eiusdem abbatis culpam et invidiam non est dubium pertinere, experientie tue precipimus ut diligenti inquisitione discutiat, ne[6] forte cum eius voluntate[7] conversus sit vel ipsa se mutare[8] promiserit[9]. Et si hoc[10] repererit[11], et illum in monasterio permanere provideat[12] et hanc sicut promisit mutare compellat. Si vero nihil horum est, nec[13] quoddam fornicationis crimen[14] propter quod viro licet uxorem dimittere[15] predictam mulierem commisisse[16] cognoveris,[17] ne illius conversio uxori relicte in[18] seculo fieri possit[19] perditionis occasio, volumus ut maritum suum illi vel si iam tonsuratus est reddas, omni excusatione[20] cessante. Nam excepta fornicationis causa virum uxorem relinquere[21] nulla ratione conceditur, quia postquam[22] copulatione coniugii[23] viri atque[24] mulieris unum corpus efficitur, non potest ex parte converti, et ex parte in seculo remanere[25].

ID 8.186] C 27 q 2 c 21

---

[1] Gregorii *add.* BeCaFbGcMgTcVn, *om.* PfTb
[2] Adr. notarium *BeCaDbGcMgMqOaPkSbTcVnVo; Lotharium DaRa; Adr. PfTe; Arrianum not. PrVm; Adr. et Etharium Tb*;* Adr. Panormitanum not. *Brant;* Adr. not. Panorm. *Migne*
[3] xlxxxx Lb. Ex – lxxx] Adrianum Lc. Quod vir absque consensu uxoris factus monachus uxori reddi debeat *add. in mg.* BeCeDaLn[2] (*om.* Ca), De eodem *add.* Pa
[4] mulier *add.* Tb, *om.* *CaMgPfPhTc
[5] ad *MgPfTbTc; *om.* Ca
[6] ne *PaPhPkTb; si BdBe[2]CaCeDaFbGcLbMgPfPwSbTcTdTeVmVnVo
[7] forte cum eius vol. CaMgPfPhTc; eius cum vol. forte Tb
[8] mutare *CaMgTbTcVo; imitare Pf
[9] prom- *CaMgPfPhTc; perm- Tb
[10] si hoc *CaMgPfPhTc; hoc si Tb
[11] repererit *BeCaTbTcVo; reperit GcMgPfTeVn
[12] provideat *MgPfTbTc; previderet Ca
[13] nec *CaMgTbTc; ne Pf
[14] forn. crim. *CaGcPfTbTc; crim. forn. Mg
[15] ux. dim. BeMgOaPfPhSbTcVo; dim. ux. CaTb; ux. relinquere *ID*
[16] *in mg.* Vo
[17] et *add.* CaGcPfTcVnVo, *om.* *BeMgPhTb
[18] hoc *add.* Tb, *om.* *CaMgPfPhTc
[19] fieri *add.* Tc, *om.* *CaMgPfTb
[20] excusatione *CaCeMgPaPfPkPrTcTdVn; occasione PhTb
[21] relinquere *CaMgPfTb; dimittere Tc
[22] quam *in mg.* Ra[2]
[23] *corr. fr.* -gium Pf
[24] atque *CaMgPfTb; et Tc
[25] rem- CaMgPfTb; perm- Tc

85

Alexander II[1] Landulfo[2] in Corsica[3]

Notificasti te morte tenus infirmatum[4] et peccatorum tuorum recordatione et terrore valde pavefactum, anxie quesisse monachum fieri, et a[5] tua uxore minis et terroribus[6] eam occidendi[7] ad hoc licentiam extorsisse, et sic te monachicam[8] vestem sine abbate sumpsisse[9] et monasterium petisse. Postea vero cum sanus factus esses, tue uxoris reclamationibus, eiulatibus[10] et planctibus tueque familie dispersionibus utpote[11] penitus devictus, domum remeasse et post multos dies quorumdam sapientium[12] consilio ad iam dicte[13] mulieris cubile redisse[14]. Nunc autem si tibi tua uxore uti liceat[15] nostrum requiris consilium. Si ita denique[16] est ut tuus nuntius narrat, non videtur[17] nobis rationabiliter neque sana mente id factum, quoniam[18] cum omni homini ad monachicam[19] vitam tendenti legaliter sancte et iuste sit peragendum[20], tu contra leges minaciter et violenter a tua uxore partim terrore mortis, partim tue[21] infirmitatis doloribus exanimatus, devia secutus, nulla ut dicitur licentia accepta, recessisti et monasterium[22] petisti. Non enim violentia, sed ex pari voluntate et consensu[23], sicut sancti Patres dicunt, hoc fieri debet,

---

[1] II *BeLbMgOaPfTbTcTeVnVo; III Ca; I Fb; Primo Vp
[2] Laud- GcTeVn; -ulforum Vp
[3] Quod vir absque consensu uxoris factus monachus uxori reddi debeat *add. in mg.* Ca (*cf c 84*), De eodem *add.* Pa
[4] esse *add.* CaLbTcVn, *om.* *BeGcMgPfTbTeVo
[5] a *CaMgPfTc; ab Tb
[6] minis et terr.] nimiis terroribus (vel minis et terroribus *in mg.*) Ra
[7] eam *add.* Tc, *om.* *CaMgPfTb
[8] monachicam *BeCaMgOaPwTbTeVo; monachiam Pf; monasticam TcVn
[9] sump- *BeCaMgPfPrTbVnVo; sine sump- Ca; presump- Tc. Mq *fo. 64v ends; leaves missing. Text resumes on fo. 65 in 7.56 below*
[10] eiulatibus DbGcMgPfTcVo; et eiulatibus BeOaTeVn; et eiulationibus CaPhTb*Brant*; *om. Migne*
[11] *after corr.* Pf
[12] -ium CaMgPfTb; -tum Tc
[13] dicte *CaPfTbTcTe; predicte GcMg
[14] redisse *BeCeFbOaPaPfPhPkPrPwTbVo; red. diceris BdCaDaLbSbTcTdTeVn; diceris red. GcMg
[15] tibi (*ss* Be) tua ux. (*after corr.* Oa) uti lic. *BeCaMgOaPfPhVnVo; tibi lic. tua ux. uti Tb; tibi ux. tua lic. uti Tc
[16] ita denique *CaMgPfTb; itaque Tc
[17] -etur *CaMgPfTb; -ebitur Tc
[18] *after corr.* Ra
[19] monachicam *CaMgTbTc; monachiam Pf
[20] perag- *BeCaPfTbVo; perg- GcMgTc
[21] tue *MgPfTbTc; *om.* Ca
[22] -erium *BeOaTbTcVnVo; -eria CaMgPf
[23] voluntate et consensu *BeCeOaPaPhPkRaTb; voluntate BdCaDaLbPfPtPwSbTdTeVnVo; voluntate ex consensu FbPrVm; voluntate et ex cons. GcMg; voluntatis consensu Tc

neque vir in monasterium recipiendus est nisi uxor illius[24] femineum monasterium[25] elegerit aut professa continentiam habitum cum festinatione mutaverit. Sanctus enim Basilius episcopus de hac re taliter dicit, Si quis coniugatus vult converti ad monasterium[26], non est recipiendus nisi prius a coniuge[27] castimoniam profitente[28] fuerit absolutus. Nam si illa vivente illo per incontinentiam[29] alteri nupserit procul dubio adultera erit, nec[30] recipitur[31] apud Deum eiusmodi[32] viri conversio, cuius sequitur coniugalis federis prostitutio. Tales igitur tunc sine culpa relicto seculo sequuntur Christum, si habeant ex pari voluntate castitatis consensum. Itaque, fili charissime, perpende et vide si sic canonice a tua es absolutus uxore[33], et tua uxor ita pollicita est, et tu et illa adimplete bonum inceptum et votum vestrum. Aliter autem[34] non debemus vobis necessitatem imponere[35] separationis.

ID 8.220] C 33 q 5 c 2 to habitum cum festinatione debet mutare; *C 27 q 2 c 22,* Si quis coniugatus – castitatis consensum

---

[24] illius *CaPfTbTcVn; eius Mg
[25] recipiendus est nisi – mon. *in mg.* Td
[26] conv. ad mon. *CaLbPfTbTcVn; ad mon. relicto seculo conv. Gc; ad mon. conv. MgPr
[27] pr. a con. *CaMgPfTc; a con. pr. PhTb
[28] *corr. fr.* profet- Mg
[29] *corr fr.* coniventiam Mg
[30] nec CaMgPfTc; neque PhTb
[31] -itur *CaPfTbTcVn; -iatur Mg
[32] eiusm- *MgPfTbTc; huiusm- CaVn
[33] absolutus uxore *BeCeGcLbMgOaPaPfPkPrRaTeVo; solutus uxore CaPhPwTb; uxore separatus Tc; uxore absolutus Td
[34] autem *BeMgOaPfTbVn; enim CaTc
[35] nec. imp. *CaMgPfTc; imp. nec. PhTb

86

[1]*Ex epistola*[2] *Leonis pape, cap. xlii*[3]

Quod debeant femine que captis viris et in captivitatem ductis aliis viris[4] nupserant putantes interemptos maritos[5], remeatis de captivitate prioribus viris[6] copulari,

---

[1] Ut si mulier putans virum in captivitate defunctum alteri nupserit, priori revertenti reddatur *add. in mg.* BeCaDaLn[2]; vi. (*om.* PhTc) De uxoribus que viris in captivitatem ductis aliis nupserunt *add. in mg.* BdLj[2]Tc[2], *in text* Ph; Explicit liber undecimus. Incipit duodecimus *add.* Pa *(which has a large initial for* Quod *below)*; Ce *has lacuna for rubric and large initial to* Quod; Pk *shows no signs of a significant break*
[2] Ex ep.] Exemplaria Vp; *om.* Te
[3] lxii CePa; xl Gc; xliii Ra. vi *add. in mg.* Be[2]
[4] duc. al. vir. *CaMgTbTc; al. vir. duc. Pf
[5] et *add.* CaTcVn, *om.* *BeMgOaPfTb
[6] pr. vir. *BeCaOaPfTbTcVnVo; vir. pr. EgGcMgPr

ut cuique id[7] quod legitime habuit[8] reformetur[9], et recipiat unusquisque quod suum est, et redintegrentur federa nuptiarum.

ID 8.190]

[7] id *CaMgPfTb; hoc Tc
[8] -uit *CaMgPfTb; -uerat Tc
[9] reservetur *add. Brant, om.* BeCaDbGcLbMgPfPwPtTbTcTeVnVo

87

Leo[1] Nicete[2] Aquileiensi[3] episcopo, cap. i[4]

Cum per bellicam cladem[5] et per gravissimos hostilitatis incursus ita quedam dicatis[6] esse divisa[7] coniugia ut, abductis in captivitatem[8] viris, femine eorum remanserint destitute, que viros proprios interemptos putarent[9], aut[10] nunquam[11] dominatione crederent[12] liberandos, et in aliorum coniugio[13] sollicitudine cogente transierunt, cumque statu rerum auxiliante Domino[14] in meliora converso[15] nonnulli[16] eorum qui putabantur perisse remearint[17], merito caritas tua videtur ambigere[18] quid de mulieribus que aliis sunt iuncte[19] viris a nobis debeat ordinari. Sed quia novimus scriptum quod a Domino iungitur viro mulier, et iterum preceptum agnovimus ut que[20] Dominus iunxit homo non separet, necesse est ut legitimarum[21] federa nuptiarum reintegranda credamus, et remotis his[22] que

[1] papa *add.* Tc, *om.* *CaCbLdLfLjLmMgPfTb
[2] Tucete Ca
[3] Aquileiensi *CaCbGcLmMgPkRaTbTcVnVoVp; Aquillensi BePf; Aquiliensi LdLjTe; Aquilesi Lf; Aquileisensi Oa; Aquilensi *Brant; om.* Lc
[4] i *BeCaGcPfTbTcTeVo; ii MgVnVp. cap. i] *om.* Lb. De eodem *add.* Pa
[5] *add.* Vo[2]
[6] *in mg.* Ra
[7] divisa BeDaLfMgPfPhRaTcTdVo; divina Ca; diversa BdCbCeFbGcLbLjLmPaPkPrOaSbTbTd[2]TeVn; aut *add.* Sb[2]; *om.* Ld
[8] -tem *CaCbLdLfLjLmMgPfTb; -tis Tc
[9] vir. prop. int. put. *BeMgOaPfTbVnVo; vir. int. prop. put. Ca; prop. vir. int. put. Lf; vir. prop. put. int. Tc
[10] ab (ob *Migne*) iniqua *add. Brant, om.* *BeCaCbLdLfLjLmMgOaPfTbTcTeVnVo
[11] nunq. *CaCbLdLfLjLmMgPfTb; *om.* Tc
[12] dom. cred. *CaMgPfTbTc; cred. dom. CbLj; dom. (cred. *in mg.*) Sb; dominationem cred. Vn
[13] -gio BeCaCbGcLfLjLmTbTc[2]; -gia LdPfVnVo; -gium MgTc
[14] Domino *CaCbLdLfLjLmMgPfPhTc; Deo Tb
[15] in mel. conv. *BeCaCeDbEaGcLbMgOaPaPfPkSbTbTcTeVnVo; converso Bd; *om.* CbLj. ut si *add. Brant, om.* *BeCaCbDbGcLbLdLfLjLmMgPfTbTcTeVnVo
[16] *ss* Ld
[17] -int *CaCbLdLfLjLmMgPfTb; -unt Tc
[18] *om.* Vn
[19] sunt iun. *CaCbLdLfLjLmMgPfVn; iun. sunt PhTbTc
[20] ut que *CaCbLdLfLjLmMgPfTb; q’ Tc
[21] -rum *ss and in mg.* Ra

hostilitas[23] intulit[24], unicuique id[25] quod legitime intulit[26] reformetur. Omnique[27] studio[28] procurandum est ut recipiat unusquisque quod proprium[29] est, nec tamen[30] culpabiles iudicentur[31] si in ius alienum transire potuerunt, et tamen plenum iustitie[32] est ut eisdem reversis[33] propria reformentur. Quod si in[34] mancipiis vel in agris aut[35] etiam in domibus ac[36] possessionibus recte servatur, quanto magis in coniugatorum redintegratione faciendum est, ut quod clade bellica turbatum[37] est pacis remedio reformetur? Et ideo si viri post longam captivitatem reversi ita in dilectione suarum coniugum[38] perseverant ut eas cupiant in suum redire[39] consortium, obmittendum est et inculpabile[40] iudicandum quod necessitas intulit, et restituendum quod fides poscit[41].

ID 8.244a] C 34 q 1/2 c 1a

---

[22] his *CaMgPfSbTbTc; iis CbLj; malis Sb[2]
[23] *obsc. corr.* Ld
[24] intulit *BdCaCbLdLfLjLmMgPfPhTb; habuit Tc
[25] id *CaCbLjMgTbTc; ratio LbLdPfVo; *om.* Lf; ratione id Vn
[26] intulit CaCbLbLdLfLjLmMgPfTc; habuit TbVn
[27] Omnique *CaCbLdLfLjLmMgPfRaTbTcTe; Denique omni *Brant*
[28] id *add. ss.* Ra
[29] proprium *CaCbLdLfLjLmMgPfTb; suum Tc
[30] tamen *CaMgPfTbTc; inde Lf
[31] et tanquam alieni iuris pervasor habeatur, qui personam eius mariti, qui iam non esse estimabatur, assumpsit. Sic enim multa que ad eos qui in captivitatem ducti sunt pertinebant *add. Brant (as Ctp 1.43.29, Grat. in later form), om.* *AbBdBeCaCbCeDaDbEaEcEgFcGcKaLbLcLdLfLgLjLmOaObOcOdOeOfPfPhPkPrPtPwQaRaSbSdSeSgTbTcTeVmVnVoWaWbWc
[32] plen. iust. *CaMgPfTbTcVo; iust. plen. CbLj
[33] reversis *CaMgPfTbTc; diversis Lf
[34] in *CaCbLdLfLjLmMgPfTb; *om.* Tc
[35] aut *CaCbLdLfLjLmMgPfTb; vel TcVn
[36] ac *CbLdLfLjLmMgPfTbVo; aut Ca; et Tc; vel in Vn
[37] bell. tur. *corr. fr.* bellicatur beatum Lf
[38] -gum *GcPf[2]TbTcVo; -gium CaMgVn
[39] in suum redire *MgPfTbTcVo; red. in suum CaLf
[40] inculpale Ld
[41] poscit *BeCaCeCbGcLbLdLfLjLmMgPf[2]TbTeVnVo; possit Pk; reposcit Tc. Pa *has* quod fides poscit *in mg.*

88

Eiusdem Leonis[1], cap. xlv[2]

Si autem alique mulieres ita posteriorum virorum[3] amore sunt capte ut malint[4] his coherere quam ad legitimum redire consortium, merito sunt notande ita ut ecclesiastica

---

[1] Eiusd. Leonis *BeCaGcLbMgPkTbTeVn; Eiusdem Pf; Ex eodem Leonis Ra; Idem Tc; Eiusdem Leonis pape Vo

communione priventur que de re excusabili contaminationem criminis elegerunt, ostendentes sibimet pro sua[5] incontinentia placuisse quod iusta remissio poterat expiare. Redeant ergo in suum statum voluntaria redintegratione coniugia, neque ullo modo ad opprobrium male voluntatis trahatur quod conditio necessitatis extorsit, quia sicut he mulieres que ad viros suos reverti noluerint impie sunt habende, ita ille que in affectum ex Deo[6] initium[7] redeunt, merito[8] sunt laudande.

ID 8.192, cf ID 8.244b to priventur *only] C 34 q 1/2 c 1b*

---

[2] De eodem *add.* Pa
[3] virorum *BeCaMgTcVnVo; virorum suorum Oa; suorum *after lacuna* Pf; suorum Tb
[4] -int *CaMgTbTcVo; -unt Pf
[5] sua *CaMgPfTbVn; sui Tc
[6] ex Deo *CaMgPfPhTc; *om.* Tb
[7] initium BdCeDbLbPaPfPkPrSbTdTeVnVo; initum BeCaDaMgOaPhPwRa; initu Fb; iunctum Gc; *om.* TbTc
[8] merito *MgPfTbTc; *om.* Ca

89

Innocentius Probo[1]

Cum in captivitate Ursa mulier teneretur aliud coniugium cum Restituta Fontanum[2] inisse[3] cognoscimus[4], sed favore Domini reversa Ursa nos adit, et nullo diffiniente[5] uxorem se[6] memorati[7] esse perdocuit. Qua de re, domine fili[8] merito illustris, statuimus, fide Catholica suffragante, illud esse coniugium quod erat primitus gratia divina fundatum[9], conventumque secunde mulieris priore superstite nec divortio eiecta[10] nullo pacto esse posse[11] legitimum.

ID 8.245] C 34 q 1/2 c 2

---

[1] De eodem *add.* Pa
[2] Fontanum *AaBeDaDbFbGcOaPaPfPhPkPqPrRaTcTeVmVo; Funtanum CaPw; Fortunium *add. ss* Da[2]; Fortunum Eg; Fotamnum Lb?; Fontunium MgTb; Fortum Sb; Fotanum Vn; Fortanium (virum eius *add. ss.*) Wd
[3] inisse *CePaPhPkSbTb; commisisse AaBdBeCaDaFbGcLbPfPqPrPwRaTcTdTeVmVnVo; virum eius commisisse Mg; cum misisse Oa
[4] cognoscimus *AaBeCeDbLbPaPfPhPkPrSbTeVnVo; cognovimus CaDaMgPwRaTbTcTd
[5] diffiniente CaEgGcPfTbTcTe; diffidente MgVn
[6] ux. se *CaMgPfPkVnVo, se PhTb; se ux. Tc
[7] *corr. fr.* rem- Ca. Fortunii *add.* Mg, *om.* *CaEgPfTbTc
[8] carissime *add.* EgGcMgRa[2], *om.* *BdBeCaCeDaDbFbLbPaPfPrPwRaSbTbTcTeVmVnVo
[9] div. fund. *CaMgPfTb; fund. div. Tc
[10] eiecta *CaMgPfTb; eiecte Tc
[11] esse posse (*ss* Wc) *CaMgPfTcWc; posse esse Tc

90

Pandectarum lib. XXIV[1], tit. ii[2]

Generaliter[3] definiendum est, donec certum est[4] maritum vivere in captivitate constitutum nullam habere licentiam uxores eorum migrare ad aliud matrimonium.

ID 8.246]

---

[1] lib. XXIV *GcMgOaPrTcVnWc; LXXIV AaBdCaCeDaFbLbPaPfPhPkPtPwRaSbTeVo; XXIII Be; ?Tb; lxxx.iii Vp
[2] tit. ii *BeCaEgGcLbPfPkTbTc; tit. lib. ii CeDaPaTe; tit. lii Ra; tit. iii Sb; tit. i Vo; *om.* AaMgVn. De eodem *add.* Pa
[3] Naturaliter Pk
[4] cert est *CaMgPfTb; est cert. Tc

91

Ex concilio apud Vermeriam cap. vi[1]

Si quis necessitate inevitabili cogente in alium ducatum seu provinciam fugerit et uxor eius cum valet et potest, amore parentum aut rerum suarum eum sequi noluerit, ipsa omni tempore quamdiu[2] vir eius quem secuta non fuit vivit, semper innupta permaneat.

ID 8.189] +C 34 q 1/2 c 4

---

[1] Ex conc. apud - vi (i Pt) *EgLgMgPkPtVnVp; Ex conc. apud BdCeDaFbGcOaObOcOdOePfPhPkPwSgVmWc; Ex conc. CaTbTe; Ex dec' Fabiani pape c. v Lb *(cf c. 92)* ; Item in eodem Lc (*cf c 88)*; Of *illeg.*; De illo qui inevitabiliter ad aliam fugit provinciam uxore remanente (*no insc.*) Pa; Ex conc. cp. PrVm; Ex Ra; Ex conc. apud Vermenam Sb; Item Tc; *om.* BePa
[2] vivit *add. and canc.* Ra

92[1]

Ex decretis Fabiani pape, cap. v[2]

Neque furiosus neque furiosa matrimonium contrahere possunt, sed si contractum fuerit, non separetur[3].

ID 8.168] +C 32 q 7 c 26

---

[1] *after c 93* Vn
[2] Ut furiosus aut furiosa matrimonium non contrahant sed contractum non solvatur (solvant Be) *add. in mg.* BeCaDaLn[2], De matrimonio furiosi et furiose *add.* Pa. (Lb *repeats from c. 91)*
[3] -etur *CaGcMgPfTbTe; -entur RaTc

93

Ex epistola Nicolai ad Carolum Magontiensem[1] episcopum missa[2]

Si[3] qui matrimonium sani contraxerint et uni ex duobus amentia aut furor aut aliqua infirmitas accesserit[4], ob hanc infirmitatem coniugia talium solvi non possunt. Similiter sciendum[5] de his qui ab adversariis excecantur, aut membris detruncantur[6].

ID 8.166] C 32 q 7 c 25 with added sentence

---

[1] Mag. *BeCaPfTbTeVo; Mog. LbMgVnVp; magnum ac Vertuensem Tc
[2] Ut si sani contraxerint matrimonium non solvatur causa supervenientis infirmitatis *add. in mg.* BeCaCeDaLn[2], De coniugibus quorum alteri furor vel cecitas accidit, vel detruncantur membris *add.* Pa
[3] Hi AaWc
[4] *corr. fr.* -int Ca
[5] Sim. sc. CaCeGcLbMgPaPfPkRaTbTdTeVo; Sim. sc. <est> Be; Sim. faciendum Pt; Sc. sim. PwTcVp; Sim. sentiendum *ID*
[6] aut (ac Ob, a *add.* Ca, *corr. fr.* a Od, an Vo) - detr. *AaBeCaEgGcLbOaObOdOeOfPfPkPtRaSgTbTcTeVnVoVp; *om.* Mg

94

[1]Apostolus[2] dicit[3]

Si quis frater uxorem habet infidelem et hec consentit habitare cum illo, non dimittat[4] illam. Et si qua mulier habet virum infidelem et hic consentit habitare cum illa non dimittat virum[5]. Sanctificatus enim vir erit[6] infidelis in muliere fideli, et sanctificata erit mulier infidelis per virum fidelem.

ID 8.147] da C 28 q 1 c 1 med.

---

[1] Ut fidelis infidelem coniugem non dimittat si infidelis habitare consentit. *add. in mg.* CaDaLn[2]. vii. (*om.* Ph) Quod fit coniugium inter personas eiusdem religionis, hoc est inter gentiles et (*om.* Ph) inter (*ss* Bd) Iudeos. Inter personas vero que non sunt eiusdem religionis vel fidei non potest fieri coniugium *in mg.* Bd, *in text* Ph; Ex decr. Euticiani pape *add. and canc.* Mg
[2] *corr. fr.* Ambrosius Be
[3] ad Corinth' epistola prima *add.* Eg, *om.* *CaGcLbMgPfPkPwTbTcTe. vii *add. in mg.* Be[2]. De matrimonio fidelis et infidelis *add.* Pa
[4] -at *CaGcPfPkTbTcVn; -et Mg
[5] et hic cons. - virum (illum CaMgSb, eum Vn) *CaCbMgPkSb[2]TbTcVnVoVp; *om.* PfSbTe
[6] enim vir erit *MgPfTbVoVp; enim erit vir BeCaGcOaTc; est enim vir Ra

95

Innocentius Rufo et Eusebio episcopis Macedonibus[1]

---

[1] Quod debeant fieri participes hereditatis ante baptismum nati *add. in mg.* CaDaLn[2], De matrimoniis que fiunt ante baptismum *add.* Pa, Quod fit coniugium - fieri coniugium *add. in mg.* Tc[2] (*cf* Bd, *c 94*)

Nunquid non erunt admittendi in hereditatis consortio[2] qui ex ea suscepti[3] sunt que ante baptismum fuit uxor? Eruntque appellandi naturales vel[4] quia non legitimum est matrimonium[5] ut vobis[6] videtur, nisi[7] illud quod post baptismum assumitur. Ipse Dominus dum interrogaretur a Iudeis si liceret dimittere uxorem atque[8] exponeret fieri non debere, addidit, Quod Deus coniunxit, homo non separet. Ac ne de his locutus esse[9] credatur[10] qui post baptismum uxores sortiuntur, meminerint hoc et a Iudeis interrogatum et Iudeis esse responsum[11]. [**96**] Quero[12] et sollicitus[13] quero si una et eadem sit uxor[14] quam ante catechumenus[15] postea fidelis sit[16], filiosque[17] ex ea cum esset catecuminus susceperit[18] et postea alios[19], cum[20] fidelis, utrum sint fratres appellandi, an non habeant postea defuncto patre hereditatis[21] consortium quibus filiorum nomen regeneratio spiritualis dicitur abstulisse. Quod cum ita[22] iudicare atque sentire absurdum sit, que ratio est hoc malum defendi et vacua magis[23] opinione iactari quam aliqua auctoritate roborari, cum non possit[24] inter peccata deputari quod lex precipit et[25] Deus coniunxit et lex iungit[26]?

---

[2] -tio *CaMgPfTb; -tium Tc
[3] susc- *MgPfTbTc; conc- Ca
[4] nat. vel BeCaGcPfTbVnVo; nat. Mg; vel nat. vel spurii Tc
[5] est mat. *CaMgPfPhTc; mat. est Tb
[6] vobis *CaMgPfTb; nobis TcVn
[7] nisi *MgPfTbTc; ubi Ca
[8] atque *CaMgPfTbVn; et Tc
[9] non *add.* Tb, *om.* *CaMgPfTc
[10] -atur *MgPfTbTc; -eretur Ca
[11] esse resp. *BeMgOaPfPhVoVp; resp. CaTc; esse Pk; resp. esse Tb. *Large lacuna follows in* Pk
[12] Quero *BeCaEgLgMgQaRaTbVo; Avero Gc; At vero quero Tc; At vero et solutus Wc; *om. Brant*
[13] sollicitus *BeFbMgPrRaTbTc*Migne*; solutus CaGcWc*Brant*
[14] sit uxor GcSeTbTcVmVp; sit uxor eius BeEgLgMgQa; uxor sit CaRa; uxor sit eius Ra[2]
[15] duxit *add.* Ph; susceperit *add.* TbTc, et *add.* Vp, *om.* *BeCaEgMgQaSe
[16] fid. sit *BeMgTbTc; sumpsit Ca; fid. sique Wc
[17] filios Wc
[18] postea fidelis fit - susceperit (*corr. fr.* superit Ca) *BeCaGcMgTbTcWc; susceperit *Brant*
[19] alios *BeGcMgOaTbTc; *om.* Ca. susceperit *add. Brant* ; [filios] susceperit *add. Migne*
[20] est *add.* Oa, esset *add.* Tc, *om.* *BeCaEgGcMgTb
[21] hered. *BeCaFbGcPhPqSeTbTcVmWd; cum ceteris hered. herciscunde EgFb[2]Mg(herciscunda dividenda *add. in mg.*)QaRa; hurciscunde *add. ss* Wd[2] (*with* inter heredes dividenda *in mg.*); hered. familie herciscunde *Brant*. id est dividende inter fratres hered... *add. in mg.* Ra[2]
[22] cum ita *ss* Ra
[23] magis *MgTbTc; *om.* Ca
[24] possit BeMgTbTc; posset *Ca
[25] et *BeCaMgTb; *om.* Tc
[26] et lex iungit (iunxit Be, coniungit EgTc) *BeCaDaEgFbGcOaPhPkRaSeTbTcVmWcWd; *om.* LgMgQaVp*Brant.* Quero et - (iungit) *(i.e all c 96) in* *AbBeCaDaEbEcEgFbGcLgMgOaOd[2]PhPqPrQaQeRaSdSeTbTcTd[2]VmVpVtWaWbWc*Brant*; *om.* AaBdCbCeEaFcKaLbLcObOcOdOeOfPaPfPk(*with large lacuna*)PtPwSbSgSlTdTeVnVoVqZa

ID 8.303b] C 28 q 1 c 1

97

Ex decretis Euticiani pape[1]

Si quis gentilis gentilem dimiserit[2] uxorem ante baptisma, post baptismum[3] in potestate eius erit eam[4] habere vel non habere[5].

Ex decretis eiusdem[6]

Simili modo si unus ex[7] coniugatis baptizatus est et alter gentilis, et sequi non vult, sicut dicit Apostolus, infidelis si discedit discedat.[8]

ID 8.195-6] C 28 q 1 cc 2-3

---

[1] De gentili qui ante baptisma uxorem dimiserit *add.* Pa
[2] vel duxerit *add. ss* Ra
[3] -isma post -ismum *CaEgPfTb ?TcVn; -ismum post -isma Mg
[4] eam *CaMgPfTb; ea Tc
[5] vel non habere *CaMgPfTb; non potest Pq; vel non Tc
[6] Ex dec. eiusdem *BeCaCbCeLbMgPaPfPkPwTbTeVnVo; Eiusdem Tc; *om. Brant.* De coniugibus quorum alter baptizatus est, alter gentilis *add.* Pa
[7] ex *CaMgTbTc; de *ss* Pf
[8] Simili - discedat *om.* Pq

98

Ex concilio Meldensi, cap. i[1]

Si quis habuerit[2] uxorem virginem ante baptisma, vivente illa post baptisma[3], alteram[4] habere non potest. Crimina[5] in baptismo[6] solvuntur, non coniugia.

ID 8.197] C 28 q 2 c 1

---

[1] i BeCaEgLbPfPwTbTcTeVo; ii MgVn. Quod in baptismo crimina (crim. in bapt. Da) solvuntur non coniugia *add. in mg.* CaCeDaLn[2]Pq, Crimina – coniugia *in text* Pq, De illo qui habuerit uxorem virginem ante baptisma, alteram habere non potest *add.* Pa
[2] -uerit *CaMgTbTcVp; -uit Pf
[3] baptisma *BeMgPfVn; baptismum CaTb; bapt’ Tc
[4] alteram *CaMgPfTb; aliam Tc
[5] enim *add.* GcMgTc, *om.* *BeCaLcOaPfTbTeVnVo
[6] -ismo *BeCaOaPfTbTcVo; -ismate EgMg

99

Ex[1] concilio Triburiensi, cap. viii[2]

Perlatum[3] est ad sanctam synodum quod quidam ingenuus ingenuam acceperit uxorem, et post filiorum procreationem occasione divortii cuiusdam servum se fecerit[4], utrum necessario[5] mulierem tenere debeat, et si tenuerit, utrum illa quoque[6] secundum secularem legem servituti subici debeat. Iudicatum est uxorem minime debere dimitti, non tamen ob Christi legem mulierem in servitutem redigi, dum ille non ex[7] consensu coniugis se servum fecit quem liberum ipsa maritum[8] accepit[9].

ID 8.212] +C 29 q 2 c 7

---

[1] Ex *CaGcMgPfTc; *om.* Tb
[2] vii Lb. viii. Quibus de causis non debeat solvi coniugium *in mg.* Bd, Ut post contractum coniugium si maritus servum se fecerit ideo non separentur nec uxor libera servituti subiciatur *add. in mg.* CaDa, De coniugibus ingenuis quorum alter divorcii causa se fingit servum alterius *add.* Pa
[3] Elatum PkPr; Relatum CePa; Rerlatum Te
[4] et quesitum est *add.* Tc, *om.* *CaMgPfPkTbTe
[5] *in mg.* Sb[2]
[6] quoque *CaMgPfTbVn; que Tc
[7] ex *CaMgPfTb; *om.* TcVn
[8] -itum *CaMgTbTcVo; -ita Pf
[9] -erit Ra

100[1]

Augustinus ad Pollentium[2]

Iam[3] nunc illud videam[4] quod ait apostolus, Ceteris autem ego dico non Dominus, ad imparia scilicet, hoc est ubi[5] non ambo[6] Christiani fuerant[7], coniugia locuturus, quod mihi visum est, eum monendo dixisse[8]. Quia enim coniunx fidelis relinquere coniugem licite potuit infidelem, ideo hoc fieri non Dominus sed apostolus prohibet. Quod enim Dominus prohibet, fieri[9] omnino non licet. Monet ergo apostolus quod possit esse

---

[1] Be *has c 102 both before c 100 and after c 101*
[2] Quod apostolus consulit non autem Deus precipit ut fidelis (ut fid. Da; infidelis Ca) infidelem non dimittat si infidelis habitare consenserit *add. in mg.* CaDaLn[2], De matrimonio fidelis et infidelis quod non expedit solni *add.* Pa
[3] Nam Pk
[4] -eam AaBeCaCeGcOaPfPkPwTbTcVnVo; -eamus EgMgPa [*with CSEL*]; videant Te
[5] hoc est ubi BeCa[2]EgMgPfPkTeVnVo; ubi PwTc; hoc est ut PhTb
[6] ambo ubi non *marked for reversal* Ca
[7] -ant CaMgPfPhTc; -int Tb
[8] eum (cum Mg) mon. dixisse AaGcMgOaPfPhPkRaTcVnVo; eum dixisse monendo Be; commonendo dixisse Ca; eum. commonendo dix. Ra[2]; non iubendo dix. sed monendo Tb
[9] enim Dom. proh. fieri BeGcMgPfPhVnVo; Deus enim proh. fieri Ca; enim fieri Dom. proh. Tb; enim Dom. proh. Tc

multorum occasio lucrandorum, ut fideles coniuges in relinquendis infidelibus permissa licentia non utantur. Tibi autem videtur[10] infideles quoque dimitti a fidelibus[11] non[12] licere quia hoc[13] vetat apostolus, cum ego[14] dicam licere, quia hoc non[15] vetat[16] Dominus[17], non tamen expedire[18], quia hoc ne fiat monet apostolus, qui reddit etiam rationem[19] cur fieri non expediat, quamvis liceat. Quid enim scis, inquid[20], mulier si virum salvum facies[21]? Aut unde scis, vir, si uxorem salvam facies?[22] Cum etiam[23] superius dixisset, Sanctificatus est[24] vir infidelis[25] in muliere[26], et, Sanctificata est mulier infidelis[27] in fratre, hoc est, in Christiano. Alioquin filii vestri, inquit, immundi essent, nunc autem sancti sunt. Sed[28] ad lucrandos coniuges et filios[29] Christo etiam[30] exemplis que iam provenerant, videtur hortatus. Cur[31] ergo[32] non expediat etiam[33] infideles coniuges dimitti a fidelibus causa evidenter expressa est[34]. Non enim propter vinculum cum talibus[35] coniugale est servandum[36], sed ut querantur in Christo recedi[37] ab infidelibus coniugibus apostolus vetat. Multa sunt autem facienda non iubente lege sed libera caritate, et ea sunt in nostris officiis gratiora que cum liceret nobis etiam[38] non

---

[10] videtur CaMgPfTbTc; vider' Ph
[11] a fid- CaMgPfTcVn; ab fid- Ph; ab infid- Tb
[12] non CaMgPfTbVn; *om.* Tc
[13] *om. Brant*
[14] ego CaMgPfTbVn; ergo Tc
[15] *om. Brant*; ne *Vosm.*
[16] apostolus cum ego - vetat BeCaCbMgPfTbTcVn *Brant*; *om. Migne*
[17] Dominus MgPfTbTc; Deus Ca
[18] exp. BeCaMgPfTbTc; dico exp. quidem *Brant*
[19] et. rat. CaMgPfTb; rat. et. Tc
[20] scis inq. BeCaMgTbVo; inq. scis PfTc
[21] -ies BeCaMgPfTb; -ias Tc
[22] aut unde scis – facies *in mg.* Be^{2}Pt
[23] etiam BeCaMgPfVnVo; et PhTb; *om.* Tc
[24] enim *add.* PhTb, *om.* CaMgPfTcVn
[25] videlicet *add. Brant, om.* CaMgPfTbTcVn
[26] fideli *add.* Tc, *om.* CaMgPfTbVn
[27] Sanct. est mul. inf. MgPfTbTc; mul inf. sanct. est Ca
[28] Sed CaPfTdVo; Si GcMgOaPhTcVn; Sic Tb; *om.* Be
[29] in *add.* Ca, *om.* MgPfTbTc
[30] etiam BeMgPfTb; et Ca; in Tc
[31] Cur CaMgTbTc; Cum Pf
[32] ergo CaMgPfTb; etiam Tc
[33] etiam CaMgPfTb; *om.* Tc
[34] ev. exp. est CaMgPfTb; exp. est ev. Tc
[35] pactum *add. Brant, om.* BeCaMgPfTbTcVn
[36] est *add.* Pf, *om.* CaMgTbTc
[37] -edi CaMgPfTb; -edere Tc
[38] liceret nobis etiam CaPfTbTcVn; licerent etiam nobis GcMg

impendere, tamen causa dilectionis impendimus. Unde prior ipse Dominus cum se tributum non debere[39] monstrasset, solvit tamen ne scandalizaret eos quibus ad eternam salutem gerens hominem[40] consulebat. Iam vero apostolus quemadmodum ista commendet eius verba testantur ubi dicit, Cum enim[41] liber sim ex omnibus omnium me servum feci, ut plures lucrifacerem; cum paulo superius[42] dixisset, Nunquid non habemus licentiam manducandi et bibendi? Nunquid non habemus licentiam sororem mulierem circumducendi[43], sicut et ceteri apostoli, et fratres Domini et Cephas? An ego solus et Barnabas non[44] habemus potestatem[45] hoc operandi? Quis militat suis stipendiis unquam? Quis plantat[46] vineam et de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, et de lacte gregis non percipit[47]? Et paulo post. Si alii, inquit, potestatis vestre[48] participant, non magis nos? Sed non sumus usi hac potestate, sed omnia toleramus ne quod impedimentum demus Evangelio Christi.

Augustine, De adulterinis coniugiis *i. xiii. 14, xiv. 15 in CSEL 41 362-3] C 28 q 1 c 8*

---

[39] solvere *add. Brant, om.* CaMgPfTbTcVn
[40] hominem CaMgPfTbTcVn; morem *Brant*
[41] dicit *add. and canc.* Ca
[42] paulo superius BeCaMgTbVn; Paulus Pf; superius Tc
[43] sor. mul. circ. BeCaMgPfPhVo; sor. circ. mul. Tb; circ. sor. mul. Tc
[44] *ss* Pf
[45] pot. CaMgPfPhPkTc; licentiam Tb
[46] -at CaMgPfPhTc ; -avit Tb
[47] gregis (eius Mg, *before corr.*) non perc. CaGcMgPfTbTcVn; eius non comedit *Brant*
[48] potestatis vestre BdBeLbDaPaPfPhPqPrPwRaTdVmVnVo; potestatis vestre iure Ca; potestatis nostre iure EgGcMg; potestatis nostre CeFbPk; potestati vestre Sb; potestati nostre Tb; potestati vestre iure Tc; potestatis nostre iure *Brant*

101

Item[1]

Sic enim recedere ab infidelibus uxoribus vel maritis fideles viri vel femine non prohibentur a Domino, ut neque iubeantur. Nam si dimittere tales coniuges iuberentur, nullus locus esset consilio monentis apostoli ne[2] hoc fieret. Nullo modo enim quod Dominus iubet[3] servus bonus prohiberet. Item. Cum ergo[4] cepisset[5] gentibus evangelium

---

[1] Item BeCaLbMgTbTcTe; Idem Pf; *om.*Vn *with break, with no break* Vo
[2] ne CaGcPfTbTcVn; nec Mg
[3] -bet CaGcPfTbTcVn; -beret Mg
[4] ergo CaGcMgPfTcVn*;* vero PhPkTb
[5] cep- CaGcPfTbTcVn; accep- Mg

predicari vinctos[6] gentiles gentilibus comperit[7] coniugibus, ex quibus si non ambo crederent sed unus aut una, et infidelis cum fideli[8] consentiret habitare, nec prohiberi a Domino debuit fidelis infidelem dimittere, nec iuberi. Ideo scilicet non prohiberi quia iustitia permittit a fornicante discedere[9], et infidelis hominis fornicatio est maior[10] corde, nec vera eius pudicitia cum coniuge dici potest, quia omne quod[11] non est ex fide peccatum est, quamvis veram fidelis habeat[12] pudicitiam, etiam cum infideli[13] coniuge que non habet veram. Ideo autem nec iuberi debuerunt fideles ab infidelibus separari, quia non contra iussionem Domini gentiles fuerunt ambo[14] coniuncti. Quoniam ergo ab infideli fidelem discedere non prohibet nec iubet Dominus, ideo ut non discedat apostolus dicit non Dominus, habens utique Spiritum sanctum in quo dare posset utile et fidele[15] consilium. Unde cum dixisset de muliere cuius vir mortuus fuerit[16], Beatior autem erit si sic permanserit[17] secundum meum consilium, ne quis hoc consilium tanquam humanum et non divinum contempnendum putaret, adiecit[18], Puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam. Proinde intelligendum est etiam ipsa que non a Domino iubentur, sed a sancto eius famulo utiliter suadentur, eodem Domino inspirante suaderi. Absit enim ut quisquam[19] catholicus dixerit quando suadet Spiritus sanctus non Dominum suadere, cum et ipse Dominus sit, et inseparabilia sint[20] opera Trinitatis.[21] Dicit tamen[22], De virginibus autem preceptum Domini non habeo, consilium autem do. Non ut hoc consilium alienum existimemus[23] a Domino, cum continuo sequatur et dicat, Tanquam misericordiam consecutus a Deo ut fidelis essem. Secundum Deum ergo dat[24] consilium fidele in eo[25]

---

[6] vinctos CaGcMg[2]PfTbTcVn; cunctos Mg
[7] *in mg.* Ra[2]
[8] fid- CaMgPfPhTc; infid- Tb
[9] disc- CaMgPfTb; rec- Tc
[10] forn. est maior CaMgPfTb; est maior forn. Tc
[11] *ss* Pf
[12] fid. hab. CaMgPfTb; hab. fid. Tc
[13] infid- CaMgPfPhTc; fid- Tb
[14] gent. fu. ambo CaMgPfTb; ambo fu. gent. Tc
[15] coniugii *add.* Tc, *om.* CaMgPfTb
[16]-rit CaMgPfTb; -rat Tc
[17] si sic. perm. *before* Beatior Ca
[18]adi- CaMgTbTc; abi- Pf
[19] -quam CaMgPfPhTc; -que Tb
[20] sint CaMgPfTb; sunt Tc
[21] Cum et ipse *add. in mg.* Ra[2]
[22] tamen BeCaGcMgOaPhVo; enim Pf; autem TbTc
[23] *corr. fr.* -amus Ca
[24] Deum ergo dat BeCaGcPfTcVo; ergo Deum dat MgOa; ergo Deum dicat (-it Tb) PhTb; ergo dat Vn

Spiritu de quo ait, Puto autem[26] quod et ego Spiritum Dei habeam. Verumtamen aliud est[27] Domini iubentis[28] imperium, aliud conservi[29] secundum misericordiam caritatis que illi a Domino est[30] inspirata atque donata, fidele consilium. Ibi aliud facere[31] non licet, hic autem licet, ita sane ut ipsum licitum partim quidem[32] expediat, partim vero non expediat. tunc quando non solum per[33] iustitiam que coram Deo est permittitur, sed etiam hominibus[34] nullum ex hoc impedimentum salutis infertur[35], velut cum dat consilium non nubendi apostolus virginibus[36], unde preceptum Domini[37] se non habere testatur, licet aliud facere, id est nubere, et minus continentie bonum tenere in nuptiis ipsumque licitum etiam[38] expedit, quoniam in vetita et illicita re[39] ruituram carnis infirmitatem sic excepit honestate nubendi ut neminem impediat ad salutem, quamvis magis expediret[40] magisque honestum esset, si virgo consilium quo preceptum eam non compellit, arriperet. Tunc autem non expedit id quod licitum est quando permittitur quidem, sed usus ipsius potestatis aliis affert impedimentum salutis, sicut est unde iam diu loquimur, discessio coniugis fidelis ab infideli, quam non prohibet[41] Dominus precepto legis, quia coram illo iniusta non est, sed prohibet apostolus consilio caritatis quia infidelibus affert impedimentum salutis[42]. Non solum quia[43] perniciosissime scandalizantur offensi, verum etiam quia in alia[44] coniugia cum ceciderint, viventibus eis a quibus dimittuntur, adulterinis nexibus colligati difficile[45] resolvuntur. Ideo hic ubi[46] quod licet non expedit,

---

[25] eo BeGcOaPfTbTcVn; eodem CaMg
[26] autem CaMgPfTb; *om.* Tc
[27] est CaCeMgPfTb; *om.* PkTc
[28] *om.* Pk (*in* Ce)
[29] conservi BeCaCeGcMgTbTc; servi PfVo; inservi Pk
[30] a Dom. est CaGcMgPfVnVo; est a Dom. BePhTbTc
[31] facere BePfTbTcVnVo; fieri CaGcMg
[32] quidem CaMgPfTb; *om.* Tc
[33] per CaPfTbTcVn; propter GcMg
[34] et. hom. CaMgPfTb; hom. et. Tc
[35] sal. inf. CaMgPfTb; inf. sal. Tc
[36] ap. virg. CaMgPfTb; virg. ap. Tc
[37] prec. Dom. CaMgPfTb; Dom. prec. Tc
[38] *ss* Mg
[39] re CaGcPfTbVn; *om.* MgTc
[40] exp- CaMgPfTcVn; imp- PhTb
[41] apostolus *add. and canc.* Ca
[42] inf. aff. (auf- Ca) imp. sal. CaMgPfTb; imp. sal. aff. inf. Tc
[43] quia MgPfTbTcTe; *om.* Ca
[44] in alia CaMgPfTcTe; mala PhTbVn
[45] *repeated* Mg
[46] ubi CaMgTbTcVo; non Pf

non potest dici, Si dimiserit infidelem bene facit, si non dimiserit melius facit, sicut dictum est, Qui dat nuptum bene facit, et qui non dat nuptum melius facit[47], quoniam illud non solum[48], utrumque pariter[49] licet. Unde ad nihil horum precepto Domini quisque compellitur, sed etiam utrumque expedit, aliud minus aliud amplius. Unde ad id quod amplius expedit consilio apostoli quicumque potest capere provocatur.[50]

---

[47] sicut dictum – melius facit *in mg.* Wc
[48] ill. non sol. GcOaPhTbTcVnVo; ill. non sol. sed BeCaMg; non sol. ill. Pf
[49] parit Ca
[50] *ss* Vo

Hoc[1] autem[2] ubi[3] de dimittendo vel non dimittendo[4] infideli[5] coniugio queritur[6], utrumque quidem pariter licitum est per iustitiam que coram Domino[7] est, et ideo nihil horum prohibet Dominus[8] sed non utrumque expedit propter infirmitates hominum, et ideo id quod non expedit apostolus prohibet, dante sibi Domino liberum prohibendi locum, quia neque id quod monet apostolus prohibet Dominus[9], neque id quod prohibet apostolus iubet[10] Dominus. Quod nisi ita esset, neque contra prohibitionem Domini apostolus[11] aliquid moneret, neque contra[12] iussionem eius[13] aliquid prohiberet. Proinde in his duabus causis, una de nubendo vel non nubendo, altera de infideli coniuge dimittendo vel non dimittendo, aliquid simile est in verbis apostoli[14], aliquid dissimile. Simile quidem[15] illud quod et ibi dicit, Preceptum Domini non habeo, consilium autem do, et hic dicit, Ego dico, non Dominus. Quale est enim[16], Preceptum Domini non habeo[17]

---

[1] Hoc BeOaPwTbVnVo; Hic CaGcMgSlTcWd*Brant*; Hec Pf
[2] *om.* Of
[3] ubi MgPfTbTc; nisi Ca
[4] vel non dim. *ss* Be
[5] infideli BeCaMgPfPhPkTcTeVnVo; infideli cum fideli Gc; aliquid infideli Tb; infidelis cum fideli *Brant*
[6] et *add.* GcMg, *om.* CaPfTbTcVn
[7] Domino BeOaPfTbTcVn; Deo CaGcMgVo
[8] Dominus MgPfTbTc; Deus Ca
[9] Dominus MgPfTbTc; Deus Ca
[10] *lacuna follows* Pf
[11] ap. CaMgPfTb; *om.* Tc
[12] prohibitionem Domini – neque contra *in mg.* Vo[2]
[13] *in mg.* Ra
[14] est in verb. ap. CaMgPfTbTcVn; invenitur in verbis apostoli *Vosm;* invenitur *Migne*
[15] est *add.* CaGcMg, *om.* BePfPhTbTcTdVn
[16] enim CaMgObOdOfPhTc; ergo Tb
[17] consilium autem do - habeo CaCbGcLgMgOaObOcOdOeOfPkSgTbTcVmVnVo; *om.* Pf

tale est, Non dicit Dominus. Et quale est Consilium do[18], tale est, Ego dico. Illud autem dissimile est quia de nubendo et non[19] nubendo potest dici, Hoc bene fieri potest[20], illud melius, quoniam utrumque expedit, unum minus, aliud magis. At vero de coniuge infideli dimittendo vel non dimittendo quoniam unum horum non expedit, aliud expedit, dici non oportet, Qui dimittit bene facit et qui non dimittit melius facit, sed dici[21] oportet, Non dimittat, quia scilicet[22] non expedit. Sic ergo possumus dicere, melius esse infidelem coniugem non dimittere quamvis liceat et dimittere, quemadmodum recte dicimus melius esse quod et licet et expedit quam id quod licet nec[23] expedit.

[18] tale est, Non - do *add.* Ca[2]
[19] de *add.* Ca, *om.* MgPfTbTc
[20] potest MgPfTbTc; licet Ca
[21] non *add.* Vn*Vosm., om.* CaGcMgPfTbTc
[22] scil. CaMgPfTcWd[2]; et scil. Gc; et solis Tb; et solvi Wd ; *om.* Vn
[23] nec CaMgPfTcVn; non Ph; et non Tb

His de causis factum est ut exponens Domini sermonem quem prolixum in monte habuit[1], ubi ventum est ad questionem[2] de coniugibus dimittendis vel[3] non dimittendis adhibitum[4] ab apostolo[5], non preceptum Domini ubi ait, Ceteris[6] autem ego[7] dico, non Dominus, monens eos qui haberent[8] coniuges infideles ut consentientes habitare secum non dimitterent. Quod[9] utique ideo[10] monendum non iubendum fuit, quia non tanto pondere prohibendi sunt homines facere licita[11] quamvis non expediant, quanto pondere prohibentur[12] illicita. Si[13] autem alicubi apostolus etiam illa que iubenda sunt monere dignatur, hoc fecit[14] parcendo infirmitati, non preiudicando[15] iussioni. Unde sic[16] dixit,

[1] in monte hab. CaGcPfTbTcVn; hab. in monte Mg
[2] et *add.* GcMgVn, *om.* CaPfTbTc
[3] vel CaGcPfTbTeVn; et MgTc
[4] adhibitum CaGc(*in mg.*)PfPhRaTcTeVn; adhib. est BeTb; adhabitum OaVo; adhibueri concilium *Brant;* adhiberi consilium *Vosm.;* adhibui consilium *Migne*
[5] *lacuna follows*Tc
[6] *lacuna follows*Tc
[7] *ss* BeDa
[8] -erent BeCaPfTbVnVo; -ent GcMgTc
[9] Sed Gc. dixi *add. ss* Mg[2]
[10] ut. ideo CaMgPfTc; ideo ut. PhTb
[11] prohibendi (*corr. fr.* prohibiti Tb) – facere licita (licita fac. Be) BeCaPfPrTbTcTdVn; prohibentur licita facere homines (vel prohibendi sunt hom. fac. lic. *in mg.* Mg[2]) EgMg; prohibentur hom. facere licita Gc
[12] prohibentur CaGcMgTbTc; prohibenda sunt Pf
[13] Si CaMgPfPhTc; Sic Ph[2]Tb
[14] fecit CaMgPfTb; facit Tc
[15] preiud- CaMgPfPhTc; pred- Tb

Non ut confundam vos hec scribo, sed ut filios carissimos moneo. Quid habet questionis ubi ait, Ego dico non Dominus. Item. Ubi ait[17], Ecce ego Paulus dico vobis quia si[18] circumcidamini Christus vobis nihil proderit? Nunquid etiam[19] hic dixit, Ego dico, non Dominus? Non sunt itaque[20] ista similia, quia etiam illa que iubet Dominus, non est indignum nec[21] contrarium si eadem monet apostolus. Monemus enim[22] quos[23] caros habemus ut faciant Domini precepta vel iussa. Cum vero ait, Ego dico, non Dominus, satis ostendit[24] Dominum non prohibere[25] quod[26] ipse prohibebat. Prohibuisset autem Dominus, si esset illicitum.

---

[16] sic CaMgPfTb; *om.* Tc
[17] Ego dico - ait CaMgPfTbTc*Brant*; *om. Migne*
[18] si MgPfTbTc; *om.* Ca
[19] etiam MgPfTbTc; et Ca
[20] itaque CaMgTbTc; *om.* Pf
[21] nec MgPfTc; vel Ca; neque PhTb
[22] enim CaMgPfTb; itaque Tc
[23] quos TbTc; quia BeCaMgPfVo; eos quos *Brant*; *om.* Vn
[24] *obscurely corr.* Ca
[25] -ere CaMgTbTc; -eat Pf
[26] quod CaMgPfTb; que Tc

Ergo secundum ea que supra[1] diximus multumque versavimus[2] licitum erat[3] per iustitiam, sed etiam licitum non erat faciendum propter liberam benevolentiam[4]. Tu autem cui placet ita non[5] licere quod non vetat Dominus sed apostolus, quemadmodum non licet quod vetat[6] Dominus[7], cum exponere voluisset[8] quid sibi vellet quod ait, Ego dico, non Dominus, cum alloqueretur fideles, quibus essent[9] coniuges infideles, dixisti quia[10] Dominus iussit, ne coniugia sibimet diverse religionis copularentur, et ipsum adhibuisti testimonium Domini dicentis[11], Non accipies uxorem filio tuo a filiabus alienigenarum, ne traducat eum post deos[12] suos ut pereat anima eius. Addidisti etiam

---

[1] que supra BeCaGcPfTbVn; supra que Mg; que Tc; quam supra diu Vo
[2] multumque versavimus BeCaGcMgTcVnVo; multum versamus PfTe; multumque servavimus PhTb
[3] erat CaMgPfTb; *om.* Tc
[4] lib. ben. CaMgPfPhTc; ben. lib. Tb
[5] ita non CaMgPfTb; non ita Tc
[6] vetat Dominus sed ap. – quod vetat *om.* Te
[7] sed apost. quemadm. - Dominus BeGcMgOaTbTcVo; *om.* CaPfVn
[8] -set Ca
[9] *corr. fr.* esse coniuges essent Ca
[10] quia BeCaGcMgTbTc; quod PfVo
[11] Dom. dic. CaPfTbTc; dic. Dom. Mg
[12] deos CaMgPfTcVn; ? Ph; oculos Tb

verba[13] apostoli ubi dixit, Mulier alligata est quamdiu vir eius vivit[14]. Quod si mortuus fuerit vir eius, liberata est, cui vult nubat, tantum in Domino, quod ita exposuisti ut adiungeres, Id est[15] Christiano. Deinde secutus es et addidisti, Hoc est ergo[16] Domini preceptum[17] tam in Veteri Testamento quam in Novo et[18] hoc iubet Dominus, hoc docet apostolus[19], ut nonnisi unius[20] religionis et fidei maneant copulata coniugia[21]. Si[22] hoc ergo est[23] Domini preceptum tam in veteri testamento quam in novo, et hoc iubet Dominus[24], hoc docet apostolus[25], ut non nisi unius religionis et fidei maneant copulata coniugia[26], quare contra[27] Domini[28] iussum, contra doctrinam sanctam[29], contra preceptum Testamenti Veteris et Novi iubet apostolus ut diverse fidei coniugia maneant copulata[30]? Quia Paulus, inquit[31], predicator gentium et apostolus iam in coniugio positos non solum monet sed etiam iubet, ut si alter e[32] coniugibus credidisset, alterum non credentem, secum tamen habitare consentientem[33], non dimitteret.

---

13 et. verba CaMgPfTb; verba et. Tc
14 vir eius viv. BeCaGcMgPfPh; viv. vir eius TbTc
15 Id est *over eras.* Pf
16 *ss* Be
17 Dom. prec. CaMgPfTb; prec. Dom. Tc; prec. Te
18 et CaGcMgPf; *om.* TbTc
19 [et] hoc iubet - apost. CaMgPfTcVn; *om.* Tb
20 unius GcMgPfPkTbTcVnVo; eiusdem CaPw; illius Te
21 man. (moneant Vo) cop. con. CaGcMgPfVo; con. sibi man. cop. TbTc
22 Si CaGcEgMg; Sed Tb
23 hoc ergo est BeEgMg; ergo est hoc CaDaTdVm; ergo hoc est Fb; hoc est Tb; ergo est hoc Vm
24 et *add.* Tb, *om.* CaEgMg
25 et hoc iubet Dominus, hoc docet apostolus – docet apostolus *om.* Ph, *but see note below*
26 [Si hoc ergo est] - cop. con. BeCaDaEgFbGcLgMgOaPqPrSbTbVmVpWc *[and CSEL]*; ut non nisi unius religionis et fidei coniugia sibi maneant copulata Ph; Si hoc ergo est Domini preceptum etc Ra; Si hoc ergo Domini preceptum tam in veteri Sl; Si ergo est hoc repetatur superior versus *add. in mg.* Td[2]; *om.* BdCeEaObOcOdOeOfPaPfPkPwSbSgTcTeVnVo*Brant*
27 *ss* Be
28 -ini CaMgTbTcVo; -inum Pf
29 sanctam GcMgPfRaTb; suam BeCaTcVnVo; vel suam *in mg.* Ra
30 con. man cop. BeOaPkTbTc; man. cop. con. CaVnVo; man. con. cop. GcMg; man. cop. PfPw
31 Paulus inq. BeCaGcOaPfTbVnVo; Paulus inquis qui Mg; inq. Paulus Tc
32 e CaMgPfTb; ex Tc
33 secum tam. (tantum Ph) hab. con. BeCaOaPfPhPkPwVnVo; hab. tamen secum con. GcMg; secum tam. con. hab. Tb; secum hab. tam. con. Tc

His verbis tuis aliud hoc, aliud esse[1] illud satis evidenter ostendis[2]. Illud enim de his coniugiis agitur[3], que sibi[4] primitus copulantur, ne nubat femina non sue religionis

---

1 aliud hoc aliud esse BeCaGcPfTbTcVo; aliud esse hoc aliud Mg; aliud hoc aliud etiam Pk

viro, vel ne vir talem ducat[5] uxorem. Id enim, ut dicis, iubet Dominus[6], docet apostolus, utrumque precepit testamentum. Hoc autem diversum esse[7] quis abnuat[8]? Ubi igitur[9] non de[10] coniungendis sed de coniunctis, ambo quippe unius eiusdemque infidelitatis fuerunt quando coniuncti sunt, sed Evangelium cum venisset, alter sine altera vel[11] altera sine altero credidit. Si ergo aliud est hoc[12], quod sine[13] scrupulo ullius dubitationis apparet, cur fidelem cum infideli coniugio permanere non et[14] Dominus[15] sicut apostolus iubet? Nisi forte isto loco vacat illud quod[16] tam fideliter ipse ait, An vultis experimentum accipere eius[17] qui in me loquitur Christus? Et utique Dominus est Christus. Intelligisne quid dicam? An in hoc explanando aliquanto diligentius immorabor? Attende ut[18] rem ipsam[19] tanquam in conspectu considerandam planiore sermone ponamus. Ecce coniuges duo unius infidelitatis ita fuerunt quando iuncti sunt[20]. Nulla de his questio est que pertineat ad illam Domini iussionem doctrinamque apostolicam et preceptum Testamenti Veteris et[21] Novi, quo prohibetur fidelis cum infideli copulare coniugium. Iam sunt coniuges, et adhuc ambo sunt infideles. Adhuc tales sunt quales fuerunt antequam coniungerentur, qualesque[22] coniuncti sunt. Venit Evangelii predicator, credidit eorum aut unus aut una, sed ita ut infidelis cum fideli[23] habitare consentiat. Iubet fideli Dominus

---

[2] *corr. fr.* ostensis Mg. Aliud esse illud satis evidenter ostendis *add. Brant, om.* BeCaLgMgObOcOdOeOfPfSgTbTcVmVnVo
[3] agitur CaPfTbTc; ait Mg; agi Vn
[4] sibi CaMgPfTbTc; non sunt *Vosm.*
[5] *corr. fr.* dicat Pf
[6] ut *add.* Pf, *om.* CaMgTbTc
[7] esse CaMgPfTb; *om.* Tc
[8] abnuat CaMgPfTb; abnegat Tc
[9] Ubi igitur BeGcCaPfTbTeVnVo*Brant*; Ubi agitur Mg; Ibi igitur Tc; Ibi agitur *Vosm.;* Ibi enim agitur *Migne*
[10] *ss* Be
[11] vel CaMgPfTb; *om.* Tc
[12] hoc CaMgTbTc; *om.* Pf
[13] *ss* Be
[14] non et BeCaGcMgPfTbVo; nonne et Tc; non licet? Non licet nam et *Brant;* non licet? Nonne etiam *Vosm.*
[15] Dominus MgPfTbTc; Deus Ca
[16] quod CaMgPfTc; q' Ph; quidem Tb
[17] vultis exp. acc. (suscipere Be) eius BeGcMgPfTbVo; exp. vultis capere eius Ca; vultis eius exp. acc. Tc
[18] ne *add.* Vo
[19] explanandam *add.* CaMgPwTcVn, *om.* BeCeFbGcPaPfPkSbTbTeVmVo
[20] quando iuncti sunt CaMgTbTc; *om.* Pf
[21] et CaMgPfTb; ac Tc
[22] -que MgPfTbBe; *om.* CaTc. *Here the text ends in* Aa, *continuing withou a break to c 106. It also ends in mid-leaf in* Sg, *and resumes after a further blank leaf on fo. 89, with the opening of c 102*
[23] fid- CaMgPfPhTc; infid- Tb

ne infidelem[24] dimittat[25] annon iubet? Si dixeris[26], Iubet, reclamat Apostolus, Ego dico, non Dominus. Si dixeris, Non[27] iubet, causam requiro. Neque illam mihi responsurus es[28] quam tuis litteris indidisti, quia Dominus prohibet fideles infidelibus iungi. Hic enim nullo modo est ista causa, de iam iunctis loquimur non de iungendis[29]. Si[30] ergo tuam causam non invenisti cur non vetet[31] Dominus quod prohibet Apostolus? Cernis[32] enim iam, ut[33] existimo, non esse ipsam[34] quam esse putaveras[35].

CSEL 41. 367-74] C 28 q 1 c 9

---

[24] *corr. fr.* fid- Tb
[25] uxorem *add.* Tc, *om.* CaMgPfTb
[26] non *add.* PhTbVn, *om.* CaMgPfTcTd
[27] Non CaMgPfTcTd; *om.* PhTbVn
[28] resp. es CaMgPfPhTc; es resp. Tb
[29] iungendis BeGcMgTbTcVnVo; coniungendis Ca; iungentibus Pf
[30] Si CaMgPfTbTcVn; Sicut *Brant;* sicut (sic) *Migne*
[31] -et CaMgPfPhTc; -at Tb
[32] carnis Pk
[33] enim iam ut CaGcOaPfPwTbVnVo*Vosm.*; enim ut iam Be; iam ut Mg; enim ut Pk; ergo iam ut Tc
[34] causam *add. Vosm., om.* CaMgPfPtTbTcTe
[35] -eras BeGcCaMgOaPfPhTcVo; -eris Tb; estimaveris Wc

102[1]

Ex eodem concilio[2], cap. xv[3]

De Francia nobilis quidam homo[4] nobilem de Saxonia Saxonum lege duxit uxorem. Tenuit multis annis et[5] ex ea filios procreavit. Verum[6] quia non isdem[7] utuntur legibus[8] Saxones et Franci[9] causatus est quod eam non sua, id est Francorum lege desponsaverit vel acceperit aut dotaverit, dimissaque illa duxit alteram. Definivit super

---

[1] Be *has this cap. both before c 100 and here; readings from the second text, where they differ from the first, are marked* Be(2)
[2] eodem conc. *BeCaGcLbOaPtRaTbTcTe; conc. Triburiens' cap. xv AdBe(2)Vn; eodem Lc; conc. Triburiensi Mg; conc. Pf; conc. eodem Tiburiensi Vo
[3] cap. xv] *om.* Lb. viii *in mg.* Be(2)[2]; *no insc.* Sb. Ut vir uxorem non dimittat, licet more alterius patrie eam desponsaverit *add. in mg.* CaDaLn[2], Quibus de causis non debeat solvi coniugium *add.* PaPh
[4] quid. homo *CaFcMgPfTbTc; vir quid. *Brant*
[5] et *CaTcVn, *om.* BeGcMgPfTbVo
[6] Unde Vo
[7] isdem *BeGcOaPkTbVn; hisdem Be[2]Be(2)CaLcMgRaPfVo; eisdem Tc
[8] ut. leg. *BeCaGcOaPfPhTcVo; leg. ut. MgTb; ut. leg. et Vn
[9] Sax. et Fr. *CaMgPfTb; Fr. et Sax. Tc

hoc sancta sinodus[10] ut ille transgressor evangelice legis subigatur penitentie, a secunda coniuge separetur, priorem resumere[11] cogatur.

ID 8.213]

[10] super hoc. s. sin. *CaMgPfPhTc; s. sin. hoc Tb
[11] resum- *CaMgPfTb; sum- Tc

103

Exameron Ambrosii[1]

Horrendus et incultus est vir, semel placuit. Nunquid vir alius est eligendus?[2] Comparem suum et equus diligit et si mutetur, alius[3] trahere iugum nescit, compar alterius[4] et se non totum[5] putat. Tu iugalem repudias tuum, et sepe putas mutandum[6], et si uno defecerit die super ducis rivalem, et statim incognita causa quasi cognita pudoris exsequeris iniuriam.

ID 8.232] C 32 q 5 c 17

[1] Exam. Ambr. *BeCaCeEgLbPaPfPwTbTc; Exameron Ambrosii ii GcPrVmWc; Ambrosius in Exameron, lib. II MgVn; Exam. beati Amr. Te; *insc. erased* Pk. Ut uxor maritum suum non dimittat, licet sit horrendus et incultus *add. in mg.* Ln[2], De eodem *add.* Pa
[2] al. est el. BeGcMgPfTbVnVo; est al. el. CaTc; alius Oa; al. elig. est *ID*
[3] alius *MgOaPfTbTc; *om.* Ca
[4] nesc. compar alt. *BeGcMgPfTbVo; alt. nesc. compar Ca; nesc. par. alt. Tc
[5] totum *CaGcEgPfTbTcTe; tutum MgVn
[6] muta *add. Brant, om.* *CaMgPfTbTcTeVn

104

Augustinus de sermone Domini in monte[1]

Si uxorem quisque[2] habeat sive sterilem, sive deformem corpore, sive debilem membris, vel cecam vel surdam vel claudam, vel si quid[3] aliud sive morbis et[4] doloribus laboribusque confectam, et quicquid excepta fornicatione[5] cogitari potest vehementer horribile[6], pro societate et fide sustineat.

ID 8.238] C 32 q 5 c 18

[1] in monte CaLbMgPfPhTcTeVn; *om.* Tb. Similiter nec vir uxorem nisi causa fornicationis *add. in mg.* Ln[2], De eodem *add.* Pa, Si uxorem quisque habeat *add.* Vo
[2] -que CaGcMgPfTb; -quis Tc; quis Wc[2]
[3] aliquid *add.* Pf, *om.* *CaMgTbTcVo
[4] morbis et *CaGcPfTbTcVn; morbisve Mg
[5] -ione *CaMgPfTbTcVn; -ionis causa *Brant*
[6] -ile *CaMgPfTb; -ilem Tc

105

Augustinus[1] de bono coniugali[2]

Tantum[3] valet sociale vinculum ut cum causa procreandi colligitur, nec ipsa causa procreandi solvatur. Posset enim homo dimittere sterilem[4] uxorem et ducere de qua filios habeat, et tamen non licet. Item. Manet vinculum nuptiarum etiamsi proles cuius causa initum[5] est manifesta sterilitate non subsequatur, ita ut iam scientibus coniugibus non se filios habituros separare se tamen vel ipsa causa filiorum atque aliis copulare non liceat. Quod si fecerint, cum eis quibus se copulaverint adulterium committunt. Ipsi autem coniugi[6] manente, plane uxoris voluntate adhibere aliam unde communes filii nascantur[7], unius commixtione ac semine alterius autem iure ac potestate apud antiquos patres fas erat, utrum et[8] nunc fas sit[9] temere[10] non[11] dixerim.[12]

ID 8.254, see above 6. 28 also for beginning] C 32 q 7 c 27

---

[1] Aug. *CaLbMgTbTc; Idem Tc
[2] Quod causa [ ] non solvendum coniugium *add. in mg.* Ln[2]; De eodem *add.* Pa, Quibus de causis non debeant solvi coniugia *add. in mg.* Tc[2]
[3] Quantum Qe; Cantum Te
[4] dim. ster. *BeGcMgOaPfTbVo; ster. dim. CaTc
[5] initum *BeCaLbMgOaPwPhTbVn; initium GcTc; iunctum PfTeVo
[6] coniugi *MgPfTbTc; coniugio Ca
[7] -antur *CaMgPfTb; -erentur Tc
[8] et *CaGcMgPfPkPwTb; etiam PtTc
[9] stare *add.* BdBe[2]CaFb[2]DaLbMgPtPwRaSbTe, *om.* *BeCeDa[2]EgFbGcOaPaPf[2]PhPkPqPrTbTcVmVn; *erasure* Pf
[10] *lacuna follows* Tb
[11] *om.* PtVo
[12] -erint Pa

106

Ex concilio Carthaginensi IV, huic[1] interfuit Augustinus[2], cap. xxv[3]

Hi[4] vero seculares qui coniugale consortium nulla culpa[5] graviore dimittunt, vel etiam dimiserunt et[6] nullas causas[7] discidii probabiliter proponentes propterea sua

---

[1] IV huic] cui Lb; III cui Te
[2] Cart. – Aug.] Agathensi DaSb (*cf 4L etc)*
[3] huic int. Aug. (episcopus *add.* Pa) cap. xxv BeCaCePaPkPwTbVo; huic int. Aug. cap. xv GcMgOaRaTcVn; cap. xxv cui int. Aug. Pf. Quod ut pr[ ] excommunicatione qui absque [ ] ecclesie [ ] dimiserit *add. in mg.* Ln[2], De eodem *add.* Pa
[4] Hi *AaPh[2]PrQeTbVmVp; Si AdBeCaCeDaEaFbGcHaLaLbMgOaPaPfPhPtPyRaTcTdTeVnVoVqWc
[5] culpa *CaMgPfTb; causa Tc
[6] et *MgPfTbTc; *om.* Ca
[7] nullas causas *CaMgTbTcVo; nulla causa Pf

matrimonia dimittunt, ut aut illicita aut aliena presumant, si antequam apud[8] episcopos comprovinciales discidii causas[9] dixerint, et prius uxores quam iudicio dampnentur abiecerint, a communione ecclesie et sancto populi cetu, pro eo quod fidem et coniugia maculant, excludantur.

ID 8.328, om. Idclr, cf 8.231] C 33 q 2 c 1

[8] apud *MgPfTbTc; ad Ca
[9] -as *CaMgPfTb; -am Tc

107

Nicolaus[1] Hicmaro[2] episcopo[3]

Sufficiat[4] secundum leges solus eorum consensus quorum de[5] coniunctionibus[6] agitur, qui[7] consensus cum[8] solus in nuptiis[9] forte defuerit cetera omnia etiam cum ipso coitu celebrata, frustrantur, Iohanne Crisostomo magno doctore testante, qui ait, Matrimonium non facit coitus sed voluntas.

ID 8.17] C 27 q 2 c 2 from Sufficiat – frustrantur; *c 1a for* Iohanne - voluntas

[1] papa *add.* Tc, *om.* CaLbMgPfTb
[2] Hicmaro BdDaFbLcPhPrRaSbVp; Ithmaro Be[2]; Hiemaro CaCeGcLbPa; Ingmaro Mg; Hiero [?] Oa; Igmaro PfTbTe; Hieriano Pk; Higmaro PtVn; Eimaro Tc; hinc Marino Vo; Hennaro Wc
[3] Cuiusmodi coniunctio non facit coniugium *add in mg* Lj[2] *(cf* Bd *c 108)*, Quod coniugium non facit consensus ... *add. in mg.* Ln[2], Cuiusmodi coniunctio non facit coniugium *add.* Pa
[4] -iat *BeCaGcMgRaPhVnVo; -iant Pf?TbTc
[5] quorum de *CaMgPfTb; de quorum Tc
[6] -nibus *CaPfTbTcVn; -ne GcMg
[7] qui *CaMgPfTb; si Tc
[8] cum CaMgPfTb; *om.* Tc
[9] nuptiis *CaGcPfTbTcVn; nuptus Mg

108

Iudicium Urbani pape de filia Iordanis principis[1] unde supra[2]

Si verum esse constiterit quod nobis legati Iordanis principis retulerunt, scilicet quod ipse coactus et[3] dolens filiam suam infantulam nolentem, flentem et pro viribus renitentem, non assentientibus sed valde dolentibus matre et parentela[4], Rainaldo Ridelli filio desponsaverit, quoniam canonum et legum auctoritas talia sponsalia, ut infra

[1] Iord. princ.] Iordani principit Oa
[2] unde sup. *BeCaGcLbMgPkTbTcTeVnVo; de supra Ph; *om.* Pf. ix. Cuiusmodi coniunctio non facit coniugium *add. in mg.* Bd, ix *in mg.* Be[2], De eodem *add.* Pa
[3] et *GcMgPfTbTc; *om.* Ca

ostendetur, non[5] approbat, ne ignorantibus leges et canones nimis durum quod dicimus videatur, ita sententiam temperamus, ut si princeps cum assensu[6] filie[7], matris et parentele id quod ceptum[8] est perficere voluerit, concedamus[9]. Sin autem, legatus noster utrasque partes audiat, et[10] si nihil fuerit ex parte supradicti Rainaldi quod amplius impediat, ab ipso Iordane sacramentum quod[11] constent hec ut[12] dicta sunt accipiat, et nos canonum ac[13] legum scita sequentes deinceps non prohibemus quin alii[14] viro si voluerit predicta filia eius tantum in Domino nubat[15].

ID 8.23] C 31 q 2 c 1

---

[4] -ela *MgPfTbTc; -entibus Ca
[5] non *MgPfTbTc; ne Ca
[6] ass- *CaMgPfPhTc; cons- Tb
[7] et *add.* BeCaMg, *om.* *GcPfRaTbTcTeVo
[8] cep- *CaMgPfTc; precep- PhTb
[9] -amus *BeGcMgPfTbVo; -imus CaTc
[10] et *MgPfTbTc; ut Ca
[11] quod *MgPfTbTc; quo Ca
[12] ut *CaPfTbTc;Vn que Gc; qui Mg
[13] ac *CaMgPfPhTc; et TbVn
[14] alii *BeCaGcPfTbVnVo; alio MgTc
[15] tant. in Dom. nub. *BeCaGcLbOaPkRaTbVnVoWc; nub. tant. in Dom. Mg; tant. nub. in Dom. PfTc; in Dom. tant. nub. Pw

109

Urbanus Sanctio[1] regi[2] Aragonum[3]

De neptis tue coniugio quam te cuidam militi daturum necessitatis[4] instante articulo[5] sub fidei pollicitatione[6] firmasti, hoc equitate[7] dictante decernimus[8] ut[9] si illa virum illum omnino, ut dicitur, renuit, et in eadem voluntatis auctoritate[10] persistit, ut[11] viro illi prorsus se[12] deneget nupturam, nequaquam eam invitam et renitentem[13]

---

[1] Urbanus Sanctio] Ursancio CePk; Ur'sancio Pa
[2] Sanctio regi MgPfOd[2]SbTbTcVnWc; Santio regi (regi *after* Arag.) Be; regi Sanctio CaVp; regi Sancio Fb; Sanctioni regi Gc; Santio DaLbLcRaSbTe; Sancie regi Oa; Santio regi PhVo; *om.* ObOeOf
[3] Ne femina [ ] copuletur *add. in mg.* Ln[2]; De eodem *add.* Pa, Cuiusmodi coniunctio facit coniugium *add. in mg.* Tc[2] *(cf c 107)*
[4] necessitis Tb
[5] articulo *CaMgObOdOeOfPfTb; periculo Tc
[6] pollicione Of
[7] equitante Of
[8] dec- *BeCaGcMgObOdOePfTbVo; decrevimus OaOf; disc- Tc
[9] ut *CaObOdOeOfPfTbTcVn; et Mg
[10] *corr. fr.* -ate -atei Od
[11] ut CaObOdOfMgPfPhTc; *om.* Tb
[12] pr. se *AaBeCePhPkTbOa; se pr. CaGcMgObOdOeOfPfRaTcVo; pr. Vn

eiusdem[14] viri cogas coniugio sociari[15]. Quorum enim unum corpus est unus debet esse et animus, ne forte cum virgo[16] fuerit alicui invita copulata, contra Domini[17] apostolique preceptum aut reatum discidii aut crimen fornicationis incurrat[18], cuius videlicet peccati[19] malum in eum[20] redundare constat qui eam coniunxit invitam, quod[21] pari tenore de viro est etiam[22] sentiendum.

ID 8.24] C 31 q 2 c 3

---

[13] ren- *CaGcObOdOeOfPfTbTcVn; rem- Mg
[14] eius Of
[15] sociari *CaMgObOdOeOfPfTb; copulari Tc
[16] viro *add.* Tc, *om.* *CaMgObOdOeOfPfTb
[17] Domini *BeCaGcMgObOdOeTbTcVo; Deum OfPf
[18] -at *CaObOdOeMgPfTb; -it Tc
[19] aut reatum disc. - pecc. *om. Migne*
[20] *corr. fr.* meum Od
[21] *corr. fr.* quoniam Od
[22] de viro est et. *BeCaGcLbOaObOdOeOfPfPhPwTcVo; de viro est Lc; est et. de viro Mg; de viro quoque est Ra; de viro et. est Tb ; est et. Vn

110

Novellarum constitutionum[1] xxxvii[2]

Si quis per errorem ancillam mulierem[3] duxerit uxorem, liberam eam esse[4] putans, vel ex contrario[5] si libera mulier servo per errorem iuncta sit, posteaque veritas reperta fuerit, dicendum est omnino nuptias non constitisse. Inter liberum enim et ancillam, servum et liberam mulierem nuptie contrahi non possunt. Quod si[6] calliditate et conniventia[7] domini servus vel ancilla matrimonium contraxerit cum libera persona, forte enim dominus ancillam suam ut liberam viro ingenuo coniunxit et dotem pro ea[8] prestitit[9], ut propter[10] nuptias donationem lucretur totam vel[11] pro parte. Si quid ergo tale contigerit, ipsam donationem dotis et ancillam liberam facit et nuptie consistant, nulla

---

[1] -ionum PfTcTe *(c 111)*; -io CaTbVo; constit' Mg ; *om.* Lb
[2] *corr. fr.* xxxviii Fb; xxxv cp. iii Da; xxxvii cp. ii… Sb; *om.* VoVp. De separatione coniugii non ob causam fornicationis *add in mg.* Lj[2], De coniugio [ ] servum et ancillam et [ ] et ancillam *add. in mg.* Ln[2]
[3] mul. *MgPfTb; *om.* Ca
[4] eam esse *CaMgPfSgTbTeVn; *om. Brant*
[5] ex con- *CeGcMgPfPk; econ- BeCaTb
[6] Quod si] Idem. Si Ra; Idem quod si (vel Quod si tantum *in mg.*) Ra[2]
[7] id est consensu *add. ss* Ld[2]; conscientia Vn
[8] pro ea *BeLbOaTbVnVp; postea CaGcMgPkPr; propterea PfVo; propter eam Ra; propter ea Te
[9] -itit *MgPfTb; -iterit Ca
[10] propter *MgPfTb; per Ca
[11] vel *CaMgPfPh; *om.* Tb

lege quantum pertinet ad servitutem huiusmodi matrimonium concutiente. Sin autem dominus[12] specialiter quidem nuptias ancille sue vel servi[13] non consenserit[14], sciens autem[15] quod non[16] concubuerit[17], forte enim ideo hoc facit ut postea negotium moveat homini libero quod ancillam eius duxit uxorem, vel ingenue mulieri quod servo eius[18] nupta est. Si quid ergo tale evenerit[19] specialiter[20] dominus non[21] consenserit, attamen nesciens[22] non[23] prohibuerit, et nuptie integro[24] iure consistant, et servilis conditionis persona eripiatur ad ingenuitatem illo[25] sine dubitatione aperto, quod liberi qui ex huiusmodi nuptiis procreati fuerint tam ingenui quam legitimi sunt[26].

ID 8.56]

---

[12] dominus *MgPfTb; Deus Ca

[13] *after* consenserit *but with mark for reversal* Pf

[14] servi non con. *BeGcMgTbVoVp; servi sui non con. Ca; servi con. Oa; non con. servi Pf

[15] autem *BeCaGcMgPfPhVo; ante Oa; *om.* Tb

[16] quod non *PfTbTeVoVp; quod agitur non Be; quod agitur Ca; quando Mg?; non OaRa; quod Vn

[17] concub- GcMgPfTbTeVo; prohibuerit BeRa; conibuerit Oa; reprohib- Ca

[18] eius *MgPfTb; *om.* Ca

[19] contigerit Lb. licet *add.* BeCaCeDaMg, et *add.* LbVn, si *add.* Oa; ut *add.* Pq; *om.* *BdFbGcPaPfPhPkPwSbTbTeVmVo

[20] *corr. fr.* spiritualiter Mg

[21] *ss* Ra

[22] nesciens BdFbMgPaPkPqPrSgTbVm; resciens BeCeDaGcLbPh[2]VnWc; sciens CaPa[2]; reciens Oa; vel nesc. PfPwRaSbTeVo; rescisciens Ph; rem sciens Vp*Brant*; res sciens *Migne*

[23] *ss* Ra[2]

[24] *corr. fr.* integno Ra

[25] illo *CaPfTbTcVn; iure illo Mg, *add. in mg.* Ra; illo scilicet Ra

[26] sunt *GcMgPfTbVn; appareant Ca; sint Ra

111

Ex concilio apud Vermeriam[1] cui interfuit Pippinus rex, cap. vii[2]

Si quis ingenuus homo ancillam alterius[3] uxorem acceperit[4], et existimat quod ingenua sit, si ipsa femina postea fuerit in servitute[5] detecta, si eam a servitute redimere potest, faciat. Si non potest, si voluerit aliam accipiat. Si autem servam eam scierat[6] et

---

[1] Verm- BeCaDaLbOaPkSbTb; Vermeniam GcPrTe; Guerm- Pf; Warmatiam Ra; Vermenniam Vm; Verb-Vo

[2] Ex - vii (xvii Ra) BeCaLbPfPkRaTbTeVo; Novellarum constitutionum *(cf c 110)* Tc; *om.* Vn. De separatione coniugii non ob causam fornications *add.* Pa

[3] anc. alt. *CaPfTb; alt. anc. Tc

[4] ux. acc. CaPfTb; acc. ux. Tc

[5] -ute *PfPrTbVnVo; -utem CaGcTc

[6] scierat CaPfTbTcVn; esse sciebat *Brant*

collaudaverat, post ut legitimam habeat.[7] Similiter et mulier ingenua de servo alterius facere debet[8].

ID 8.164, cf 6.41 above] C 29 q 2 c 4

---

[7] non tenet ecclesia *add. in mg.* Gc
[8] fac. deb.] faciat Lb

112

Gregorius iunior[1] Bonifacio episcopo[2]

Quod posuistis[3] si mulier infirmitate correpta nunquam[4] valuerit viri[5] debitum reddere, quid eius faciat[6] iugalis[7]? Bonum esset si sic permaneret ut abstinentie vacaret, sed quia hoc magnorum[8] est, ille qui se non poterat continere[9] nubat magis.[10] Non tamen ei subsidii opem subtrahat quod[11] infirmitas prepedit, cum[12] non detestabilis culpa excludit[13].

ID 8.78] C 32 q 7 c 18

---

[1] minor SbTd
[2] (x. *add.* Bd) De separatione coniugii non ob causam fornicationis *in mg.* BdTc[2], x. *in mg.* Be[2], nec hoc *add. in mg.* Gc *(cf c 111)*, De eodem *add.* Pa
[3] posuistis CaCeLbMgPfPkTbTe; proposuistis AaPaTc; posuisti Vn
[4] nunquam *CaGcMgOaPrRaTc; non AaBeLbPfTbTeVnVo
[5] viri AaCaGcOaPfPhPrVo; viro BeMgRaTcVn; *om.* Tb
[6] eius faciat *CaGcMgPfPhRa[2]Tc; ius faciat Ra; ei faciet Tb
[7] iug- *BeCaPfRaTbVn; coniug- GcMgTc
[8] magn- *CaMgPfPhTc; man- Tb
[9] non pot. cont. *CaMgPfTb; cont. non pot. Tc
[10] Hoc non tenet ecclesia *add. in mg.* Be[2] Da
[11] quod *GcPfTbTcVo; quam BeCaMgRaVn
[12] cum BeMgOaPfRaTcVnVo; *om.* Ph; eum Tb?; tamen *Brant*
[13] -it *CaMgPfTb; -at Tc

113

Codicum[1] lib. V[2], cap. xviiii, tit. x[3]

Si maritus uxori[4] ab initio matrimonii usque ad duos continuos annos computando coire minime propter naturalem[5] imbecillitatem valeat, possit mulier[6] vel eius parentes sine periculo dotis amittende[7] repudium marito ducere[8].

---

[1] Codicum *CaLbMgPfPkTb; Const. Tc
[2] lib. V *BeCaGcLbMgPkSbTb; lib. DaPfTeVo; *om.* Tc
[3] cap. xviiii tit. x *BeCaCeDaGcMgOaPaPfPrSbVn; cap. xviii tit. x LbPhPtTbTe; xviii cap. x Tc. De coniugibus qui (*after corr.*) [ ] reddere debitum non possunt *add. in mg.* Ln[2], De eodem *add.* Pa
[4] cum uxore Pa (*not* CePk)

ID 8.79]

---

[5] -alem *CaMgPfPhTc; -ale Tb
[6] possit mul. *GcMgOaTbVnVo; mul. possit BeCa; mul. potest PfTc
[7] am- *BeCaMgTcVnVo; adm- PfPhTb
[8] ducere BdCeFbLbOaPaPhPkPqPrPtPwSbTeVmVnVoVp; dicere MgPf; dare BeCaDaRaTbTc; mittere *Brant*

114

Capitularum[1] lib. VI[2], cap. xci[3]

Si vir et mulier coniunxerint se in matrimonio et postea dixerit mulier de viro non posse nubere[4] cum ea[5], si poterit probare[6] quod verum sit, accipiat alium, eo quod iuxta apostolum non potuit illi reddere vir suus[7] debitum.

ID 8.80]

---

[1] Capitularum Pf; Capitulo Ca; Cap' GcMgOaTeVnVo; *om.* Be
[2] VI *BeCaEgGcMgPkVnVo; V Pf; *om.* PhTb
[3] Cap. - xci (xxi Lb, xii Oa, xcl Pr, x cap. xii Te) *CaMgOaPfPrTbTeVn; Item Tc. De eodem *add. Pa*
[4] nubere *CaMgPfTc; concumbere Tc
[5] ea Pf[2]TbTcVnVo; eo BeCaGcMgOaPfTe
[6] per iustum iudicium *add.* EgMg, iusto iudicio *add.* Fb[2], *om.* *BdBeCaCeDaGcLcOaPaPfPkPrPwRaSbTbTcTeVnVo
[7] red. vir suus *CeLcOaPfPhSbTbVo; vir suus red. AaGcMgRaTcVpWd; vir reddere suus Be; vir suum red. CaDaPw; red. vit Lb; red. vir suum Vn

115

Ex epistola Gregorii ad Iohannem[1] Ravenatem episcopum[2]

Quod autem[3] interrogasti de his qui in matrimonio iuncti sunt et nubere non possunt, si ille aliam vel illa[4] alium ducere possit, quibus[5] scriptum est, Vir et mulier si se coniunxerint[6] et postea dixerit mulier de viro quod non possit coire cum ea, si potest probare per iustum iudicium quod verum sit, accipiat alium, si autem[7] ille aliam acceperit[8], separentur.

ID 8.178] C 27 q 2 c 29 to accipiat alium

---

[1] Yb'm Vo
[2] ep. *om.* Lb. De eodem *add.* Pa, De repudio causa frigide nature *add. in mg.* Pt[3]
[3] autem *CaMgPfTb; ante Tc
[4] illa *MgPfTbTc; alia Ca
[5] quibus *BeCaGcMgOaPf?Vo; ita Tb; de his Tc
[6] vir et mul. si se con. *BeCaGcMgPfPhPkVo; ut mul. si se coniunxerit Tb; si coniunxerint se vir et mul. Tc
[7] autem *CaMgPfTb; vero Tc
[8] ille al. acc. *BeGcMgOaPfPhTcVo; aliam ille acc. Ca; ille acc. al. Tb

116

Ex epistola[1] Gregorii[2]

De his requisistis[3] qui ob causam frigide nature se dicunt non posse[4] invicem operam carnis dantes commisceri. Iste vero si non potest ea uti pro uxore habeat quasi sororem. Quod si retinaculum iugale volunt[5] rescindere[6] maneant utrique innupti[7]. Nam si huic non potuit naturaliter concordare, quomodo alteri conveniet? Igitur si vir aliam vult uxorem accipere[8] manifesta ratio[9] patet quia succedente[10] diabolo odii fomitem[11], exosam eam habuit[12], et idcirco eam dimittere mendacii falsitate molitur. Quod si mul[13]ier causatur et dicit, Volo mater[14] esse et filios procreare, uterque eorum septima manu[15] propinquorum tactis sacrosanctis reliquiis iureiurando dicat ut nunquam per commixtionem carnis coniuncti una caro effecti fuissent[16], tunc videtur mulierem secundas[17] posse contrahere[18] nuptias. Humanum dico propter infirmitatem carnis eorum. Vir autem qui frigide nature est maneat sine coniuge. Quod si et ille aliam copulam acceperit[19], tunc hi[20] qui iuraverint[21] periurii crimine rei teneantur, et penitentia peracta priora cogantur recipere connubia.

ID 8.182] C 33 q 1 c 2

---

[1] Ex ep.] Exempla Be
[2] II *add.* BdDaMgPfSbTcTeVnVo, De eodem *add.* Pa, pape *add.* FbLbRa, *om.* *BeCaCeGcOaPkPrPwTbVm
[3] -istis Be[2]CaLbOaPfTbTeVo; requisitis BeVn; -isti GcMgTc; qui reliquistis Pk
[4] non posse *CaMgPfTb; *om.* Tc
[5] vol- *CaMgPfTc; nol- Tb
[6] resc- *BeGcMgPfTbVo; rec- Ca; disc- Tc
[7] utr. inn. *BeCaGcMgPfPhVo; inn. utr. TbTc
[8] vult ux. acc. GcMgRaTc; vult ducere ux. Be; vult ux. CaPfVnVo; vult acc. ux. Oa; acc. vult ux. PhTb
[9] -io *CaMgPfTb; -ione Tc
[10] quia succ. BeOaPfPkTbTcTe[2]Vo; quia suggerente CaEgGcMg; quia suscedente Te; quia sucredente Vn; quod suggerente *Brant*
[11] -item MgPf?TbTc; -ite Ca
[12] -uit *BeGcPfTbTc; -uerit CaMgVnVo
[13] Be *mf breaks off here, and resumes near the end of 6. 124, qv*
[14] Volo mat. *CaMgPfTb; Mat. volo Tc
[15] manu *CaPfTbTcVn; manibus GcMg
[16] eff. fu. *CaMgPfTb; fu. eff. Tc
[17] sec. *CaMgPfTb; *om.* Tc
[18] posse cont. *CaGcPfTbTcVn; cont. posse Mg
[19] -perit *GcMgTbTcVo; -pit Ca; ? Pf
[20] tunc hi CaGcMgOaTbVo; tam hi Pf; tunc illi Tc
[21] -erint *CaPfTbTeVo; -erunt GcMgTc

117

Hicmarus[1]

Si per sortiarias[2] atque maleficas, occulto, sed[3] nunquam vel nusquam iniusto[4] Dei iudicio permittente et diabolo preparante, concubitus non sequitur, hortandi sunt quibus ista eveniunt ut corde contrito et spiritu humiliato Deo et sacerdoti de omnibus peccatis suis puram confessionem faciant[5], et[6] profusis[7] lacrymis ac largioribus elemosinis et orationibus atque ieiuniis Domino satisfaciant[8], et per exorcismos ac cetera medicine ecclesiastice munia, ministri ecclesie tales quantum annuerit Dominus[9] qui Abimelech ac domum eius[10] Abrahe orationibus sanavit, sanare procurent. Qui forte si sanari[11] non potuerint, separari valebunt. Sed postquam alias nuptias expetierint, illis in carne viventibus quibus iuncte fuerint[12], prioribus quos reliquerant, etiam si possibilitas concumbendi eis reddita fuerit[13], reconciliari nequibunt.[14]

ID 8.194] C 33 q 1 c 4

---

[1] Hicmarus CaDaGcMgOaPhPrRaSbTeVn; Igmarus CeTb; Higmarus FbPt; Hincmarus Lb; De eodem Pa; Higmarus archiepiscopus Pf; Heimarus TcWc; Hycinarus Vo; Hismarus Vp; *om.* Pk; contrarietas *add. lower in mg.* Lj[2]
[2] -ianas Ca
[3] *ss* Sb[2]; si Te
[4] vel nusquam iniusto CaFbGcMgOaPqPrTc; iniusto BdCeLbPaPfPkPwSbTeVm[2]Vn; vel nusquam PhTb; vel numquam iniusto Vm; iusto Vo
[5] faciant *MgPfTbVo; faciat Ca; *om.* Tc
[6] et *CaPf?TbTcVn; ac GcMg
[7] *obsc. corr.* Ca
[8] -iant *MgPf?TbTc; -iat Ca. ac profusus lacrimis – satisfaciant *in lower mg.* Gc
[9] Dominus *MgPfTbTc; Deus Ca
[10] dom. eius *CaMgTbTcVo; dominum Pf
[11] *corr. fr.* -are Pf
[12] -erint *CaGcPkTb; -erunt MgPfTc; -erant Vo
[13] prioribus - fuerit *GcMgPfTbTcVo; *om.* Ca
[14] Of *fo.99r ends*

118

Ex concilio apud Vermeriam[1] *temporibus Pippini regis*[2]*, cap. xvii*[3]

Si qua mulier se proclamaverit quod vir suus nunquam coisset cum ea, exeant inde ad crucem, et si verum fuerit[4] separentur, et illa faciat quod vult.

---

[1] Vermeriam *CaDaOaPkSbTcTe; Vermeniam GcMgVn; Compendium Vermeriam Lb; Guermeriam Pf; Warmatiam Ra; Giniam Tb?; Verberiam Vo
[2] temp. Pip. reg. *CaLbMgPkTbTcVo; *om.* Pf
[3] cap. xvii *CaLb(*p.c.)*MgPfPkTbTe; *om.* Tc. De eodem *add.* Pa
[4] fuerit *MgPfTbTc; fuit Ca

ID 8.179]

119

Ex concilio apud Compendium[1], cap. xx[2]

Si quis accepit[3] uxorem et habuit[4] eam aliquo tempore, et ipsa femina[5] dicit quod non coisset cum ea, et ille vir dicit quod sic fecit, in veritate viri consistat[6], quia vir caput est mulieris.

ID 8.180] C 33 q 1 c 3

1 *corr. fr.* Triburiensi Oa
2 i Lb. De eodem *add.* Pa
3 -epit *CaPkTb?; -eperit AaFbGcLbLcMgOaPfRaSbTcTeVnVo
4 -uit *PkTb; -uerit CaFbGcMgOaPfPrRaTcVnVo; ? Ph
5 femina CaMgPfTbTcVn; mulier *Brant*
6 -at *CaMgTbTcVo; -it Pf

120

Ex concilio Triburiensi[1], cap. iii[2]

Vir si[3] duxerit uxorem[4], concumbere cum ea[5] non valens[6], et frater eius clanculo eam vitiaverit[7] et gravidam reddiderit[8], separentur. Considerata autem imbecillitate misericordia eis impertiatur ad coniugium tantum in Domino.

ID 8.181]

1 Trib- *CaLbMgPfPhTc; Tib- Tb
2 cap. iii *CaLbMgPfTb; cp. vi Te; *om.* Tc; De incestu *add. in mg.* Lj[2]; De eodem *add.* Pa
3 *add. ss.* Ca
4 uxorem *AaCaDaDbLbOaPfTbTeVnVo; mulierem EgGcMgPr; ux. et Tc
5 conc. cum ea *CaPfTbTcVnVo; cum ea conc. EgGcMg
6 -ens *CaMgPfTb; -uerit Tc
7 vitiaverit *CaMgTbTc; vitiavit Pf
8 reddiderit *CaMgPfTb; fecerit Tc

121

[1]Ex concilio Maguntiensi[2], cap. vi[3]

Si quis viduam uxorem duxerit[4] et postea[5] cum filiastra fuerit fornicatus seu cum duabus sororibus[6], aut si qua cum duobus fratribus, seu cum patre et filio, si quis relictam

1 De his qui feminam cum filiastra sua [ ] cum duabus maribus et his similibus *add. in mg.* Ln[2]
2 Mag- *CaEgGcPfTbTcTeVo; Mog- LbMgVn
3 vi *CaGcLbPfPkTbTcTeVo; v Eg; ii MgVn; iiii Vp. De eodem *add.* Pa
4 ux. dux. *CaMgPfTb; dux. ux. Tc

fratris, si quis neptem aut novercam, aut nurum aut consobrinam[7], aut filiam avunculi, aut eius relictam, aut privignam polluerit, eos disiungi[8] et ulterius nunquam coniugio[9] copulari precipimus.

ID 9.77] C 32 q 7 c 20

---

[5] postea *CaPfPkTbTcVnVo; post EgGcMg
[6] altera manente uxore *add. Vosm., om.* *CaDbEaGcLgMgOaObOdOeOfPfPhPtRaSgTbTcTeVmVnVoWc*Brant*
[7] aut cons. *MgPfTbTc; *om.* Ca
[8] eos dis. *CaMgPfTb; dis. eos Tc
[9] nunq. con. *MgPfTbTc; con. nusq. Ca

122

[Item][1]

Ubi non est consensus[2] utriusque non est coniugium[3]. Ergo qui pueris dant puellas[4] in cunabulis, vel e converso, nihil faciunt nisi uterque puerorum consentiat[5] postquam venerint ad tempus[6] discretionis. Non[7] est coniugium nisi fiat utriusque consensu[8], etiam si pater et mater hoc fecerint et voluerint.

C 30 q 2 c 1

---

[1] Item TbPt; Gregorius Da(*mg.*)Sb *[cf XP 7.25.3]*; Nota Lc; Nato Ph; Nich' papa ad consulta Bulgarorum Ra; De eodem Vo; Nicholaus papa Vp; *om.* AaCaCeFbGcLbMgPaPfPkTcTeVnWc
[2] non est cons. (*corr. fr.* confessus Gc) CaGcMgPfPkTbTc; cons. non est Eg
[3] non est con. CaGcMgPfTbTcVo; con. non est Eg; con. Pk
[4] puellas GcTbTcVo; puellulas CaDaMgPfVn
[5] -iat CaMgPfPhTc; -iant Tb
[6] ven. ad tempus CaGcMgPfTbVo; ad temp. ven Tc; venerit ad annos *Brant*
[7] Non CaRaTbTcVn; Nec EgGcMgPfPhVo
[8] consensu PfRaTcTeVo; consensus CaEgFbGcPhPkTbVn; assensus Mg

123

Nicolaus papa[1] *ad consulta Bulgarorum*[2]

Ita diligere[3] debet homo[4] eum qui se suscepit[5] a sacro fonte sicut patrem. Item. Est[6] inter fratres et[7] filios spirituales[8] gratuita et sancta communio que non est[9] dicenda

---

[1] Nich. papa CaLbMgPfTbTeVnVp; Nich. Gc; *om.* Tc
[2] Bulg- CaGcLbMgPfPhTeVnVo; Burg- Oa; Bug- TbTc. De separatione coniugii non ob causam fornicationis *add. in mg.* Eg; Quod non sit [ ] spirituales [ ] *add. in mg.* Ln[2], De eodem *add.* Pa
[3] *corr. fr.* intelligere Ce
[4] dil. deb. homo *CaMgPfPhTb; deb. dil. homo Ra; homo dil. deb. Tc
[5] se suscepit *CaMgPfRaTe; suscepit Gc[2]OaPhPrVo; suscipit se Tb; se susceperit Tc; se suscipit Vn
[6] Est *CaLbPfTbTcTeVn; Eest Vo; *om.* EgGcMg
[7] fratres et CaGcLbMgPfTc; patres et Vn ; *om.* PhTb

consanguinitas, sed potius habenda spiritualis proximitas. Unde inter eos[10] arbitramur fieri non[11] posse quodlibet[12] coniugale[13] connubium, quando quidem nec inter eos qui natura et eos qui[14] adoptione filii sunt, venerande[15] Romane leges[16] matrimonia contrahi[17] permittunt. Item. Si[18] inter eos non contrahitur matrimonium quos adoptio iungit, quanto potius[19] a carnali oportet[20] inter se contubernio[21] cessare quos per celeste sacramentum regeneratio sancti Spiritus vincit[22]? Longe, inquit, igitur[23] congruentius filius patris mei vel frater meus appellatur is[24] quem gratia divina quam quem humana voluntas ut filius eius vel frater meus esset elegit, prudentiusque ab alterna corporis[25] commixtione secernimur[26].

ID 1.135, 9.34] C 30 q 3 c 1

---

[8] est *add.* EgGcMg, *om.* *CaPfTbTcVo
[9] est *CaMgPfTb; *om.* Tc
[10] eos *CaMgPfTbTe; eos non Vn; *om.* Tc
[11] non CaCeGc[2]MgPaPwTbTc; *om.* BdFbGcLbPfPhPrSbTeVnVm*Brant*
[12] quodlibet *GcMgPfTbTc; quidem Ca; quodlibet non Fb
[13] coniugale *CaGc[2]MgPfTbTcVn; non con. Gc*Brant*; in coniugale Te; non legale *Vosm.*
[14] etiam *add.* PfTb, in *add.* PhVo; *om.* *CaGcMgTcVn
[15] et *add.* GcTc, *om.* *CaMgPfTb
[16] leges *CaEgFbGcPfTbTcTeVn; laudes Mg
[17] non *add.* TbTc, *om.* *BdCaCeDaEgFbGcLbMgPf?PhPkPrPwSbTeVmVnVo
[18] Si *CaMgPfTbTc; *om. Brant*
[19] potius *CaMgPfTbTc; magis *Brant*
[20] oportet *CaMgPfTb; *om.* Tc
[21] contubernio *CaGcMg[2]OaPfTbVo; contubernia Mg; connubio Tc
[22] vel ligat *add. ss* Mg
[23] inq. ig. GcMgPfTb; ig. CaVn; ig. inq. Tc; inquis ig. Vo
[24] is *MgPf?TbTc; his Ca
[25] corporis *BdCaCeMgPaPfPhPkPwSbTcTeVmVnVo, *om.* *Tb
[26] -imur *BdCaLbMgPfSbTcVmVn; -itur CePaPkTb?; -untur FbGcPrWd; -imus PhWc; se cernuntur Te

124

Nicolaus[1] Salemonio[2] episcopo[3]

Nosse[4] desideras utrum mulier que[5] viri filium ex alia femina genitum de[6] sacro fonte levaverit, postmodum possit cum eodem viro copulari, quos ideo iungi posse[7]

---

[1] Nicholaus *CaGcLbMgPfTbTeVn; Item de eodem Ra; Nich. papa Tc
[2] Salemonio CeMgPaPhPkTbTcTeVn; Salomonio CaFbLbPr; Saleminio Pf; Salomoni Vo. Salomitano *Brant*; Salonitano *Vosm.* Gg' Maximo presumptori (vel preceptori *ss*) Salone *add. in mg.* Mg
[3] De eodem *add.* Pa
[4] Posse LgPy
[5] sui *add.* Mg, *om.* *CaEgGcPfTbTcVn
[6] de *CaMgPfTb; ex Tc
[7] iun. posse *GcMgOaPfTbVo; iun. Ca; posse iun. Tc

decernimus quia secundum sacros canones nisi amborum consensu nullius religionis obtentu debet coniunx dimittere coniugem. Pertinet autem ad ingens uxoris exitium que habens odio virum vel infirmitatem[8] eius non considerans quasi causa pietatis operatur impietatem[9], maxime cum precipiat apostolus, Nolite, inquiens, fraudare invicem, nisi ex consensu ad tempus ut vacetis orationi[10], et iterum revertimini in idipsum, ne temptet vos Satanas propter incontinentiam vestram. Ergo si non ex consensu utriusque coniugis hoc factum esse probatur, non fraudentur invicem, sed revertantur in idipsum, presertim cum dicat Apostolus, Uxor sui corporis potestatem[11] non habet[12] sed vir, sicut[13] vir non habet potestatem sui corporis[14] sed mulier.

ID 1.136] C 30 q 1 c 3

---

[8] *corr. fr.* infirma- Ca
[9] imp. *BdCaCeFbLbPaPfPhPk?PwSbTbTcVnVo; iniquitatem EgGcMgTeVm
[10] -oni *CaMgPfTb; -onibus Tc
[11] Be *mf resumes.*
[12] pot. non hab. *BeLbOaPfTbVnVo; non hab. Ca; non hab. pot. GcMgTc
[13] sicut CaGcMgPfTbTcVn; et Be; similiter Oa; similiter et *Brant*
[14] non hab. pot. sui corp. MgTbTcVn; pot. non hab. sui corp. BeGcOaPfPhVo; pot. sui corp. non hab. Ca; sui corp. pot. non habet Lb

125

Capitularum[1] libro V[2], cap. vii[3]

Si quis filiastrum aut[4] filiastram suam ante episcopum ad confirmationem[5] tenuerit, separetur[6] ab uxore sua et alteram non accipiat.

ID 1.302, also 9.80] C 30 q 1 c 2 earlier to ab uxore sua *only*; et aliam nunquam accipiat. Similiter et mulier *added later*

---

[1] Capitularum *CeOaOdOePfSgTe; Capitulorum BeLbObOcOd[2]PtTbVoWc; Ex capitularum Pa; Const' Tc; capl' Vm
[2] V *BeGcLbObOcOdPfPtPwTcTeVoWc; VI PhTb; l v Vm; *om.* Sg
[3] vii *BeGcLbOaObOcOdPfPhPrPwSgTcTeVmVoWc; vi Oe; xii PtTb. Ex concilio apud Vermeriam (Warmatiam Ra) cap. iiii (cap. iiii *om.* RaVp) EgMgRaVnVp*Brant*, Ex concilio apud Vermeniam (vel in *ss*) cap. iiii Lg; Adrianus dicit *in mg.* Eg, vel Cap. lib. V cap. vii *in mg.* Mg[2], Nicholaus papa Radulfo Bituricensi episcopo *(cf c 126) in mg.* Ca. De his qui aut filios aut filias aut filiastros de sacro fonte sucipiunt aut [ ] *add. in mg.* Ln[2], contrarietas *add. in mg.* Lj[2], De eodem *add.* Pa
[4] aut *BeLbOaPfPhPtTbTeVo; vel CaGcMgPrPwRaTcVnWc
[5] ante ep. ad conf. *CaGcMgPfPtTb; ad conf. ante ep. Tc
[6] *corr. fr.* -entur Tc

126

Nicolaus papa Radolpho Bituricensi[1] archiepiscopo[2]

De his qui filiastros suos ad confirmationem coram episcopis tenent[3], id est qui filios uxoris sue[4] de viro priori[5] dum crismantur[6] ab episcopis super se sustinent, si inscitia, sicut asseris, fit, licet sit peccatum tamen non usque ad separationem coniugii puniendum est. Lugeant tamen[7] et digna penitentia hoc diluentes Domino dicant, Delicta ignorantie nostre[8] ne[9] memineris.

ID 1.304] C 30 q 1 c 6

---

1 -icensi Be(Ca)GcMgTbTeVnVo; -iensi OaPfTc; Bidunensi Vp
2 archiep- *BeDaPfRa[2]TbTeVo; ep- (Ca)CeGcMgOaPaPkPrPtRaTcVn; *om.* Lb. Ca *has insc. to c 126 over c 125, to c 127 here.* De eodem *add.* Pa
3 coram epp. tenent *CaMgPfPhTc; tenuerint coram ep. Tb
4 uxoris sue *CaMgPfTb; uxorum suarum Tc
5 viro priori *CaMgPfTb; viris prioribus Tc
6 crismantur BeCaGcMgTbVo; crismatur OaPf; confirmantur Tc
7 tamen *CaMgTbTcVo; tantum Pf
8 nostre *CaMgPfTb; mee Tc
9 ne CaEgGcPfTbTcVn; tu Mg

127

Ex decretis Desiderii[1] pape[2]

Deusdedit[3] sancte Romane ecclesie[4] et apostolice[5] episcopus Gordiano Hispalensis Ecclesie coepiscopo[6] et fratri dilectissimo.

Pervenit ad nos[7] diaconus sanctitatis vestre[8] epistolam deferens, quod quidam viri et mulieres preterito Sabbato paschali die[9], pro magno populorum incursu, nescientes filios suos suscepissent[10] ex[11] lavacro sancto. Cupis ergo scire si pro tali ratione accidenti

---

1 Desiderii *BdBe(Ca)CeFbGcLbOaPaPhPkPqPrPwQeRaTbTcTdTeVmWc; Deusdedit DaMgSbVnVo; Deodati Pf; Desiderius Vc
2 *om.* Sb. Ex – pape] *om.* Pt; Separentur viri ab uxoribus qui natos suos aliquo casu coram episcopo tenuerunt vel suscipiunt Vp *[cf C 30 q 1 c 1].* De eodem *add.* Pa
3 Deusdedit BdCe(vel Desiderius *ss*)LbMgOaPaPfPhPkPtQeSbTbTdVnVo; D. Da; Desiderius BeCaFbGcPrRaSlTcTd[2]VmWc; Deodatus Te; proprium nomen *add. interlin.* Ld[2]
4 eccl. BeCaLbPfPwTbTcTeVnVo; *om.* EgGcMgPrWc
5 sedis *add.* Da[2]EgGcMgPrRaTcTeWc, *om.* *BeCaDaLbOaPfPhSbTbVnVo
6 coep- *CaMgPfTbVn; ep- Tc
7 frater dilectissime *add.* Tc, *om.* *CaLbMgOaPfTbTeVn
8 vestre *CaMgPfPhTc; tue Tb
9 pasch. die CaGcPfTbTcVn; die pasch. Mg
10 suscepissent *MgPfTbTc; suscipisse Ca
11 ex *CaMgPfTb; de Tc

debeant viri ac[12] mulieres ad proprium usum redire an non. Nos vero[13] ex hac re mesti inquisivimus priorum dicta[14]. Invenimus autem in archivis[15] huius apostolice sedis iam talia contigisse in ecclesia Hisaurie et Ethesiorum[16] simulque Hierosolime aliarum[17] etiam ecclesiarum episcopis et earum civitatum[18] ab hac apostolica sede volentibus scire, utrum viri ac mulieres redirent ad proprium thorum, beate memorie sancti patres Iulius, Innocentius et Celestinus cum episcoporum plurimorum et sacerdotum consensu in ecclesia beati[19] apostolorum principis[20] prohibentes talia perscripserunt[21] et confirmaverunt, ut nullo modo se in coniugio[22] reciperent mulieres ac viri quicumque aliqua ratione susceperint[23] natos[24], sed separent se ne suadente diabolo tale vitium inolescat per mundum. Scitis quia quomodo[25] sunt septem[26] dona Spiritus sancti[27], ita sunt septem dona baptismi[28], a primo ergo[29] pabulo sacrati salis[30] et ingressu ecclesie usque ad confirmationem per crisma. A primo hoc[31] usque ad septimum, nullus Christianus suam commatrem[32] in coniugium suscipere debet, et[33] qui presumpserit tamdiu anathematis vinculo religetur donec penitentiam egerit digne[34].

ID 1.305] C 30 q 1 c 1

---

[12] ac *CaMgPfTb; et Tc
[13] vero *CaMgPfTb; autem Tc
[14] pr. dicta *CaMgPfTb; dicta pr. Tc
[15] *corr. fr.* in arch. autem Tc
[16] Ethes- *CaMgPfTb; Ephes- Tc
[17] vel illorum *add. ss* Mg[2]
[18] et earum civ. *CeGcMg(vel aliarum *ss*)PaPhPkPwRaSbTeVnVo; et aliarum civ. BdBeCaDaTb; et hearum civitatibus Fb; et civitatum earum Lb; et earum civitatibus Oa; et eor. civ. Pf; et ex earum civitatibus PrVm; quibus Tc
[19] Petri *add.* MgTc, *om.* *BeCaGcPfTbVnVo
[20] *corr. fr.* -ipes Mg
[21] persc- *BeGcMgPfTbVo; presc- Ca; consc- Tc
[22] -gio *CaMgPfTb; -gium Tc
[23] -erint *BeTbVnVo; -erunt CaDbGcMgPfTc
[24] proprios *add. Vosm., om.* *CaDbMgPfTbTcVn
[25] quomodo CaMgPfTb; sicut Tc
[26] sunt septem CaMgPfTb; septem sunt Tc
[27] Sp. s. *MgPfTb; s. Sp. CaTc
[28] baptissimi Ca
[29] ergo CaGcPfTbTcVn; *om.* Mg
[30] sacrati (*ss* Be) salis BeCaPfVnVo; salis sacrati GcMgTb; sacri salis Tc
[31] hoc CaPfTbTcVn; ergo hoc Gc; ergo Mg
[32] suam comm. CaPfTbTcVn; comm. suam Mg
[33] si *add.* Pf, *om.* *CaMgTbTcVo
[34] pen. eg. digne BdBeCaCeLbPaPfPhPkSbTbTeVoWd*Brant*; digne eg. pen. FbGcMgRaVm; pen. digne eg. OaPw; agat digne pen. Tc.; pen. egerint digne Vn. Vo *continues without a break:* Mulieres vero cum separate fuerint hac pro illicita accione a propriis viris totam precipimus recipere dotem, quam in die

nuptiali receperint, et post expletum annum recipiant alium virum si voluerint. Similiter et vir uxorem. (*cf BD 17. 44; AL 10. 29; Ars. 713 fo. 157v)*

128

Zacharias papa Theodoro episcopo Ticinensi[1]

Zacharias episcopus servus servorum Dei, reverentissimo et sanctissimo fratri[2] Theodoro episcopo ecclesie Ticinensis[3].

[4]Pitacium quod nobis tua veneranda[5] fraternitas obtulit[6] per quod nos sciscitari[7] curasti[8] si liceat filium cuius[9] pater alterius filiam ex sacro baptismate[10] susceptam, id est[11] spiritualem eiusdem patris[12] filiam, quod dici crudele est, in matrimonio[13] accipere, quod apud te enormiter asseruisti contigisse. Sed bene tua sancta fraternitas[14] compertum habet, quod Dominus Moisi precepit dicens, Turpitudinem patris non revelabis, turpitudinem tue matris non revelabis, r. tue non revelabis[15]. Turpitudo enim[16] tua est. Turpitudinem enim revelari dicitur dum[17] propria consanguinitate precipimur abstineri[18], multo magis a spirituali patris nostri filia. Omni occasione aut argumento seposito sub nimia districtione nos cavere convenit, ne iram divine examinationis[19] incidat, si quis tali

---

[1] -inensi CaGcLbOaPfTbTc[2]TeVoWc(*before* ep., *and all insc. in mg.*); -iensi BeMgPaPkTcVn; Diciensi Ce; -iensi Sb. Filias spirituales carnali filio nubere non potest Vp *[cf D 30 q 3 c 2].* Pt *has* lxxxvii *only as insc.* De eodem *add.* Pa
[2] fratri *CaMgPfTb; *om.* Tc
[3] -cinensis CaPfPtTbTcTe; -ciensis BeGcMgTcVn; -nicensis Lb
[4] id est epistola *add ss* Ob[2]; Epistola *add.* PfSbTe, Epistole *add.* Tc*,* Epistola in incisura pargameni id est seroa. uulgo *add.* Py; *om.* *BeCaDbGcMgOaPkTbVnVoWc
[5] veneranda CaMgPfTb; reverenda Tc
[6] suscipimus *add. Vosm, om.* CaMgPfTbTcTeVn
[7] sciscitari *BeCaMgOaTbVo; sciscitare Gc; suscitari Pf; scrutari Tc; scisitari Vn
[8] curasti *Be?GcMgOaPfTbVo; voluisti Ca; voluistis Tc
[9] cuius *CaMgPfTb; eius Tc
[10] baptismate *CaMgPfTb; fonte fonte LbTc
[11] id est *MgPfTbTc; *om.* Ca
[12] eiusdem patris *BeCaGcMgPwTbVo; eandem patris Pf; eiusdem Tc
[13] -nio *CaMgPfTb; -nium Tc
[14] tua s. frat. CaMgPfTbTc; tua frat. *Brant*; frat. tua *Migne*
[15] non rev. t.m. (m. tue Mg)- revelabis *BeMgPfTc; turp. p. n. r. t. m. t. n. r. t. s. n. r. Ca; turp. matris tue n.r.r. - revelabis Tb
[16] enim *CaMgPfTb; *om.* Tc
[17] Turpit. enim (*om.* Vn) revelari (-are ObOeRaTc) dic. dum (qui Tc, cum Te, a *add.* Be) BeCaGcOaObOcOdOePfPrRaSgTbTcTeVmVn; Turp. enim revelare interdicimus dum LgMg; Turpit. enim revelari cum Vo; Cum ergo a *Vosm.*
[18] precipimur abstineri CaOaPfPhPrRaSbTb[2]TeVo[2]; prec. abstinere BeVn; prec. abstinere (-eri Gc) et GcMg; abstineri Tb; iubemur abstinere Tc; prec. abstinemur Vo
[19] *corr. fr.* -one Tc

facinori mixtus minime[20] restrinxerit frena luxurie. Unde et omnes omnino cavendi sunt a talis[21] sceleris commixtione ne in eternum pereant. Sed[22] is[23] qui huius perniciose temeritatis anime sue salutem[24] despiciens impio se miscuit matrimonio, per omnia tua fraternitas studeat separare, et penitentie digne submittere, quatenus ab eterna eruti[25] dampnatione, animas eorum lucreris prestante Domino. De filiis autem qui ex eis nati esse probantur retulisti si liceat eos coniugio[26] copulari, sed hi cur prohibeantur a coniugio aut pro huiusmodi penitentiam agere compellantur, dum ex hoc absque condempnatione esse perhibentur[27], quia non pater pro filio neque filius pro patre sustinebit tormenta, dicente Domino per prophetam, Anima patris mea est, et anima filii mea est. Anima que peccaverit[28] morietur, sed et[29], frater carissime, de his dixisse sufficiat. Cave autem ne aliter agere subiectis concedas, ne a recto tramite inveniaris deviare.

ID 1.307] C 30 q 3 c 2, to animam eius lucreris *only*

---

[20] minime *CaMgPfTb; non Tc
[21] talis *MgPfTb; tali CaTcVn; tal' BeVo
[22] Si Be
[23] is BeGcMg[2]PfTbTcVo; his CaMgOaVn; he (?) Gc[2]
[24] an. sue sal. BeCaGcPfTbVnVo; sal. an. sue Mg; animam suam Oa; an. sue sue sal. Tc
[25] eruti *CaGcMgPfPhVnVo; erutis Tb; exuti Tc
[26] coniugio *CaMgPfTbTcVn; matrimonio *Brant*
[27] perhib- *CaGcMgPfVo; prob- TbTc; prohib- TeVn
[28] ipsa *add.* CaGcMgTcVnVo, *om.* *BePfTbTe
[29] et CaGcPfTbTcVn; *om.* Mg

129

Ex decret. Gregorii[1] iunioris[2]

Si quis spiritualem commatrem in coniugium duxerit, anathema sit.

ID 1.139]

Explicit liber sextus[3]

---

[1] *om.* Te
[2] Ex – iunioris *as second insc. to 7.1, running this text onto the end of c 128* Sl. De eodem *add.* Pa; lxxxviii *add.* Pt
[3] Expl. lib. sext. AaAdBdBeCaEaFbHaLbOaObOcOdPfPqPwQeSbSgTbTcTdTe; Lib. sext. expl. Oe; Explicit vi pars et liber xii Pa; *om.* CeDaEgGcLcLgMgPhPkPrPtRaSlVmVnVoVpWc. Require *add. in mg.* Lf. Vo *lacks any rubric for the end of Bk 6 or beginning of Bk 7.*